

T.C.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

PETROL PİYASASINDAKİ DÜZENLEMELERİN İDARE HUKUKUNDAKİ YERİ

Mahmut TANRISEVEN

Danışman

Doç. Dr. Oğuz SANCAKTAR

2007

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Petrol Piyasasındaki Düzenlemelerin İdare Hukukundaki Yeri**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Mahmut TANRISEVEN

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı :Mahmut TANRISEVEN
Anabilim Dalı :Kamu Hukuku
Programı :
Tez Konusu :Petrol Piyasasındaki Düzenlemelerin İdare Hukukundaki Yeri
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans tez/proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini/projesini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez/proje konusu gerekse tezin/projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OY BİRLİĞİ ile O
DÜZELTME O* OY ÇOKLUĞU O
RED edilmesine O** ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez/Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir. Evet
Tez/Proje, mevcut hali ile basılabilir. O
Tez/Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir. O
Tezin/Projenin, basımı gerekliliği yoktur. O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

..... Başarılı Düzeltme Red

ÖZET

Tezli Yüksek Lisans Projesi

Petrol Piyasasındaki Düzenlemelerin İdare Hukukundaki Yeri

Mahmut TANRISEVEN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı

Yirminci yüzyılın başından itibaren dünya ekonomisi ve siyasetine damgasını vuran petrol, 21. yüzyılda da en önemli enerji kaynakları arasında yer almaktadır. Türkiye’de petrol ile ilgili esas düzenlemeler, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılmıştır. 1954 tarihli, 6326 Sayılı Petrol Kanununun çıkarılması, petrolün Türkiye’deki serüveni açısından bir başlangıç noktası olmuştur.

“Liberal” düzenlemeler içeren Petrol Kanunu, konjonktürel gelişmelerine göre “devletçi” ya da “serbest piyasa” ağırlıklı olabilecek kimi değişikliklere tabi kalmıştır.

Bu tez çalışması giriş, üç ayrı bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, Türkiye’de ve dünyada petrolün durumu, rezervleri ve ekonomideki yerine ilişkin özet bilgiler yer almaktadır.

İkinci bölümde ise 6326 sayılı Petrol Kanunu’nun çıkarılmasından başlanarak, Türk Petrol Hukukunun geçirdiği evreler ve petrol faaliyetlerindeki gelişmeler ele alınmaktadır. Bu bölümde, Petrol Kanunundaki değişiklik süreci, ulusal petrol kuruluşu Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

(TPAO) ve petrol konusunda düzenleyici kurum olan Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PIGM) hakkında da bilgi verilmektedir.

Üçüncü Bölümde, yer altı petrol faaliyetleri ele alınmakta, bu çerçevede petrol hakkı ve aramaya ilişkin karar sürecine değinilmektedir.

Sonuç bölümünde ise, petrol hukuku ve petrol faaliyeti alanında önemli değişiklikler yaşanan Türkiye’de kamu sektöründe petrole ilişkin kararlar mekanizması değerlendirilmekte ve çıkarsamalarda bulunmaktadır.

**Anahtar Kelimeler: 1) Petrol Hukuku, 2) Enerji, 3) İdare ve Petrol ,
4) Petrol Ürünleri, 5) Enerjide Petrol**

ABSTARCT

Master of Degree With Thesis

The Place of Arrangements on Petroleum Markets in The Administration Law

Mahmut TANRISEVEN

Dokuz Eylül Üniversitesi

İnstitute of Social Sciences

Public Law Main Sciences Branch

Petroleum which has been playing an important role on the world economy and politics since the beginning of the twentieth century; takes a palace among the most important energy sources at the most important energy sources at the twenty. First century too. The real arrangement about petroleum in Turkey were done after the second periond of twentieth century. The legislation of 1954 dated, 6326. numbered petroleum law became the point of its adventue in Turkey.

The petroleum law which contains “liberal” arrangements is dependent on some changes that can heavily be statist or free market according to conjuncturel developments.

This thesis study consists of introductions three jeparate parts and conclusion. In the first part of the thesis; the abstract information about the position of petroleum both in Turkey and in world, its reserves and its place on economy

At the second part; 6326. numbered Petroleum Law, the evolutions of Turk Petroleum Law and the developments on the petroleum activities are mentioned. İn this part; an information about the change period on the petroleum law, a national petroleum. Association Turkey Petroleum Shore

company (TPAO) and Petroleum Works General Administration (PIGM) which is a regulative associaton an the petroleum matter is given.

At the third part; underground petroleum activities are handled, in this frame, the decision process about the petroleum righth and petroleum search are mentioned.

In the Conclusion part; the decision mechanism about the petroleum in Turkey public sector in which important changes are lived on the area of petroleum law and petroleum activity is evaluated and conclusions are made.

**Key Words: 1) Patrol Law, 2) Energy, 3) Administration and Patrol,
4) Products of Patrol, 5) Petroleum in Energy**

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
TUTANAK.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR CETVELİ.....	xiv
GİRİŞ.....	xvi

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU MALI OLARAK PETROL, TARİHİ GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

1.1.PETROLE GENEL BAKIŞ	1
1.1.1.Enerji ihtiyacının Karşılanmasında Petrolün yeri.....	2
1.1.2. Petrolün Ekonomideki Yeri	3
1.1.3. Petrolün Türkiye’deki Tarihçesi	4
1.1.4.Türkiye’nin Petrole Bağımlılığı	6
1.2.TÜRKİYE’DE PETROL VE MEVZUATTAKİ GELİŞİMİ	8
1.2.1. PETROL HUKUKUNUN İÇ MEVZUATTA DÜZENLEMESİ.....	8
1.2.2. 6326 SAYILI PETROL KANUNU	9
1.2.2.1. 792 Sayılı Kanun	9
1.2.2.2. 1952 Tarihli Kararname.....	11
1.2.3. PETROL KANUNUN ÇIKARILMASI	14
1.2.3.1. Kanuna Muhalefet	15
1.2.3.2. 6326 Sayılı Yasaya Egemen Olan İlkeler	16
1.2.4. 1954 Tarihli Kanun ve TPAO	19
1.2.4.1. TPAO’nun Kuruluşu	19

1.2.5. Petrol Dairesi Reisliği	21
1.2.5.1. Kuruluş Amacı	22
1.2.5.2. İşleyişi.....	22
1.2.6. 6326 SAYILI KANUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİLER.....	22
1.2.7. 1954.73 DÖNEMİ DEĞİŞİKLİKLERİ.....	24
1.2.7.1. Liberalizasyona Geçiş	24
2.7.2. 6558 Sayılı Kanun	25
2.7.3. 6987 Sayılı Kanun	25
1.2.8. 1973.80 DEĞİŞİKLİKLERİ	27
1.2.8.1. İçe Kapanma ve Devletçiliğe Dönüş	27
1.2.8.2. Türkiye ve Dünyada Dönemin Egemen Yapısı	27
1.9. 1980 Sonrası Değişiklikler	29
1.9.1. Liberal Döneme Dönüş Çabaları.....	29
1.9.2. Dönemin Altyapısını Oluşturan Etmenler	29
1.9.3.Dünya Petrol Piyasasındaki Gelişmeler	33
1.9.4. 2808 Sayılı Kanunla 1983 Değişiklikleri	34
1.9.5. Genel Hükümler	34
1.9.6. Tarifler	34
1.9.7. Memnuniyet ve Hususi Kayıtlar	35
1.9.8. Milli Menfaatlerin Korunması.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL KANUNUNA GÖRE; İDARE, ARAMA, ÜRETİM

2.1. İDARE.....	37
2.1.1. Koordinasyon	37
2.1.2. İtiraz Hakları Tahkikat Usulleri	37
2.2. ARAMA VE ÜRETİM	38
2.2.1. Müsaade	38
2.2.2 Arama Ruhsatnamesi	38

2.2.3. İşletme Ruhsatnamesi.....	39
2.3. İTHALAT, İHRACAT, FİYAT VE TRANSFERLER.....	40
2.3.1. İthalat ve İhracat.....	40
2.3.2.Fiyat.....	40
2.3.3. Transferler	41
2.3.4. Petrol Tüzüğü'nün Yenilenmesi.....	41
2.3.5. Değişikliklerin Değerlendirilmesi	42
2.4. Petrol Kanununun Değerlendirilmesi	43
2.5. YERALTINDAN PETROL ÇIKARMA FAALİYETLERİNDE	
KARAR VERME SİSTEMİ	49
2.5.1. Petrol Hakkı.....	50
2.5.2. Müracaat.....	52
2.5.3. Petrol Hakkının Elde Edilme Şartları.....	55
2.5.4. Petrol Hakkının Kullanılacağı Yerler	57
2.5.5. Tescil.....	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PETROL ARAMA RUHSATINDAN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLER VE SONA ERMESİ

3.1. YÜKÜMLÜLÜKLER.....	61
3.1.1. Rapor Verme	61
3.1.2. Zararların Tazmini	62
3.2. HAKKIN SONA ERMESİ	62
3.2.1. Süre.....	63
3.2.2. Terk	63
3.2.3. Devir	63
3.2.4. Fesih.....	64
3.2.5. Doğrudan Fesih	64
3.2.6. Dolaylı Fesih	65
3.2.7. Hakların Korunmasında Anlaşmazlıkların Çözümü	66
3.2.8. Arama.....	68

3.3.MÜSAADE	69
3.3.1. Yasal Düzenleme.....	69
3.3.2. İdarenin Yetkisi	69
3.4. ARAMA RUHSATI	70
3.4.1. Ruhsatın Alınması.....	70
3.4.2. Ruhsat Sahası	70
3.4.3. Ruhsat Süresi.....	73
3.4.4. Petrol Arayıcısının Yükümlülükleri ve Hüsünüyet	
Kavramı	74
3.4.5. Devlet Hakkı.	76
3.4.6. Rakamlarla Arama Ruhsatnamesi.....	77
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	107

TABLÖLAR LİSTESİ

TABLO III. 1.....103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Harita I.1.....	105
Harita I.2.....	106

KISALTMALAR CETVELİ

AB	: Avrupa Birliği
AGK	: Adı geçen Kanun
A.Y	: Aynı Yasada
BOTAŞ	:Boru taşıma Anonim Şirketi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
EPDK	: Enerji Piyasası Düzenleme Üst Kurulu
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
Mt	: Milyon Ton
MTA	: Maden Tetkik ve Arama
OECD	: Organisation For Economic Co-Operation And Development
OPEC	: Organization of thebPetroleum Exporting Countries
PD	: Petrol Dergisi
PDR	: Petrol Dairesi Reisliği
PİGM	: Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
PK	: Petrol Kanunu
PT	: Petrol Tüzüğü

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TÜPRAŞ : Türkiye Petrol Rafineleri Anonim Şirketi
UEA . Uluslararası Enerji Ajansı

GİRİŞ

Hali hazırda petrol günümüzdeki en önemli enerji kaynaklarından biridir. Uzmanların “Ülkeler, petrole olan bağımlılığını kırmalı” demesine rağmen 20. yüzyılda olduğu gibi 21. yüzyılda da petrol, yeryüzünün en önemli enerji kaynağıdır. Petrol, geçen yüzyılın ortalarından itibaren dünyanın ekonomik gelişmesini yönlendiren ana etmen olmuştur. Adını ilk keşfinin taşlar arası sızıntı yağları olması nedeniyle Latince (petra:taş, Oleum:yağ) kelimelerinden alan petrol (Kocaoğlu, 1996:4), yirminci yüzyılın en kıymetli maddesidir (Karadağ, 1990:3). “Kaya yağı” anlamına gelen petrol kelimesi İngilizce petroleum kelimesinden türetilmiştir.

İlk olarak, 1859 yılında ABD’nin Pennsylvania eyaletinde Edwin L. Drake’in açtığı kuyuyla ticari olarak kullanılmaya başlanan petrol, 19. yüzyılın hakim enerji kaynağı kömürü saf dışı bırakmıştır (Pala, 1992:2). Petrolün dünya çapında gerçek anlamda kullanılması ise İkinci Dünya Savaşından sonra başlamıştır.

Daniel Yergin¹e göre, “alternatif enerji kaynaklarının gelişimi tahmin edilenden uzun sürecek. Petrol ucuz ve kullanımı en uygun maddedir. Enerjide, petrole iki alternatif vardır. Biri ülkemizin de yoğun olarak kullandığı doğal gaz. Diğeri de enerjinin verimli kullanımı ve korunması. Hidrojen enerjisi daha uzak gelecekte kullanılabilir. Güneş ve rüzgar enerjilerinin tüketimdeki payları çok kısıtlıdır.

Dünyanın ekonomik temel girdisi olan enerjiye, gün geçtikçe daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Nüfus artışı ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte enerji tüketimi artmakta bu da en önemli enerji kaynaklarından olan petrolün günümüz ekonomi ve siyasetindeki ağırlığını artırmaktadır. Bu özelliği ile petrol diğer enerji kaynaklarından farklı olarak stratejik önemi olan ve petrole dayalı bir politik

¹ “The Prize, The Epic Quest for Oil, Money & Power” ilk yayınlandığı 1991 yılından bu yana enerji ve petrol konularıyla ilgilenenlerin en vazgeçilmez başvuru kaynaklarından biri. Yazarı Daniel Yergin’e 1992 Pulitzer ödülünü getiren kitap Türkçe’ye de “Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü” adıyla çevrildi. Uluslararası politika, enerji ve ekonomi konularında dünyanın en önde gelen otoritelerinden biri olarak kabul edilen yazarın ayrıca Soğuk Savaş konusunu edinen “The Shattered Peace”, Joseph Stanislaw’la birlikte kaleme aldığı ve devletlerle piyasalar arasındaki güç savaşıyla küreselleşmenin anlatıldığı “The Commanding Heights, the Battle for the World Economy” adlı kitapları ve sayısız makalesi bulunmaktadır.

hareketliliğe ve paylaşımaya neden olmuştur. Öyle ki Türkiye ve Yunanistan, “Yunanistan’ın Ege Denizi’nde petrol araştırmaları yaptığı” haberleri üzerine savaşın eşiğine gelebilmiştir².

Öyle ki petrol, ülke sınırlarının belirlenmesine dahi etki edebilmiştir. 20.yüzyılın başlarında Ortadoğu petrolerinden pay almak isteyen İngiltere, Hollanda ve Almanya’nın ulaşarak Ermeni C.S. Gülbenkyan aracılığıyla Türk hükümetini etkileri altına alarak, Ekim 1912’de kurdukları Turkish Petroleum Company (TPC) yoluyla (ki sadece adı Türk’tür, yoksa Türklerin hiç bir payı yoktur!) Mezopotamya imtiyazını elde etmişlerdir. Gülbenkyan’ın Padişaha yakınlığı sayesinde yürüttüğü çalışmaları nedeniyle İngiliz payından % 5 hisse ile ödüllendirilmesi, petrol tarihine “Bay Yüzde Beş” adıyla geçmesine de yol açmıştır.

Pala, olayı şöyle aktarmaktadır: “1914 ‘Foreign Office’ Anlaşması ile ‘Bay Yüzde Beş’ Gülbenkyan’ın eline aldığı bir ‘kırmızı kalem’le sınırlarını çizdiği, bugünkü Türkiye, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Basra Körfezi boyunca sıralanmış Emirlikleri kapsayan bölge, Osmanlı İmparatorluğu toprakları olarak kabul edilmiş ve bu sınırlar TPC ortaklarınca da benimsenmiştir.

1914’de Gülbenkyan’ın kırmızı kalemiyle çizilen Osmanlı sınırları, 25 Nisan 1920 tarihli San Remo Anlaşması ve 31 Temmuz 1928 tarihinde TPC ortakları tarafından imzalanan Kırmızı Hat Anlaşması’nda (bu anlaşma da adını, yine yüzde beş hisse ile aracılık eden Gülbenkyan’ın o meşhur kırmızı kaleminden alır!) yani ABD’nin Ortadoğu petrol alanlarına girişi esnasında da kullanıldı.

Gülbenkyan’ın o sihirli kırmızı kalemi, Ortadoğu’nun ve petrolün Osmanlı’dan koparılmasına, Osmanlı İmparatorluğu’nun da petrol rezervlerine göre emperyalist güçler arasında paylaşılmasına yol açtı.” (Pala, 2001:12-13)

² Emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Güven Erkaya, 1986 yılında Türkiye ve Yunanistan’ın, kıta sahanlığı konusunda anlaşmaya kadar petrol araması yapmamak üzere mutabakata varılan Ege Denizinde, Yunanistan’ın petrol aramalarına başlayacağı haberleri üzerine iki ülkenin savaşın eşiğine geldiğini, haberin asılsız çıkması ile tansiyonun düştüğünü açıklamıştır (Baytok, 2001).

Eski Cumhurbaşkanı Demirel, “Türkiye’nin güney sınırları, siyasetçilerden çok jeologlar tarafından çizilmiştir. Yani, petrolün bittiği yerde Türkiye’nin sınırları başlar” demiştir (Demirel, 1997:24).

Ülkemizde ekonomik değeri olan ilk petrol bulunan bölge Raman Bölgesidir. İlk kuyu 1939 yılında kablo sistemi ile açılmıştır. 20 Nisan 1940’da 1048 metrede rastlanan petrolün günlük verimi on ton ve gravitesi 20.8° API olmuştur. Daha sonra da Meymune Boğazı’nda sondajlar yapılmış ve petrol bulunmuştur. Buna ilaveten üretim kuyuları yanında kamp ve arama faaliyetlerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere 1942’de Meymune Boğazında 10 tonluk küçük bir tecrübe rafinerisi kurulmuştur. Garzan sahasında ilk sondaja ise 1 Aralık 1944 tarihinde başlanmıştır (Lokman, 1971:172).

Petrole olan ihtiyacın artması ve arama faaliyetlerinin yetersiz kalmasından dolayı 7 Mart 1954 tarihinde 6326 sayılı Petrol Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun, 1926 tarihli kanundan farklı olarak petrol aramalarının hem devlet hemde yerli ve yabancı özel şirketler eliyle yapılması hedeflenmiştir. Petrol Kanununa dayanılarak aynı tarihte çıkarılan 6327 Sayılı kanun ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) kurularak MTA’nın petrol ile ilgili birim ve görevleri TPAO’ya devredilmiştir.

Ekonominin temelini oluşturan enerji ve enerjinin temini hususları diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’nin de ekonomik yapısını, tercihlerini, siyasi karar mekanizmasını ve stratejilerini derinden etkileyerek şekillendirmektedir. Bu bağlamda petrol ve doğalgazın üretimi, taşınması ve pazarlanması ülke jeopolitiğini de etkilemektedir (Yardım, 2001:40).

Günümüzün en kritik enerji kaynaklarından petrol ile ilgili kararlar büyük önem arz etmektedir. Petrol sektöründeki kimi hataların milyonlarca dolarlık rant ya da vergi

kaybına neden olması nedeniyle kimi zaman bürokratlar görevden alınabilmekte³ ve siyasi otoriteden habersiz karar alan bürokratları da koltuğundan edebilmektedir⁴.

Dünyada petrol kaynakları coğrafi olarak eşit biçimde dağılmamıştır. Bu nedenle, petrol sektöründeki şirketlerin kendilerini uluslar arası bir şirket olarak örgütlendirmelerini zorunlu kılmıştır. Petrol endüstrisinin uluslar arası bir boyut kazanması petrolü bulmak için kullanılan jeolojik ve jeofizik yöntemlerin yüksek maliyetli olmasını, ham petrolün kuyulardan rafinerilere oradan da dağıtıcılar kanalıyla tüketicilere düzenli bir biçimde ulaştırılması gibi çeşitli aşamalarda maliyeti düşürmek için planlı ve programlı operasyonlara gereksinim duyulmasını (entegrasyon) ve petrol üretiminde karşılaşılan yüksek sabit maliyetler dolayısıyla bu piyasaya girişin oldukça sınırlı düzeyde kalması (oligopol) sonuçlarını doğurur. (Pala, 1996:29-30)

Petrol politikalarının temelinde, petrole sahip olmak ve onu kontrol altında tutma düşüncesi yatar. Petrol stratejisi, bu düşüncenin nasıl hayata geçirileceğini ve bunun yöntemlerini belirler.

Petrolün tüketiciye ulaşması; arama, üretim, rafinaj, taşıma, depolama, dağıtım ve pazarlamadan oluşan zincirleme bir faaliyetten oluşur.

6326 sayılı Petrol Kanunu uyarınca, ham petrol ve doğal gazın aranması, üretilmesi, taşınması, işlenmesi ve depolanması petrol faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Petrol şirketlerin bu faaliyetleri yapabilmeleri için;

a) Müsaade

b) Arama Ruhsatnamesi

³ “Hileli akaryakıt vurgununda kullanılan solvent ithalatında hakkında dava açılan Petrol İşleri Genel Müdürü görevden alındı.” (Hürriyet, 2001)

⁴ “Başbakan Mesut Yılmaz, kendisinden habersiz zam yapan TÜPRAŞ Genel Müdürünü görevden aldı” (Sabah, 1991)

c) İşletme Ruhsatnamesi

d) Belge almaları gerekmektedir.

Petrol Kanunu ile kurulan Petrol Dairesi Reisliği⁵ (PDR) ise Kanunun uygulanması ve denetim faaliyetlerini yürütmekle görevlendirilmiştir.

İzin alındıktan sonra petrol üretimin ilk evresi arama faaliyetidir. Arama çalışmaları sismik ve gravmatik olarak iki aşamalı olarak yapılır. İlk olarak petrolün bulunduğu alanlar belirlenir, sahada yapılan çalışmalar neticesinde petrol bulunduğuna dair bulgular olumluysa sondaj çalışmalarına başlanır. Petrol çıkarılmasının ardından petrolü boru hatlarıyla taşıma ve işlenmesine başlanır. Yerin altından çıkarılan petrolün rafinerilerde işlenmesinden sonra fiyatlandırma ve dağıtım faaliyetiyle bu zincirdeki faaliyetler tamamlanır. Bu çalışmada petrolün çıkarılmasından piyasaya arz sürecindeki evreler ve bu süreçteki düzenlemeler incelenmiştir.

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, 79 sayılı "Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilatı, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair" Kanuna dayanılarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnameleri çerçevesinde, akaryakıt ve sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) dağıtım şirketlerinin kuruluşuna izin vermek, sektörü yakından takip ederek faaliyetleri izlemek, denetlemek, akaryakıt ve solvent ithal izni için gerekli belgeleri hazırlamak ve yine aynı kanuna dayanılarak çıkarılan, 1998 yılı Temmuz ayında yürürlüğe konulan (98/10745) Otomatik Fiyat Sistemi (OFS) ile de sektörün liberalleşmesi, canlanması ve özelleştirilmenin hızlanması amacıyla çalışma yapmak ve petrol ürünlerinin mahalli perakende satış fiyatlarını takip etmekle sorumlu tutulmuştur.

⁵ Daha sonra ismi, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM) olarak değiştirilmiştir.

Daha sonra 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile Petrol Piyasasını düzenleme görevi Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'na verilmiş ve fiyatlandırma serbest bırakılmıştır.

6326 Sayılı Petrol Kanunu çeşitli tarihlerde değişikliklere uğramıştır. 13.05.1955 tarihli 6558, 21.05.1955 tarihli 6987, 05.04.1973 tarihli 1702 ve 28.03.1983 tarihli 2808 Sayılı Kanunla dönemin özelliğine göre kimi kısıtlama ve serbestiler getirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU MALI OLARAK PETROL, TARİHİ GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

1.1-Petrole Genel Bakış

Petrol insanlığın geleceğini doğrudan etkileyen bir yer altı zenginliğidir. Petrol, ülkelerin endüstrisinin ve ekonomisinin temel ögesi olurken, politikaların ve coğrafyaların oluşturulmasında da yakın tarihte etkin bir rol oynamıştır. Ülke sınırlarının altında saklı olan bu ham maddenin aranıp bulunması ve yer üstüne çıkarılması ekonomik olduğu kadar politik, sosyal ve stratejik katkılarının olduğu aşikardır.

“Petrol, dünya siyasetinde kendisine sahip olan ülkeleri sadece ekonomik yönden değil, siyasi yönden de etkilemektedir” (Sarıahmetoğlu, 2000:67)

Petrol sanayi petrol aramacılığından başlayıp, üretimi taşımacılığı, rafınajı, dağıtım ve pazarlamayı içine alan çok geniş bir sektördür. Bu yer altı zenginliğin çıkarılması kadar aranması ve bulunduktan sonra çıkarılıp işlenmesi kadar önemlidir. Bu aşamaların her biri başlı başına bir kategoriye girmekte ve ayrı uğraşlar gerektirmektedir.

Petrol endüstrisi 20. yüzyılda dünyanın ekonomik gelişmesini biçimlendiren ana güçlerden birisi olmuştur. Petrol, 20. yüzyılda ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyanın temel enerji kaynağı haline gelmiştir (Pala, 1996:13-27).

Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde petrole duyulan güven ve bağımlılık hissi giderek artmıştır. Petrol artık tüm dünyada ilerlemenin sembolü olarak algılanıyor ve itibar görüyor (Yergin, 1999:XI).

Petrol, yirminci yüzyılın en kıymetli maddesidir (Karadağ, 1990:3). Petrol, 20. Yüzyılda olduğu gibi 21. Yüzyılda da; siyasi, ekonomik, askeri ve çevresel bir çok konuda başlıca rolü oynamaktadır. Dünyadaki her ülke, binlerce ürüne doğrudan

ham madde olarak katkıda bulunan petrolden faydalanmak için daha fazla petrole sahip olmaya çalışmaktadır. Petrol, enerjinin temel ham maddelerinden biridir. Bundan dolayı, Yergin, yaşadığımız dönemi “tam bir petrol çağı” olarak nitelendirmektedir (Yergin, 1999:903).

Petrol 21. yüzyılda da stratejik önemini artırarak sürdürüp dünya politikasının belirlenmesinde ana etkenlerden biri olmuştur.

1.1.1- Enerji İhtiyacının Karşılanmasında Petrolün Yeri

Ekonomik yaşamın sürdürülebilmesi için enerji kullanılması şarttır. Bu yüzden enerji, ülke ekonomisinde yaşamsal derecede önemli bir yere sahiptir. Bir ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyi arttıkça enerjiye olan bağımlılığı artmakta bu da yeni enerji kaynaklarının bulunması gereksinimini getirmektedir.

İlk modern petrol kuyusu Azerbaycan’ın Bakü şehrinde 1848 yılında açılmıştır. Fakat petrolün bir endüstri haline gelmesi, 27 Ağustos 1859 tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinin Pennsylvania eyaleti Titusville yakınlarında Edwin L. Drake’in ilk ticari amaçlı, modern petrol kuyusunu açmasıyla başlar (Pala, 1996:32-221).

Petrol, hem savaşta hem de barışta ulusal ve uluslar arası politikaların belirlenmesinde 20 Yüzyılın başlarından günümüze kadar önemli rol oynamıştır. Petrolün kullanımı İkinci Dünya Savaşının ardından yaygınlaşırken, batılı ülkelerde endüstri tabanının petrole dönmesi ekonomik büyüme ve sanayileşmenin altyapısını oluşturmuştur. 1970’lerde dünya enerji tüketiminin yarısından fazlasının petrol olması, yaşanan iki petrol krizinin dünya ekonomisini sarsmasına neden olmuştur¹.

¹ 1970’li yılların başında Arap-İsrail savaşı ile birlikte 2,5-3 \$/varil olan ham petrol fiyatları, 1974 yılında 11-12 \$/varile yükselmiş ve ilk petrol krizi yaşanmıştır. İkinci petrol krizi ise 1979 yılında “İran Devrimi” ile baş göstermiş ve hampetrol fiyatları 30-35 \$/varile kadar yükselmiştir.

1.1.2-Petrolün Ekonomideki Yeri

Petrol, politik, ekonomik ve askeri olarak paraya ve güce çevrilebilen en uygun maddedir (Kocaoğlu, 1996:11). Bugün 70 dolayında ülke tarafından petrol üretimi yapılmasına karşın, petrol piyasasının kontrolü başta OPEC² üyeleri olmak üzere sınırlı sayıda ülke tarafından gerçekleştirilmektedir.

Petrol halen dünyanın en önemli enerji kaynağını oluşturmaktadır ve bu olgunun önümüzdeki yirmi yıllık dönemde değişmesi beklenmemektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığının (DTM) 1997 yılı verilerine göre Dünya enerji tüketiminde petrolün payı %39'dur (DTM, 2002:2). Uluslararası Enerji Ajansı'nca (UEA) yayımlanan 1998 verilerine göre, küresel enerji gereksiniminin %35.7'si petrolden karşılanmaktadır 1999 verilerine göre toplam 3.445 Mt olan dünya ham petrol

² OPEC, 10-14 Eylül 1960 yılında Bağdat Konferansı sırasında İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından kurulmuş olan hükümetler arası daimi bir organizasyondur. Esas amacı üye ülkeler arasında petrol politikalarını birleştirmek ve koordine etmek olup, petrol üreticisi ülkeler arasında petrol fiyatında istikrarı sağlamak, tüketici ülkelere ekonomik, istikrarlı ve verimli bir petrol arzı temin etmek ve ayrıca petrol endüstrisine yatırım yapan yatırımcılara iyi bir gelir sağlamaktır. 1960 yılında beş ülke tarafından kurulan ve ham petrol ihraç eden ülkeler olarak anılan OPEC'e 1961 yılında Katar'ın, 1962'de Libya Arap Halk Cemahiriyesi'nin ve Endonezya'nın, 1967'de Birleşik Arap Emirlikleri'nin, 1969'da Cezayir'in, 1973'de Ekvator'un ve 1975'de Gabon'un katılımıyla OPEC'in üye sayısı 13'e yükselmiştir. Ekvator üyelikten 1992 yılı sonunda çekilmiştir.

Batı dünyasının, petrol üreticisi ülkeler olan OPEC'den yaptığı ithalat 1950'li ve 1960'lı yıllarda her 5-6 yılda bir-iki kat artmıştır. Hızla artan tüketim ve aynı hızda artamayan üretim neticesinde dünya 1974 yılında ilk petrol krizi ile karşı karşıya kalmıştır. OPEC 1974 yılında kendi tabiriyle bu "irrasyonel" gidişi, ham petrol fiyatlarını dört kat arttırarak ve "üreticilerce yönetilen fiyat" mekanizmasını yerleştirerek durdurmak istemiştir.

Ham petrol ihraç eden ülkeler 1974 öncesi topraklarından çıkarılan petrole karşılık, büyük şirketlerle yaptıkları "concession" (imtiyaz) anlaşmaları uyarınca afişe fiyatlar üzerinden (posted price) belirli bir pay alıyorlardı. Bu afişe fiyat büyük uluslararası şirketlerce belirlendiğinden, üretici ülkelerin gelirleri de dolayısıyla bu şirketlerce belirlenmiş oluyordu. Fiyat afişmanının amacı da zaten hükümet paylarının belirlenmesiydi. İmtiyaz sistemi içinde varil başına devlet hissesi çok küçüktü ve afişe fiyatın yaklaşık yarısı civarındaydı. 1971-72'de Tahran Anlaşmasıyla bu durum biraz düzeltilmeye çalışıldıysa da, mevcut sistem içinde pek de bir çözüm yaratamadı. OPEC ülkelerinin giderek düşen gelirlerinin yanısıra, dünyayı 1974'ün eşiğine getiren diğer ve en önemli faktör de, söz konusu ülkelerin ekonomik gelişmelerinin bağlı olduğu tek kaynak durumundaki petrolün süratle tükeniyor olmasıydı. 1974 krizi ile birlikte petrolün tükenirliği de ilk kez gündeme gelmiş oldu. 1974 sonrasında, petrolün mülkiyeti petrol şirketlerinin elinden çıkıp, büyük ölçüde üretici ülkelerin (OPEC) eline geçmiştir (DPT, 1996:11-12).

üretiminde Orta Doğu %30.7'lik payla ilk sırayı almaktadır. Bunu %28.5 payla OECD ülkeleri izlemektedir (Özkaya, 2002:2).

Dünya birincil enerji tüketiminde petrolün dışında doğal gaz ve kömürün yaklaşık % 25'erlik payı bulunmaktadır. Petrolün toplam enerji tüketimi içindeki payına bakıldığında en fazla gelişmiş ülkelerde ve OECD ülkelerinde tüketildiği dikkat çekmektedir³.

İnsanlığın geleceğini doğrudan ilgilendiren petrol ; bir taraftan dünya ve ülkeler bazında endüstrinin ve ekonominin temel ögesi iken, politikaların ve coğrafyaların oluşturulmasında da tarih içinde etkin bir rol oynamıştır. Petrol ve doğalgazın bu rolünü yeni milenyumda da arttırarak sürdüreceği kaçınılmaz bir gerçektir (Demirağ⁴ , 2002). Bu nedenle petrol dünya siyaset ve ekonomi çevrelerinin hassasiyetle ilgilendiği bir konu olmayı uzun yıllar sürdürmeye devam edecektir.

1.1.3-Petrolün Türkiye'deki Tarihçesi

Osmanlı topraklarında petrol sızıntılarının olduğu ve bunların çeşitli amaçlarla kullanıldığı çok eski zamanlardan beri bilinmekteydi.Osmanlı petrol aramalarına 1887 de başlamıştır. Fakat ciddi bir çalışma yapılamamıştır. Cumhuriyet döneminde, Hükümet ilke olarak 1954 yılına kadar ülkemiz sınırları içindeki petrol kaynaklarını bizzat kendi eliyle araştırılmasını benimsemiştir.

İlk olarak ülkemizde 1925 yılında devletin adına Mr. Lucius adlı bir jeolog yurtdışından getirtilerek Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki petrol emareli olarak bilinen yerlerin jeolojik etütleri yaptırılmıştır.

³ OECD ülkelerinde toplam enerji üretiminde petrolün payı % 42 olup, petrolün bu ülke ekonomilerindeki ağırlığı bir hayli fazladır (TPAO, 2002b).

⁴ Demirağ, Osman, TPAO Eski Genel Müdürü

Bu arada birkaç jeolog tarafından, birkaç şahıs veya şirket adına Van, Cımağıl, Mardin, Cizre Harbol, Boyabat bölgelerinin jeolojik etütleri yapılmıştır⁵ (Lokman, 1970:7).

24 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 792 Sayılı Petrol Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde bütün petrol ve bileşiklerinin tabi olduğu madenlerin aranması ve işletilmesi hakkı Maden Kanunu hükümlerine uyulmak şartı ile Hükümete bırakılmıştır.

1930 yılında ilk defa Türk mühendis ve jeologlarının da yer aldığı bir grup teknisyen⁶, bir yıl boyunca yurdun petrol olması muhtemel bölgelerinin jeolojik etüdünü yapmıştır.

Türkiye’de 20 Mayıs 1933 tarihinde 2189 Sayılı Kanun ile “Petrol Arama ve İşletme İdaresi” kuruluncaya kadar ülkemizde ciddi bir petrol faaliyeti gerçekleştirilmemiştir. Bu kuruluş getirttiği iki Amerikalı jeolog ve bir İsviçreli Paleontolog ile bir yıl süre etütler yaptırmıştır. Bu etütler sonucunda Türkiye’de ilk defa petrol arama amacıyla derin bir kuyu açılmasına karar verilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin jeolojik etüdü ilk olarak 1934 yılı Ekim ayında Mardin ili Midyat İlçesine bağlı Basbirin⁷ bucağında yapılmıştır⁸ (PD, 1957:3 ve PİGM, 1991:162).

⁵ 1930’larda Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde petrol bulma amaçlı ilk etütleri yapan heyette yer alan petrol yüksek mühendisi Kemal Lokman, aynı eserde şu şüphesini de dile getirmektedir: “Türkiye’nin Güneydoğu köşesinde, Nusaybin, Cizre, Zaho havalisindeki Türkiye, Suriye ve Irak hudutlarının garip bir üçgen şeklinde çizilmesi, Irak’ın İngiliz mandası devrinde 1919-1924’de bu üç ülkenin sınırlarını tesbit ve tâyin eden İngiliz askeri komisyon üyelerinin çalışmaları esnasında o bölgelerin petrol imkân ve ihtimallerini tetkik ve etüd eden petrol mühendis ve jeologlarından müteşekkil 6-7 kişilik petrolcü bir hey’etin bulunması, bu sınırların böylece acayip şekilde çizilmesinde etkenli olduğu tahmin edilmektedir.” (Lokman, 1970:7).

⁶ Bu etütleri yapan grup, Dr. Lucius, Cevat Eyüp Taşman ve Kemal Lokman’dan oluşmuştur (PİGM, 1991:162).

⁷ Basibrin, bugün Şırnak İli İdil İlçesine bağlı Haberli adında bir bucaktır.

⁸ 13.10.1934 – 15.06.1936 tarihleri arasında kablo sistemli bir sondaj makinası ile Basbirin-1 arama kuyusu açılmış ve kuyu 1351 metrede kuru olarak terk edilmiştir.

Ülkemizde ekonomik ve ticari anlamda ilk petrol Raman'da bulunmuştur. 24.07.1939 tarihinde bugün Batman İli sınırları içinde bulunan Raman Dağı'nın Meymune Boğazında Raman-1 sondajına başlanmıştır. Raman-1 Kuyusunda 20.-04.1940 tarihinde 1048 metre derinlikte petrole rastlanmıştır⁹. 1940 yılında petrol tüketimi 100 bin tondan biraz fazlaydı (Şahin, yty:12).

1945 yılı sonunda Raman-8 kuyusu tamamlanmış ve ilk defa ekonomik anlamda işletmeye elverişli petrol üretimine MTA tarafından 1948'de başlanmıştır (PD, 1972:6 ve PİGM, 1995:9-10). 1951 yılında ise Garzan Sahası bulunmuştur.

Petrol Kanunun çıktığı 1954'e kadar ülkemizde 37 adet arama, 7 adet tespit, 13 tane üretim ve 19 tane jeolojik istikşaf olmak üzere toplam 76 adet kuyu açılarak 76.402 metre sondaj yapılmış ve 95.881 ton petrol üretimi gerçekleştirilmiştir (Lokman, 1967 ve 1970).

Yurdumuzda petrol aramacılığının yapıldığı 57 yıl süresinde 1050 arama kuyusu ve 1808 üretim, enjeksiyon ve geliştirme kuyusu açılmış ve irili ufaklı 23 doğal gaz sahası ile 102 petrol sahası keşfedilmiştir (Okandan, 2002).

1.1.4- Türkiye'nin Petrole Olan Bağımlılığı

Türkiye kalkınmasını sürdürebilmesi için her şeyden önce, her yıl giderek artan petrol ihtiyacını kesintisiz olarak sağlamak zorundadır. Türkiye'deki petrol sektöründe, üç tane Kamu İktisadi Teşebbüsü yer almaktadır. TPAO petrol arama ve üretim faaliyetlerinden, TÜPRAŞ rafineri faaliyetlerinden, BOTAŞ ise petrol ve gazın taşınması ve ithalinden sorumludur. 2000 yılında özelleştirilen Petrol Ofisi ise özelleştirildiği tarihe kadar kamuda petrol ürünlerinin dağıtım ve pazarlama faaliyetlerini yürütmüştür. Petrol arama, rafinaj dağıtım ve pazarlama faaliyetleri

⁹ Raman-1 Kuyusu 1052 metrede 03.06.1940 tarihinde bitirilmiş ve pompayla üretim yapılmaya başlanmıştır. Kuyunun günlük verimi on ton, API gravitesi 20,8 olarak saptanmıştır.

özel sektör tarafından da yapılmasına karşın, taşıma faaliyetleri sadece devlet eliyle (BOTAS) yapılmaktadır.

Petrol tüketimi buna bağılı olarak da petrol ithalatı sürekli artmaktadır. Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde enerji ana etkindir. Enerji kaynaklarının ve özellikle petrolün sınırlı olması nedeni ile, piyasa fiyatındaki küçük bir değişim, ekonomide daha büyük bir biçimde yansıma yapmaktadır. Petrol fiyatlarındaki değişim, petrole dayalı sanayi ürünlerini doğrudan etkiler. Örneğin ham petrol fiyatlarının düşmesi, ithalatta döviz tasarrufu sağlar, üretim maliyetlerini düşürür, faiz ve enflasyonu düşürür. Ham petrol fiyatının artması ise bu durumun tersi etkiler yaratır. 1973, 1979 ve 1990 krizlerinde petrol fiyatlarının ani artışı ekonomik dengeleri alt üst etmiştir.

1.2. TÜRKİYE’DE PETROL VE MEVZUATTAKİ GELİŞİMİ

1.2.1. Petrol Hukukunun İç Mevzuat Düzenlemesi

Ülkemizde petrol, 1950’li yılların başından itibaren yoğun bir biçimde ülke gündeminde de yer almıştır.

Petrolün ekonomideki önemi arttıkça, petrol hukuku kavramı gelişmiş ve git gide daha ayrıntılı düzenlemeler içeren yasalar yapılmaya başlanmıştır. “Petrol hukuku terimi, petrolün aranması, istihsalı, nakliyesi, satışı, tasfiyesi ve petrol ürünlerinin toptan satışı faaliyetleri” olarak nitelendirilebilir (Göğer, 1967:15).

1953 yılından itibaren petrol ile ilgili hukuksal düzenlemelere ağırlık ve önem verilmiştir. “Petrol, gerek iktisadi gerekse askeri ve stratejik ehemmiyeti dolayısıyla, en kıymetli maddeler arasında yer almış bulunmaktadır” (Petrol Kanunu Layihası, 1954:4).

6326 Sayılı Petrol Kanunu 1954 yılında yürürlüğe girmiş ve bugüne kadar 1955, 1957, 1973, 1979 ve 1983 yıllarında olmak üzere beş kez değişikliğe uğramıştır¹⁰. 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve bu kanunun uygulama biçimini gösteren Petrol Tüzüğü Türk Petrol Hukukunun ana kaynaklarıdır.

¹⁰ 6326 sayılı Petrol Kanunu’nda (Kabul Tarihi: 7.3.1954, Yayın Tarihi: 16.3.1954) yapılan değişiklikler şunlardır:

Kanun No	Adı	Kabul Tarihi	Yayın Tarihi
6558	6326 Sayılı Petrol Kanunu'nun maddelerine fıkralar ilave edilmesi hakkında Kanun.	13.5.1955	21.5.1955
6987	6326 Sayılı Petrol Kanunu ile bu Kanun'da değişiklik yapan 6558 Sayılı Kanun'un bazı maddelerine fıkralar ilave edilmesi hakkında Kanun.	29.5.1957	6.6.1957
1702	Petrol Reformu Kanunu	5.4.1973	18.4.1973
2217	6326 Sayılı Petrol Yasasına Ek Yasa	1.3.1979	12.3.1979
2808	Petrol Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve Kanuna bazı madde ve fıkralar eklenmesi hakkında Kanun.	28.3.1983	30.3.1983

Söz konusu kanunun çıkarılma gayesi, Türkiye Cumhuriyeti devletinin petrol kaynaklarının milli menfaatlere uygun olarak, hızla, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktır.

Türkiye’de petrol aramalarının ve petrol sanayinin daha hızlı gelişmesini ve dünya petrol üretiminde Türkiye’nin bir an evvel yer almasını sağlamak amacıyla 6326 Sayılı Petrol Kanununu çıkarılarak, yabancı ve yerli hükmi şahısların petrol aramalarına iştirakinin temini hedeflenmiştir (Tolunay, 1958:1).

Bu bölümde, 7.3.1954 tarihinde çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanunu ve daha sonra Kanunda yapılan değişiklikler ele alınacaktır.

1.2.2- 6326 SAYILI PETROL KANUNU

1.2.2.1 -792 Sayılı Kanun

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra petrol konusu önemine uygun olarak ele alınmıştır. Romanya petrol kanunu esas alınarak hazırlanan 792 sayılı Petrol Kanunu, 1954 yılına kadar Türkiye’de petrol arama faaliyetlerini düzenlemiştir. 24 Mart 1926 tarihli bu kanun petrol arama hakkını devlete vermiştir. Bir çok yönüyle yetersiz olan bu kanun petrol aramasına yönelik arama, işletme ile ilgili bir çok konuyu hükme bağlamazken, petrolün nakli, arıtması gibi konuları da düzenlememiştir. Bu kanunda petrol aramaları yabancı sermayeye kapalıdır.¹¹ Kanun ile, Türk petrolünün yabancı

¹¹ “Madde 1. Türkiye hududu dahilindeki bilcümle arazide bitüm ve petrol ve müstakati tabiîyesi madenlerinin taharri ve işletilmesi hakkı maadin kanunu ahkâmına tabi olmak kaydıyla hükûmete verilmiştir.

Madde 2. Hükümet bu hakkı bizzat veya efrat ve şirketler ile bil ihtilaf ve berveçhi âti istimal eder.

- a. Petrol ve müstakati madenlerinin mevcudiyeti fennen mahsus olan arazide hükümet bizzat tahdit ve taharri ameliyatını icra eyler.
- b. Müteharri bizzat hükümet olmadığı takdirde petrol madeninin fennen mahsus olan mahallerinde istikşafatı iptidaiye ve jeolojyede bulunmak üzere beheri beş bin hektarı tecavüz etmeyen mahdut bir saha dahilinde bir sene müddetle ruhsatname ita ve istikşafat

çevrelerden “korunmak” istendiği görülmektedir. Türkiye’de petrol arama ve işletme hakkını, herhangi bir yabancı imtiyaza olanak vermeyecek şekilde yalnızca hükümete verilen kanunun ilk maddesi şu şekilde düzenlenmiştir:

“Türkiye Hududu dahilindeki bilcümle arazide bitüm ve petrol ve müştakâtı tabiyesi madenlerinin taharri ve işletilmesi Maadin Kanunu ahkâmına tabi olmak kaydıyla Hükûmete verilmiştir” (RG, 06.04.1926).

792 Sayılı Kanun zamanında Türkiye’de çok az ciddi ilerleme kaydedilmesine karşın, Cumhuriyetin kuruluşundan üç yıl geçmeden Petrol Kanununun çıkarılması, Cumhuriyet Hükümetlerinin petrole verdiği önemi işaret etmesi açısından dikkat çekmektedir. Ancak, Kanun, modern petrol tekniğine uygun bir biçimde hazırlanmamış, petrol arama ve işletmesini ve Türkiye’de petrol sanayisini kurulmasını sağlayacak hükümler getirmemiş ve esas hazırlandığı ülke olan Romanya’da dahi beğenilmeyerek, Türkiye’de kabul edildiği 1926 yılında kaldırılmıştır (PD, 1973:5). Romanya’nın 1926’da kaldırdığı bu Petrol Kanununun Türkiye’de kaldırılıp yenisinin hazırlanması için 38 yıl beklememiz gerekecektir.

“1926 Petrol Kanunu, yabancı petrol şirketlerinin Türkiye’de faaliyette bulunmalarına imkân vermeyen bir kanun olmuştur” (Altuğ, 1983:212).

20.05.1933 tarih ve 2189 sayılı “Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun” kabul edilmiştir. Devlet eliyle petrol aramalarını gerçekleştirmek için bir örgüte gereksinim duyulmuş ve aynı yıl, bu kanunla İktisat Bakanlığına bağlı olarak, Petrol Arama ve İşletme İdaresi kurulmuştur.

İdare, 1935 yılında 2804 sayılı kanunla tesis olunan MTA Enstitüsüne ilhak edilmiş ve bu Enstitünün Petrol Grubu Direktörlüğü şeklini almıştır (Petrol Kanunu Layihası, 1954:4 ve PD, 1972:5). Bu tarihten itibaren Türkiye’de petrol aramalarına devlet eli ve yardımıyla devam edilmiştir.

için tahsis olunan arazinin beher hektarı için müteharriden şehri bir kuruş arziye ücreti peşinen ahz olunur.” (RG, 1926)

1950'lere gelindiğinde, petrol arama çalışmalarının maliyetinin yüksek oluşunun yanı sıra Türkiye'de yeterli teknolojik birikim ve teknik eleman olmaması nedeniyle, MTA Enstitüsü bünyesinde yürütülen petrol arama ve işletme çalışmalarında önemli bir gelişme kaydedilememiştir. Maden Tetkik Arama Enstitüsü 1954 yılına kadar, toplam 72.624 metre sondaj yaparak 69 kuyu açmıştır. 1954 yılında Türkiye'de ülkenin toplam petrol ihtiyacının ancak % 5.7'sine tekabül eden 58.000 ton petrol üretilebilmekteydi (Türkyılmaz, 1976:26).

Enstitü, 6326 Sayılı Petrol Kanununun TBMM'de kabul edildiği 1954 yılına kadar kendi sınırlı olanakları ile petrol kaynaklarını araştırmış ve bu amaçla dönemin parısıyla elli milyon TL sarf etmiştir (PD, 1957:3). Devlet eliyle yapılan yatırımlar sonunda ekonomik değeri olan Raman ve Garzan petrol sahaları bulunmuştur (Göğer, 1967:53).

MTA Enstitüsü Petrol Grubu 1934-54 yılları arasında toplam 63 kuyu kazmış olup, bunlardan petrole rastlananların sayısı 21 olarak gerçekleşmiştir. Petrol Kanununun çıkmasının ardından MTA, Raman ve Garzan sahalarını TPAO'ya devretmiştir (Lokman, 1971:172).

1954 yılında Türkiye'de petrol üretimi 58.008 ton gibi düşük bir düzeyde bulunuyor ve bu miktar o tarihte 1.017.482 ton olan sivil tüketimin ancak % 5,7'sine denk geliyordu (PD, 1972:6).

1.2.2.2- 1952 Tarihli Kararname

Petrol araması ve işletmesi, büyük sermayeye ihtiyaç gösterdiğinden, Türkiye'de devlet organları ve kıt bütçe imkanlarıyla yeterli ölçüde arama yapılamamıştır. 792 sayılı Petrol Kanunu, yabancı sermayenin sektöre girmesine izin vermemekteydi.

Petrol aramalarına az miktarda ödenek ayrılabilmiş olması, yurt dışından ithal edilmesi zorunlu malzeme ve uzman personel bulunmasındaki güçlükler petrol aramalarında istenilen ölçüde ilerleme kat edilmesine olanak vermemiştir.

Öte yandan, dönemin siyasal iktidarının büyük umutlar bağladığı petrol kaynaklarından bir an önce faydalanmak istemekteydi.¹² Bu nedenle DP Hükümeti, 12.11.1952 tarihinde 3/15833 sayılı kararname ile ileriki yıllarda izleyeceği petrol politikası ve çıkarılacak olan yeni petrol kanununa ilişkin işaretler vermiştir:

“Petrol kaynaklarımızı en kısa bir zamanda tesbit ederek çalışır bir hale getirip kıymetlendirmek gayesi ile aramalar yaparak bulunacak membarın dünya petrol siyasetinin gerektirdiği çerçeve içinde, askeri ve iktisadi menfaatlerimize en uygun şartlarla işletmeyi taahhüt veya bu hususta işbirliği yapmayı kabul edecek sermaye sahibi hakiki veya hükmi yabancı şahısları yurdumuza celbedip çalışmalarını mümkün kılacak ve bunlarla hükümetimiz arasında mukaveleler sağlayabilecek her türlü kanunî, idarî ve malî tedbirlerin alınması ve bu maksadı tahakkuk ettirebilmek için lüzumlu şartların tespitinde fikirlerinden istifade edebilmek üzere dünya petrol mevzuat ve tatbikatına ve bu kanunun fennî, iktisadî ve malî meselelerine vâkıf mütehasısların temin ve celbi için her türlü işlemin yapılmasına.”

Bu kararname üzerine yapılan incelemeler artık o günün ihtiyaçlarına cevap vermeyen 24 Mart 1926 tarih ve 792 sayılı Petrol Kanunu yerine bir çok ülkede kabul edilmiş esasları içeren ve ülke şartlarına uyan yeni bir kanunun “ikame edilmesi zaruretini” ortaya koydu (PD, 1957:4).

Petrol araması ve işletmesi çok büyük sermayeye, teknik bilgi ve tecrübeye ihtiyaç gösterdiğinden, gerek devlet bütçesi ile yapılan yatırımların yeterli olmaması, gerek malzeme ve yetişmiş personel temininde güçlüklerle karşılaşılması nedeniyle,

¹² DP iktidarının petrole ne denli büyük umutlar bağladığını Petrol Dairesi'nin 1957 yılında yayımladığı eserde şu cümleye bakarak kestirmek mümkündür: “Mevcudiyeti kuvvetle tahmin edilen petrol kaynaklarımızdan bir an önce faydalanmak zarureti her geçen gün biraz daha gazla hissedilmektedir.”

792 sayılı kanun döneminde arama temposu çok ağır olmuş ve Türkiye’de petrol endüstrisinin kurulması sağlanamamıştır.

Dışa açık politika izlenen 1950’li yıllarda 792 sayılı kanun, içerdiği hükümler bakımından “hayatini ve tatbik kabiliyetini” kaybetmiştir ve kanun “son derece natamamdır” (Petrol Kanunu Layihası, 1954:8).

Devlet eliyle yapılan petrol aramalarının gösterdiği aksaklıklar, ülkenin yeraltı petrol kaynaklarının yabancı özel sermaye tarafından aranması ve üretime geçilmesi görüşüne hak verir bir nitelik kazanmıştır (Güleç, 1968:6 ve Göğür, 1967:53). Çünkü yabancı özel sermaye gerekli mali güce, yeterli uzman personel ve malzemeye sahipti.

Lokman da petrolün aranması ve işletmesi faaliyetlerinin büyük sermayeye ihtiyaç gösterdiğini, Türkiye’de devlet organları vasıtasıyla bütçe imkanları nispetinde yapılan arama temposunun, gerekli malzemenin ve kalifiye personelin hariçten tedariki ve celbi gibi zahmetlerin de ilavesiyle “pek ağır gitmekte” olduğunu belirterek şunları kaydetmektedir:

“Diğer taraftan Türkiye’de mevcudiyeti kuvvetle tahmin edilen petrol kaynaklarından bir an önce faydalanmak zarureti de gün geçtikçe biraz daha fazla hissedilmekteydi” (Lokman, 1970:13).

Bu gerekçelerle DP iktidarı, bir yandan daha geniş ölçüde ve tüm yurt çapında petrol araştırmaları ve aramalarını teşvik etmek, diğer yandan da hızla artan petrol ürünleri ihtiyacını iç kaynaklardan karşılamak, Türkiye’de petrol endüstrisini, bütün kollarını kapsayan sınıai bir gelişmeyi sağlamak amacıyla 1954 yılında 6326 sayılı Petrol Kanununu çıkarma ihtiyacı duymuştur.

Petrol Kanunu Layihasının başlangıcında, “Hükümetimizin, petrol kaynaklarımızın en kısa bir zamanda tespit edilerek çalışır hale getirilip kıymetlendirilmesi gayesiyle aramalar yapmağı ve bulunacak membarları dünya

petrol siyasetinin gerektirdiği çerçeve içinde askeri ve iktisadi menfaatlerimize en uygun şartlarla işletmeyi temini” yönünde bir politika izleneceği kaydedilmektedir (Petrol Kanunu Layihası, 1954:9).

1.2.3-Petrol Kanununun Çıkarılması

Dünya konjonktürüne bakıldığında 1950-73 dönemi, tam anlamıyla bir ucuz petrol dönemi olmuştur (Pala, 2001:166).

Dünya Bankası’na hazırlanan ve 1951’de Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a sunulan Barker, raporu, “Maden ürünlerini işleyen sanayi dallarının geliştirilmesi yerine, özel sektörün maden arama ve işletme faaliyetlerine öncülük etmesini ve Maden Tetkik Arama Enstitüsü’nün çalışma ve bulgularının yabancı sermaye ile özel sektörün bilgi ve kullanımına sunulmasını öngörmekteydi” (Türkyılmaz, 1976:26).

1952 yılında hükümet bir bildiri yayımlayarak petrol arayan şirketlerin millileştirilmeyeceğini açıkladı. O dönemde MTA Enstitüsü tarafından yayımlanan bir bültende yabancı şirketlere yardımcı olunacağı belirtilmekteydi. Bu bildirin yayımlanmasının ardından sekiz adet yabancı şirket jeolojik araştırma yapmaya başlamıştır.

Bu dönemde 1954 yılı, Türkiye’de uygulanmakta olan petrol politikasının köklü bir değişikliğe uğradığı yeni bir dönemin başlangıç yılıdır (Altuğ, 1983:217).

Bu tarihte, 1926 yılından bu yana yürürlükte bulunan ve Türkiye’deki petrol kaynaklarının devlet eliyle, onun denetiminde aranıp, geliştirilip, değerlendirilmesini öngören 792 sayılı Petrol Kanunu yürürlükten kaldırılmış; onun yerine, bu faaliyetlerin özel teşebbüs eli ve yatırımlarıyla yürütülmesi esasını getiren 6326 sayılı Petrol Kanunu kabul edilmiştir. Bu yasa ile “izlenen petrol politikasında yeni bir dönem başlamış” ve bu yasa ile aramaların yerli ve yabancı özel girişim eli ve yatırımlarıyla geliştirilip yapılması öngörülmüştür (PD, 1973:6 ve PİGM, 1995:12).

14.01.1954 tarih ve 1/735 Sayılı “Petrol Kanunu Lâyihası” Hükümet tarafından kabul edilmiş sadece, petrol hakkı sahiplerinin rızaları olmadan düzenleme yapılamayacağına ilişkin, yasama organının da bir ölçüde sınırlayan 136. maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmiştir.¹³

Kanunun teşkilata, müsaadelere ve belgelere ilişkin hükümleri yayımı tarihinden, diğer hükümleri ise Petrol Nizamnamesinin yayımı tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir¹⁴ (PD, 1959:9).

1.2.3.1- Kanuna Muhalefet

Petrol Kanununa ana muhalefet olan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), sert tepki göstermiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Petrol Kanunu ve bu birlikte çıkarılan Yabancı Sermaye Kanununa büyük muhalefet göstererek şu sözleri kaydetmiştir:

“Tarihte yabancılar kapitülasyon himayesiyle Türkiye’yi istismar ettiler... Bizim iktidar ise gül gibi toprağımıza Afrika kabilelerinin kovduğu yabancı sermayeyi getirmek istiyor... Petrol Kanunu bir kapitülasyon kanunudur¹⁵. Biz bu

¹³ Maddenin orijinal metni şöyledir: “Bu kanuna göre verilmiş olan arama veya işletme ruhsatnameleri belge veya bunların muaddel şekilleri, taallük ettikleri arama ve işletme sahalarına ve petrol ameliyelerine münhasır olmak üzere bu kanunun taraflara yüklediği mükellefiyet ve mecburiyetler ve tanıdığı haklar bakımından, Cumhuriyet Hükümeti ile petrol hakkı sahibi arasında aktolunmuş bir mukavele mahiyetinde olup mer’iyet müddetleri boyunca, kusur olmadıkça, hüküm ve şartları ihlal edilmedikçe veya tarafların karşılıklı rızaları bulunmadıkça değiştirilemez ve fesh olunamaz.”

¹⁴ Bu nedenden dolayı, ancak Nizamnamenin 1955 Ağustosunda yayımının ardından arama ruhsatnameleri için 187 müracaat yapılmış ve o yıl 14 arama ruhsatnamesi verilmiştir.

¹⁵ Yıllar sonra Petrol Kanunu ile ilgili bir yazı kaleme alan Yazar Metin Toker, (aynı zamanda İsmet İnönü’nün kızı Özden Toker ile evlidir) o dönemdeki tartışmaları anımsatarak, bir yabancı olan Max Ball’un Petrol Kanununu yabancı petrol şirketlerinin istediği şekilde hazırladığını belirterek o dönemin ironisi hakkında şunları kaydetmiştir:

“Milyarlarca dolar, Türkiye’ye akmak için bunların kanunlaşmasını bekliyordu. Petrol şirketleri yeni kanunla yerden fıskıracaktı. Suudi Arabistan kadar zengin olacaktık. Muhalefet ise bunu ‘kapitülasyonlara dönüş’ olarak vurguluyordu. Amasya’daki elma ağaçları bile yabancı sermayenin hükmü altına girecekti. Memleket satılıyordu (...) Yabancı Sermaye Kanunu da, Petrol Kanunu da tıpkı Mister Randall ile Mister Ball’un hazırladığı gibi çıktı. Türkiye’ye ne milyarlarca dolar girdi, ne topraktan petrol fıskırdı... ne de Kapitülasyonlar geri geldi. Sadece kendi kendimize havanda su döğmüştük.” (Toker, 1999)

memleketi sokakta bulmadık. Yabancı ellere kaptırmayacağız” (Avcıoğlu, 1969:460-61).

Akyol, İsmet İnönü'nün 23 Nisan 1954 tarihinde Sivas'ta bu konuşmayı yapmasına karşın daha sonra iktidara geldiğinde Petrol Kanununun “kılına bile dokunmadığını” belirtir (Akyol, 1998 ve 2001).

Petrol Kanunu, genelde “devletçi” kesimlerce yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Türkyılmaz, “Max Ball'a hazırlatılan ve 1954 Mart'ında DP iktidarınca onaylanan Petrol Kanunu'nun, çok uluslu petrol tekellerinin petrol alanındaki sömürüsünün yasal dayanağı olduğu” iddiasında bulunarak, Petrol Kanunu'nun “emperyalistlerin isteklerine göre hazırlandığını” kaydetmiştir (Türkyılmaz, 1976:26-32).

Ersümer¹⁶ ise “ulusalcı” çevrelerin aksine Petrol Kanunu'nu “Türkiye'nin en liberal kanunu” olarak övüp şu değerlendirmede bulunmuştur: “1954 tarihli 6326 sayılı Petrol Yasası, Türkiye'nin hâlihazırda en liberal yasasıdır. Bu öyle ağızdan çıkan bir laf değil. Madde madde bakarak söylenebilen bir laf. Bu tespiti bir kenara koymak lâzım. Ve petrol sektörü bakımından da yapılabilen en büyük teşvik, yine o yasa kapsamında yapılan teşvikler ve sağlanan transferlerdir” (Dünya Enerji, 2002).

1.2.3.2-6326 Sayılı Yasaya Egemen Olan İlkeler

Petrol Kanunu ile piyasanın faaliyet alanları arama, üretim, nakil, tasfiye ve diğer ameliyeler şeklinde farklı başlıklar altında düzenlenmiştir. Yasada dağıtım alanına ise düzenleme getirilmeksizin sadece değinilmiştir. Yasada petrole ilişkin faaliyetler ayrı ayrı başlıklar altında düzenlenmiş ise de 1994 yılına kadar özellikle yapılması belge alınması ile mümkün olan nakil, tasfiye ve diğer ameliyelerin yapılması için arama ve üretim faaliyetlerinde bulunma koşulu getirilmiştir.

¹⁶ Ersümer, Cumhuriyet, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı (1997-2001)

Kanuna varlığını kazandıran temel düşünce, ülkenin yer altı kaynaklarının özel teşebbüs eli ve yatırımları eli ile gerçekleştirilmesidir. Bu amacı gerçekleştirmek için kanuna egemen olan ilkeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Türkiye'nin yerli ham petrol kaynaklarının bulunmasına acilen ihtiyacı vardır. Bunun için de yabancı şirketlerin desteği gereklidir. Petrol bulunması için gerekli olan parasal kaynak ve arama deneyiminden yoksun olan Türkiye, bu açığını yabancı sermaye ve petrolcülerini ülkeye çekerek kapatmayı hedeflemektedir.

2. Yabancı şirketleri Türkiye'de petrol arama ve üretim faaliyetlerine sevk etmek ancak Türkiye'nin diğer petrol üreten ülkelerle rekabet etmesiyle sağlanabilir. Rekabet ortamının yaratılması için de şirketlere en uygun imkanlar tanınmalıdır.

3. Yabancı petrol şirketlerini ülkemize çekmek için çeşitli imkanlar yaratılmalıdır (muafiyetler, ruhsat alanlarının genişliği, sermaye ve kâr güvencesi, yabancı personel çalıştırma izni vs.). Bu gibi düzenlemeler, yabancı yatırımcıyı cezbetmeye yöneliktir. Aynı biçimde Türkiye'de yatırım yapacak yabancı şirketle güvenli bir ortam sağlanması hedeflenmektedir.

4. Sağlanacak güvenli ve uygun ortamda her tip şirketin ülkede arama yapmasına imkan vermelidir. Şirketlere güven verilmelidir.

5. Petrol Kanunu ile yabancı sermayenin ülkemize çekilmeye çalışılmasına karşın, "milli menfaatlerin korunmasına ve ülke petrolünün yabancıların kontrolü altına girmesini önleyici hükümler de getirilmiştir. Kanunun 12. maddesi şöyledir:

"Yabancı devletlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla idaresinde müessir olabilecekleri makyasta veya şekilde mali ilgileri veya menfaatleri bulunan hükmi şahıslar la yabancı bir devlet için veya yabancı bir devlet adına hareket eden şahıslar;

a. Petrol hakkına sahip olamazlar ve petrol ameliyatı yapamazlar;

b. Petrol ameliyatına lüzumlu menkul ve gayrimenkul emvali satın alamazlar, bunlara sahip olamazlar veya bunlar üzerinde hak ve menfaat tesis edemezler;

c. Bir petrol ameliyatına müteferri veya onun bir kısmını teşkil eden tesisleri kuramaz ve işletmezler” (RG, 16.03.1954).

Bu maddenin ikinci fıkrasında “Bakanlar Kurulu kararı ile bu hükme istisna tanınabileceği” hükme bağlanmıştır.

6. Şirketlerin iyi niyet kurallarına uygun olmayan işlemleri için cezai hükümler yerine mali hükümler getirilmelidir.¹⁷

7. Kanunla, petrolün bulunması yanında petrollü sahanın geliştirilmesi de öngörülmektedir.

8. Kanun, ticari üretime elverişli petrolün bulunduğu bir hazneyi keşfeden petrol hakkı sahibinin¹⁸, petrolünü en iyi biçimde değerlendirmesi esassından hareket etmiştir. Bundan hareketle nakliye ve petrolün tasfiyesine ilişkin hükümler de konulmuştur.

9. Kanunda, ekonomik hükümler düzenlenirken, Ortadoğu piyasasında mevcut anlayıştan hareket edilmiştir. Ortadoğu Ülkelerinin, yabancı şirketlere

¹⁷ Petrol Kanununun 132. maddesinin birinci fıkrası şöyledir:

“Petrol hakkı sahibi bu kanuna nizamnameye bunlara müstenit kararnamelere, emirlere veya müsaade, arama ruhsatnamesi veya işletme ruhsatnamesi veya belgede yazılı şartlardan her hangi birine riayet etmediği takdirde Genel Müdürlük, kendisine 90 gün zarfında bunlara riyeti aksi taktirde verilen arama ruhsatnamesi, veya işletme ruhsatnamesi veya belge ile ilgili ameliyelerin geçici bir süre için durdurulabileceğini veya doğrudan doğruya fesih müeyyidesinin uygulanacağını ihbar eder. Bu ihbara rağmen, 90 günlük sürenin bitiminde petrol hakkı sahibinin riayetsizliği devam ederse Genel Müdürlük ameliyeyi 90 günden az 180 günden çok olmamak üzere geçici olarak durdurulabileceği gibi müsaade arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belgenin feshi için Bakana teklifte bulunabilir.”

¹⁸ Petrol Kanununa göre, arama ve işletme ruhsatnamesi veya belge sahibi olan her petrol hakkı sahibi, petrol ameliyatı için lüzumlu gördüğü arazide kullanma hakkı iktisap edebilir (PK, 87/1).

tanıdıklarından daha az bir çıkar sağlayan kanunun başarı kazanamayacağı düşüncesi, kanunun ekonomik hükümlerinin temelidir (Göğer, 1967:62).

Petrol Kanununun uygulanmasının denetimi 6326 Sayılı Petrol Kanunu ile kurulan “Petrol Dairesi Reisliği”ne verilmiştir.¹⁹

1.2.4-1954 TARİHLİ KANUN VE TPAO

1.2.4.1.TPAO’nun Kuruluşu

16.03.1954 tarihinde yürürlüğe giren 6326 sayılı Petrol Kanunuyla, ülke petrolünün özel girişim eliyle hızla geliştirilip, değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Kanunu ruhu ikinci maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

“Bu kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının hususi teşebbüs eli ve yatırımları ile süratle, fasilasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilmesini ve bu maksada uygun olduğu nispette Türkiye dahilinde yabancı menşeli petrol ile yapılan petrol ameliyatını²⁰ aynı süratle inkişafını sağlamaktır” (RG, 16 Mart 1954).

¹⁹ 05.04.1973 tarihinde kabul edilen 1702 Sayılı Petrol Reform Kanunu ile Petrol Dairesi Reisliği, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü’ne dönüştürülmüştür.

²⁰ Petrol Ameliyatının ne olduğu Petrol Kanununun 3. maddesi 8. bendinde açıklanmıştır. Buna göre petrol ameliyatı;

- Arama, keşif, inkişaf ve tasfiye ile petrolün ve petrol mahsullerinin depolanmasına, nakledilmesine ve –petrol mahsullerinin doğrudan doğruya tüketiciye perakende olarak veya tevzi müesseseleri tarafından satışı, depolanması ve taşınması hariç-, nakledilmesi ve satılmasını,
- Bu ameliyelerden herhangi biri için gerekli enerji ve su tesislerinin; bina, kamp ve diğer bütün tesislerle teçhizatının inşası, kurulması ve işletilmesini
- Bütün bunlarla ilgili yönetsel faaliyetleri kapsar.

Petrol ameliyatı, hem arama, işletme, rafinaj vb gibi asıl petrol ameliyelerini (PK, 3/8-a), hem de bu ameliyat için gerekli veya onlara yardımcı diğer teknik ve idari işleri (PK, 3/8-b, c), kısaca söylemek gerekirse, petrol endüstrisinin asli ve fer’i nitelikteki bütün faaliyetlerini içine almaktadır (Tolun, 1983:104).

Öte yandan Kanunun 6. maddesiyle de bu konuda şu hüküm de getirilmiştir:

“Bir müsaadeye, arama ruhsatnamesine, işletme ruhsatnamesine veya belgeye Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya yabancı devlet mevzuatına göre hükmi şahsiyeti haiz bir şirket sahip olabilir” (agk).

Bu yolla bir yandan devletin, petrol arama ve işletme faaliyetlerinde bulunma tekeli ortadan kaldırılırken, öte yandan Türk özel teşebbüsünün yanı sıra yabancı şirketlerin de bu faaliyetlere katılmaları sağlanmak istenmiştir.

Buna göre devlet, doğrudan doğruya veya bir kamu kurumu veya bir kamu kurumu, bir iktisadi devlet kuruluşu biçiminde, bir kamu kurumu tüzel kişisi ile petrol arama ve işletme hakkına sahip olamayacak, kanunun birinci maddesinde belirtilen “Türkiye’deki petrol kaynakları Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır” hükmü gereği devlet, petrolüyle ilgili faaliyette bulunabilmesi için bir şirket hissedarı olmak zorunda kalacaktır. Bu amaçla 6. maddeye uygun olarak, aynı tarihte çıkarılan bir kanunla, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) adı altında bir anonim ortaklık kurulmuştur (RG, 16.03.1954). Yeni Petrol Kanununa dayanılarak 7 Mart 1954 tarihinde TBMM’de kabul edilen 6327 Sayılı Kanun ile “Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı” kurulmuş, Kanun ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü’nün ilgili birimleri TPAO’ya aktarılmıştır.

Kurumsal yapılanma açısından yapılan bir değerlendirmede; kanunun ilk dönemlerinde daha çok petrol piyasası içinde kamunun rolünün belirlenmesine yönelik tartışmaların yaşandığı görülmektedir. 6326 sayılı Petrol Kanunu’ndan önceki dönemlerde, genel bütçe kaynakları ile finanse edilen MTA tarafından genel idare anlayışına göre yürütülen arama ve üretim faaliyetinde bulunma görevinin, Petrol Kanunu’nun hemen akabinde çıkarılan Kanun ile TPAO’ya verilmesi konuya ticari bir nitelik kazandırmıştır. TPAO, her ne kadar kamu sermayesinin hakim durumda olduğu bir KİT ise de İktisadi Devlet Teşekkülünün görevlerinin 233 sayılı KHK’da belirlenen amaçları aşamayacağı aşıkardır (DPT, 2001b:102).

1.2.5. PETROL DAİRESİ REİSLİĞİ

1954 yılında 6326 sayılı Petrol Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Petrol Dairesi Reisliği adıyla kurulan teşkilat, 1973 yılında kamuoyunda petrol reformu kanunu olarak bilinen 1702 sayılı Kanun ile T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü adını almıştır. Yine aynı Kanunla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı²¹ bünyesinde bulunan Akaryakıt Daire Başkanlığı da lağvedilerek Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne bağlanmıştır. PİGM, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı katma bütçeli bir kuruluştur.

²¹ 3154 sayılı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunda, kuruluş amacı ve görevleri şöyle sıralanmaktadır:

Amaç: "Enerji ve tabii kaynaklarla ilgili hedef ve politikaların, ülkenin savunması, güvenliği ve refahı, milli ekonominin gelişmesi ve güçlenmesi doğrultusunda tespitine yardımcı olmak, enerji ve tabii kaynakların bu hedef ve politikalara uygun olarak araştırılmasını, geliştirilmesini, üretilmesini ve tüketilmesini sağlamak için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ilişkin esasları düzenlemektir."

Görev: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının görevleri şunlardır:

- a) "Ülkenin enerji ve tabii kaynaklara olan kısa ve uzun vadeli ihtiyacını belirlemek, temini için gerekli politikaların tespitine yardımcı olmak, planlamalarını yapmak,
- b) Enerji ve tabii kaynakların ülke yararına, teknik icaplara ve ekonomik gelişmelere uygun olarak araştırılması, işletilmesi, geliştirilmesi, değerlendirilmesi, kontrolü ve korunması amacıyla genel politika esaslarının tespit ve tayinine yardımcı olmak, gerekli programları yapmak, plan ve projeleri hazırlamak veya hazırlatmak,
- c) Bu kaynakların değerlendirilmesine yönelik arama, tesis kurma, işletme ve faydalanma haklarını vermek, gerektiğinde bu hakların devir, intikal, iptal işlemlerini yapmak, ipotek, istimlak ve diğer tazyit edici hakları tesis etmek, bunların sicillerini tutmak ve muhafaza etmek,
- d) Kamu ihtiyaç, güvenlik ve yararına uygun olarak enerji ve tabii kaynaklar ile enerjinin üretim, iletim, dağıtım, tesislerinin etüt, kuruluş, işletme ve devam ettirme hizmetlerinin genel politikasını tespit çalışmalarının koordinasyonunu temin etmek ve denetlemek,
- e) Yeraltı ve yerüstü enerji ve tabii kaynaklar ile ürünlerinin üretim, iletim, dağıtım ve tüketim fiyatlandırma politikasını tayin ve gerektiğinde fiyatlarını tespit etmek,
- f) Bakanlığın bağlı ve ilgili kuruluşlarının işletme ve yatırım programlarını inceleyerek tasvip etmek ve yıllık programlara göre faaliyetlerini takip etmek, değerlendirmek,
- g) Bakanlığa bağlı ve Bakanlıkla ilgili kuruluşların çalışmalarını ve işlemlerini her bakımdan tetkik, tahkik ve teftişe tabi tutmak, gerekli her türlü emri vermek ve denetlemek,
- h) Yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmek amacı ile gerekli bilgileri toplamak, değerlendirmek ve uzun vadeli politikaların tespiti ve geliştirilmesi ile ilgili hazırlık çalışmalarını yapmak."

1.2.5.1-Kuruluş Amacı

Petrol politikalarını düzenleyen 6326 sayılı Petrol Kanunu ve bu Kanunu değiştiren kanunlar ile Milli Korunma Suçlarının Affına, Milli Korunma Teşkilat, Sermaye ve Fon Hesaplarının Tasfiyesine ve Bazı Hükümler İhdasına Dair 79 Sayılı Kanun'a dayanarak çıkarılan Bakanlar Kurulu Kararnameleri hükümlerini uygulamaktır.

1.2.5.2-İşleyişi

Petrol Kanununda öngörülen yetkilerin paylaşımında genelde Reis, Bakan ve Bakanlar Kurulu arasında bir dağılım yapılmıştır. Bazı yetki ve koordinasyon konuları ise, Maliye, Gümrük, Tekel, İçişleri Bakanlıkları ile bu dairelerin işbirliğiyle çözümlenmiştir. Ancak Kanunda sayılan bir iki istisna dışında alt düzenlemeler konusunda bir yetki devri yapılmasından kaçınılmış, belli konulardaki düzenlemelerin ancak "Nizamname²²" ile yapılmasına imkan tanınmıştır.

5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nce (PIGM) yürütülen bazı görevler Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'na (EPDK) verilmiştir.

1.2.6. 6326 SAYILI KANUNDA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER

7 Mart 1954 tarih ve 6326 Sayılı Petrol Kanunu sonraki yıllarda içinde bulunan bölgesel ve global konjonktür değişikliklerine bağlı olarak değişimlere uğramıştır. 6326 Sayılı Petrol Kanunu;

- 13.05.1955 tarihinde kabul edilen 6558 Sayılı "6326 Sayılı Petrol Kanunu'nun maddelerine fıkralar ilave edilmesi hakkında Kanun²³",

²² Sonradan Petrol Nizamnamesi'nin adı Petrol Tüzüğü olarak değiştirilmiş ve Tüzük tamamen yenilenmiştir.

²³ Resmi Gazetede yayım tarihi: 21.05.1955

- 29.05.1957 tarihinde kabul edilen 6987 Sayılı “6326 Sayılı Petrol Kanunu ile bu Kanun’da değişiklik yapan 6558 Sayılı Kanun’un bazı maddelerine fıkralar ilave edilmesi hakkında Kanun²⁴”,
- 05.04.1972 tarihinde kabul edilen 1702 Sayılı “Petrol Reformu Kanunu²⁵”,
- 01.03.1979 tarihinde kabul edilen, 2217 Sayılı, “6326 Sayılı Petrol Yasasına Ek Kanun²⁶”,
- 28.03.1983 tarihli 2808 Sayılı “Petrol Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve Kanuna bazı madde ve fıkralar eklenmesi hakkında Kanun²⁷”

düzenlemeleri ile değişikliğe uğramış; bazı maddeleri değiştirilmiş ve kanuna bazı maddeler eklenmiştir.

“Bu (6326 sayılı) Kanununun Amacı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının milli menfaatlere uygun olarak, hızla, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktır” (PİGM, 2002).

1954 yılında yürürlüğe giren 6326 Sayılı Petrol Kanunu, halen yürürlükte olmasına karşın aradan geçen zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Petrol arama, üretim, taşıma ve rafinajla ilgili faaliyetleri düzenleyen Petrol Kanunu akaryakıt ve doğalgaz dağıtımını kapsam dışı bırakmış; kanun geçerli olduğu yarım yüzyıllık dönemde dünyada ve ülkemizdeki siyasi, ekonomik gelişmelere paralel olarak değiştirilmiştir.

²⁴ Resmi Gazetede yayım tarihi: 06.06.1957

²⁵ Resmi Gazetede yayım tarihi: 18.04.1973

²⁶ Resmi Gazetede yayım tarihi: 12.03.1979

²⁷ Resmi Gazetede yayım tarihi: 30.03.1983

6326 Sayılı Petrol Kanunu, yabancılara verdiği geniş haklar nedeniyle eleştirilere uğramıştır (Öngür, 1975:20). Ancak kanunu eleştirenler dahi, 6326 Sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinin Türkiye'deki Petrol Kaynaklarının aranmasında ve petrolün işlenmesi üzerinde olumlu etkileri olduğu konusunda birleşmektedirler (Ünler, 1974:106).

Petrol Kanununda yapılan değişikliklerle ilgili olarak süreci;

- 1954-73 Liberasyon Dönemi
- 1973-80 Kamu Etkinliğinin artış (Devletçi) Dönem
- 1980-2002 Liberasyona dönüş çabaları

olarak üçe ayırmak mümkündür.

1.2.7-1954-73 DÖNEMİ DEĞİŞİKLİKLERİ

1.2.7.1 - Liberalizasyona Geçiş

6326 Sayılı Petrol Kanununu önceki 792 Sayılı Kanundan ayıran en belirgin özellik petrolcülüğe daha liberal bir bakış açısıyla yaklaşması, yabancı sermayeyi ülkemize çekmeye çalışması ve kamunun yanında özel sektörün de petrol ile ilgili faaliyetlerde bulunmasına imkan vermesidir.

6326 Sayılı Kanun, Türkiye'de petrol faaliyetlerini liberal esaslara bağlayan dönemin yönetim anlayışının ülkemizde de güney ve doğu komşularımız gibi zengin petrol sahalarının olduğu inancıyla, liberal esaslara dayalı petrol politikasını devam ettirmiş; kanunun yetersiz kaldığı, -kaldığına inandığı-, durumlarda petrol

şirketlerine yeni hukuksal ve yönetsel kolaylıklar tanıyarak petrol faaliyetlerinin teşvik etme çabası içinde olmuştur.

Petrol İşleri Eski Genel Müdürü Ahmet Akçael, “1954 yılında kabul edilen Petrol Kanunu’nun petrol aramalarına bir disiplin getirdiğini ve hız kazandırdığını” belirtmiştir (Akçael, 1993:84).

1.2.7.2-6558 Sayılı Kanun

6326 Sayılı Kanunun çıkarılmasından bir yıl sonra çıkarılan 6558 Sayılı Kanunla, kanunda bulunmayan teşvik mahiyetindeki bazı yeni hükümler kanuna eklenmiştir.

Kanunda yapılan düzenleme ile yabancı petrol şirketlerine;

1. Petrol Hakkı sahiplerine kur garantisi tanınmış;
2. Petrol Hakkı sahiplerine, ülkemizden ihraç edecekleri petrolün yurtdışında satışından elde edecekleri geliri, (Türkiye’deki faaliyetleri ve kanunla getirilen yükümlülükleri haricindeki kalan kısmı) Türkiye dışında tutma hakkı verilmiştir.
3. 1955 değişiklikleri ile yabancı petrol arayıcısının masraflarını azaltma ve yükümlülüklerine istisna getirme çabaları ön plana çıkmaktadır.

1.2.7.3-6987 Sayılı Kanun

Petrol Kanununun amacı, ikinci maddesinde belirtildiği üzere, Türkiye Cumhuriyeti Petrol Kaynaklarının geliştirilip değerlendirilmesini sağlamak şeklinde açıklanmıştır. Ancak, yabancı menşeli ham petrolün nakli ve tasfiyesi Petrol Kanununun kapsamı dışında bırakılmaktaydı. Bu nedenle 1954-57 yılları arasında, Türkiye’de yabancı menşeli ham petrol işlemek amacıyla ve “üzerlerinde durulmaya

değer ciddiyet ve mahiyette” rafineri tesisleri kurulması girişimleri ile karşılaşmıştır.

Petrol Dairesi kaynaklarında, bu konuda yapılan incelemelerde, Türkiye’de Petrol Kanununun hükümlerine tâbi olarak bu tesislerin kurulmasında fayda bulunduğu sonucuna varıldığı kaydedilmektedir (PD, 1958:12).

Aynı Raporlarda bu nedene ilave olarak, “geçirilen tatbikat devresinde Petrol Kanunu ile temin edilmesi beklenen gayeye daha süratli ulaşılabilmesi için, kanunun bazı hususlarda ikmal edilmesinin lâzım geldiği” belirtilmektedir (a.y.).

Bu iki nedenden dolayı, Petrol Kanununda bazı değişiklikler yapılması gereğine kanaat getirilmiş ve Petrol Dairesi, ilgili bakanlıklar ile ortak çalışarak, kanun değişikliğini hazırlamıştır. “Bu tadilât, mevcut kanunun ruh ve maksadına muvazi bir tarzda hazırlanmıştır” (PD, 1958:12).

İlk değişikliklerin yapılmasından 2 yıl sonra çıkarılan 6987 Sayılı Kanunla yabancı menşeli petrol ile yapılan arama faaliyetlerinin de 6326 Sayılı Kanun hükümlerinden faydalandırılması imkanı getirilmiştir.

Bu düzenleme ile yabancı petrol şirketlerinin, petrol arama faaliyetlerine ilaveten, arıtma ve rafınaja başlamaları için kolaylıklar tesis edilmiştir. Bu düzenlemenin etkisiyle yabancı şirketlere ait Mersin (ATAŞ) Rafinerisi kurulmuştur.

Bir diğer düzenlemeyle birden fazla şirkete aynı alanda birlikte arama faaliyeti yapabilme imkanı getirilmiştir²⁸.

²⁸ Değişiklik 36. maddenin birinci ve ikinci bendinde şu şekilde düzenlenmiştir:

“1. Arama ve işletme ruhsatnameleri ve belgeler ve bunlardan doğan petrol hakları ve bu petrol haklarının arama veya işletme sahasının herhangi bir parçasına taalluk edenleri petrol siciline kaydedilmekle beyi, rehin ve saire gibi gayrimenkuller üzerinde yapılabilecek akitlere, bu kanunda yazılı şartlar dairesinde, mevzu olabilirler.

“2. a) Bir petrol hakkının kullanılmasını icap ettiren ve usulü dairesinde tescil edilmiş bulunan bir hakkın sahibi, kendi hakkının şümulü nispetinde petrol hakkı sahibinin haklarına malik ve onun vecibeleriyle mükellef olur.”

Petrol hakkı sahiplerinin gümrük, ithalat vergisi ve resimlerden muaf tutulmalarına olanak veren düzenlemeler yapılmıştır²⁹.

Kanun değişikliğinden sonra Petrol Nizamnamesinde de bu değişikliklere paralel olarak bir takım değişiklikler yapılması gerekmiştir. Petrol Dairesi ilgili bakanlık temsilcileri ile ortaklaşa bir değişiklik projesi hazırlanmış ve Bakanlar Kurulunca kabul edilen bu değişiklikler 10.08.1957’de yürürlüğe girmiştir.

“Petrol Kanununun Tadil projesinin hazırlanması esnasında, üzerinde titizlikle durulan bir husus, milli petrol kaynaklarımızın bulunup inkişaf ettirilmesi için girişilen çalışmaların, yabancı menşeli petrolün nakli ve tasfiyesi ile sekteye uğratılmaması olmuştur” (PD, 1958:12).

1.2.8. 1973-80 DEĞİŞİKLİKLERİ

1.2.8.1- İç Kapanma Ve Devletçiliğe Dönüş

1.2.8.2- Türkiye ve Dünyada Dönemin Egemen Yapısı

6326 sayılı Petrol Kanununun uygulanmasına başlanmasından sonra, petrol sanayii alanında düşünülen hedeflere tam olarak erişilmemekle beraber, büyük ilerlemeler kaydedilmiştir.

Petrolde dışa bağımlı olan Türkiye’nin dış gelişmelerden etkilenmesi her dönemde kaçınılmaz olmuştur. Doğal olarak petrol bolluk ve kriz dönemleri Türkiye’de de bir takım düzenlemeler yapılmasını zorunlu kılmıştır.

1973 yılına gelindiğinde petrol, dünyanın endüstri ekonomileri için artık “damardaki kan kadar” önemli olmuştu. Petrol üretildiği gibi tüketime sevk ediliyor,

²⁹ Bu konudaki düzenleme 112. madde değişikliği ile sağlanmıştır.

yedekte hemen hiç petrol bırakılmıyordu. Savaş sonu yıllarda hiçbir zaman arz-talep dengesi bu denli başa baş olmamış, petrol ihraç eden ülkelerle şirketleri arasındaki ilişki çözülme noktasına gelmemiştir. Bu göstergeler, ek bir baskının “petrol krizine” yol açabileceğini ve bu defa krizin global çapta olacağını gösteren bir durumdu³⁰ (Yergin, 1999:677).

Arap-İsrail Savaşı nedeniyle bazı devletlere karşı uygulanan ambargo ve üretim kısıtlamaları özellikle sanayi ülkelerine büyük endişelere düşürmüştü ve petrol ürün fiyatları da her yerde artmıştır (Dinçer, 1974:1). 1974 yılı başında dünya ham petrol fiyatları görülmemiş biçimde yükselmiştir. 01.01.1973'te 2,59 \$/varil olan 34 API hafif graviteli Arap ham petrolünün. Basra Körfezi fob ilan edilmiş fiyatı 01.01.1974'ten itibaren 11,65 \$/varile yükselmiştir (PIGM, 1975:1).

Türkiye, dünyada devam eden petrol krizi boyunca petrol ithalatına daha büyük meblağlar ödemek zorunda kalmıştır Bu gelişmelere paralel olarak, kriz öncesi ve sonrası ülkemizde de bir takım düzenlemeler yapılmıştır. 6326 Sayılı Petrol Kanunu 05.04.1973 tarih ve 1702 Sayılı “Petrol Reformu Kanunu³¹”yla büyük ölçüde değiştirilmiştir³².

Altuğ, bu kanunun Türk petrolcülüğünde “reform” yapma düşüncesiyle gerçekleştirilen düzenlemelerle, Türkiye’de petrol faaliyetlerinin, yerli ve yabancı özel sektörün inisiyatifinden alınarak devletin tam bir denetimine ve özel girişim ile en azından eşit haklara sahip olacağı bir hukuki düzene kavuşturulmasının öngörüldüğünü belirtir (Altuğ, 1983:222).

³⁰ 1973 yılında, o dönemde Dünya ham petrolünün yüzde atmıştan fazlasını üreten Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), ham petrol afişe edilmiş fiyatlarını;

- Doğu Akdeniz’de 3,451 \$/varilden 7,032 \$/varile,
- Basra Körfezinde ise 2,541 \$/varilden 5,036 \$/varile kadar yükseltmiştir.

³¹ Resmi Gazetede yayım tarihi: 18.04.1973, Sayı:14511

³² Petrol Kanununun bazı hükümlerinin değiştirilmesi, bazı hükümlerine açıklık getirilmesi zorunluluğu, hem 12 Mart 1971’den önceki hem de sonraki hükümet programlarında yer almıştır.

Göze'ye göre, Petrol Reformu Kanunu, petrol kaynaklarının ulusal çıkarlara en uygun biçimde aranıp işletilmesinin, dönemin anayasasının 130. maddesi³³ gereğine uygun olarak yeniden düzenlenmesidir³⁴ (Göze, 1976:85).

1.9-1980 SONRASI DEĞİŞİKLİKLER

1.9.1-Liberal Döneme Dönüş Çabaları

1.9.2- Dönemin Altyapısını Oluşturan Etmenler

Petrol Kanununun çıktığı 1954 yılından 1980'li yıllara kadar, petrol sorununun temelli çözümü “Geniş ölçüde, petrol kaynaklarının hızla bulunup değerlendirilmesi” olarak görülmüştür³⁵ (PIGM, 1979:1). Bu dönemde, Türkiye'nin yeterli ham petrol rezervlerine sahip olduğu varsayılmaktaydı. Ancak bu beklentiler içinde olanlar her yıl sonunda yaptıkları değerlendirmelerde, bunda başarılı olmadıklarını ve özellikle 70'li yılların ikinci yarısından itibaren seslendirmişlerdir (Dinçer, 1979:1).

“Ekonomik ve sosyal bünyemizi doğrudan etkileyen petrol darboğazını gidermenin temelinde yatan ana gerçeğin ülkemize yeterli olabilecek miktarda petrolü kendimizin bulup üretemeyişimiz veya en azından var olanı arayıp bulacak seviyede bir arama faaliyeti gösteremeyişimiz olduğunu kabul etmek zorundayız.

³³ 1961 Anayasası'nın 130. maddesi şöyledir: “Tabii servetler ve kaynakları, Devlet'in hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlet'e aittir. Arama ve işletmenin, Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.”

³⁴ İlgili Anayasa maddesi şöyledir: “Tabii servetler ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüslerle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.

³⁵ Bu görüş, 1970'li yılların son çeyreğinin Petrol İşleri Genel Müdürü Akif Sadan Dinçer tarafından dile getirilmiş, önceki genel müdür ve Petrol Daire Reisleri de benzer beklentileri dile getirmişlerdir.

Sürekli çözümün, arama potansiyelini yükseltmek, faydalı ve süratli bir tempoyla bunu gerçekleştirmek olduğu inancındayız” (Baran³⁶, 1980).

1970’li yıllardan itibaren bir yandan yeni kurulan sanayi tesisleri ve enerji santrallerinin petrole dayalı olması, öte yandan ilk kurulduklarında kömürle çalışan bazı sanayi tesisleri ve kaloriferlerin petrol ürünleriyle çalışır biçime dönüştürülmeleri ve petrol ürünleriyle çalışan motorlu araç sayısının hızlı artışına paralel olarak tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de petrol gereksinimi hızla artmıştır. 1970’te 7,4 milyon ton olan petrol gereksinimi 1980’e gelindiğinde 15 milyon tonu aşmıştır.

Bu dönemde, kamu kuruluşu TPAO’nun gerekli yatırımları yapamaması yanında yerli ve yabancı özel sektör şirketleri de aramalara çeşitli nedenlerle ilgi göstermemişlerdir. Bu nedenlerin başında ham petrol fiyatlarının 1974 yılbaşı fiyatları seviyesinde dondurulmuş olması ve şirketleri özendiren açık, kesin bir petrol politikasının saptanmamış olması gelmektedir (Dinçer, 1979:1).

Bu dönemde petrol üretiminin istenilen düzeyde artırılamaması “hatalı teşhis” konulmasına bağlanmıştır. Üçüncü Petrol Kongresi’nin açış konuşmasına Dr. Cengiz Keskin şunları kaydetmiştir:

“Çok uluslu şirketler, Türkiye’ye büyük kârlar elde etmek amacı ile gelmişler, bir çoğu kendi ölçüleri içinde büyük rezervler bulamayınca arama faaliyetlerini durdurarak gitmişlerdir. Petrol bulanlar da ağırlıklarını daha az riskli istihsal, rafinaj ve pazarlama alanlarına kaydırmışlardır. Kamu kesimi ise işin başlarında çok uluslu şirketler arasında korunmasız kalmış, ayrıca büyük yatırımlar, bilimsel ve teknik kadro, araç ve gereç isteyen o derecede de risk taşıyan arama faaliyetlerini Türkiye’nin tüm gereksinmesini karşılayacak bir düzeye ulaştırabilme felsefesinden ve mali olanaklarından yoksun bırakılmıştır. Bu nedenle petrol arama konusuna mutlaka önemiyle orantılı bir ağırlık verilmelidir. Mevcut olanakların

³⁶ A. Azmi Baran, (1979-80) Petrol İşleri Genel Müdürü

gereksinmeyi kısa sürede karşılayacak düzeye getirilebilmesi için planlı programlı ve gerçekçi bir atılıma kesinlikle gerek vardır” (Keskin, 1976:8).

1970’li yılların başından itibaren sürekli artan petrol tüketimine karşın, Türkiye’de yurtiçi petrol üretimi aynı ölçüde arttırılamamış; aksine gittikçe gerilemiştir. 1970’lerde 3,6 milyon ton olan yerli ham petrol üretimi dönem içinde iniş trendine girerek 1977’de 2,7 milyon tona, 1980’de ise 2,3 milyon tona kadar düşmüştür. Bu miktar gereksinim duyulan petrolün ancak 1/5’ine denk gelmektedir (TPAO:1978 ve PİGM;1992).

Petrolde dışa bağımlı olan Türkiye 1974 petrol krizinden olumsuz etkilenmiş, 1976 yılından itibaren dövizde yaşanan darboğazın da etkisiyle akaryakıt sıkıntısı baş göstermiştir.

Aramaları daha verimli kılmak amacıyla 02.09.1978 tarih ve 7/15322 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Petrol Bölgeleri sayısı onbirden onsekize çıkarılmış ancak bu değişiklik petrol bulunması bir yana “milli şirketimiz TPAO’nun petrol bulunması muhtemel tüm sahaları kapatmasına olanak vermenin dışında, aramalara olumlu bir katkıda bulunmamıştır” (Dinçer, 1979).

TPAO’nun petrol bulunması muhtemel sahaları kapatması, özel sektörün bir nevi dışlanması dönemin “devletçi, ulusalcı” çizgisine uygu bir gelişim arz etmektedir.

Bu dönemde üretim alanında bir gelişme olmamış, TPAO’nun üretimi gerilemiştir.³⁷ 1979 yılında Türkiye’de petrol arama faaliyetlerinde bulunan yabancı şirketlerin sayısında azalma olmuş, aramaya devam eden şirketler de faaliyetlerini büyük ölçüde düşürmüş ve TPAO programını büyük oranda gerçekleştirilememiştir³⁸

³⁷ TPAO’nun yıllık üretimi 1978 yılında % 7,28 oranında düşmüş, tüketimin artmasını karşın toplam üretim bir yıl öncesiyle aynı kalmıştır (PİGM, 1979).

³⁸ 1979 yılında yerli ve yabancı petrol hakkı sahibi arama şirketleri toplam 270 adet ruhsat sahasında ve 139.845 kilometrekarelik alanda sadece 18 arama ve tespit, 2 istikşaf, 55 üretim ve 2 enjeksiyon olmak üzere 77 kuyu açmış ve 132.836.40 metro sondaj yapabilmişlerdir. Arama ve tespit kuyularının

(PİGM, belgeler:1979 ve 1980). Rafinaj alanında belirlenen hedeflere varılamamış, mevcut kapasiteler tam olarak kullanılamamıştır³⁹. Dağıtım faaliyetleri için gerekli yasal düzenlemeler ve önlemler getirilememiştir. Bu kötümser tablo, “petrol sorununa temelinden eğilmeğe ve petrol politikasının yeniden, titizlikle ve hızla saptanmaya zorunlu olduğunu açıkça göstermekte olduğu” dönemin PİGM Genel Müdürünce de dile getirilmiştir (Dinçer, 1979).

Eroğlu, yerli petrol üretiminin düşmesinin nedeninin yerli petrol çıkarma ve arama teknolojisinin yanı sıra uygulanan petrol politikasının “tutarsızlığının” neden olduğunu ileri sürer (Eroğlu, 1992:67). Eroğlu, üretim açığının kapatılması için gerekli (yabancı) sermayenin yurda getirilmesinin teşvik edilmesi yerine, 1973 tarihli Petrol Reformu Kanunu ile kamuya ağırlık verildiğini ve TPAO’nun üretiminin de yetersiz kaldığını savunur.

Baran, ekonomideki önemi göz önünde bulundurularak petrol sağlanmasında yerli üretimin artırılması ve bu amaçla girişilmesi kaçınılmaz hale gelen “arama seferberliği”nin sağlanması için tüm imkanların zorlanması gerektiğini savunur (Baran, 1980:1)

Petrol Kanununun çıktığı 1954 yılından, 1983’e kadar geçen 29 yılda petrol aramaları yönünden beklenen gelişme olmamış ve çıkarılan petrolün “memleket ihtiyacını” karşılaması bir yana Türkiye, gittikçe artan ihtiyacını karşılamak amacıyla yurt dışından sürekli petrol ithal etmek orunda kalmıştır. Petrol Kanununun petrol endüstrisinde özellikle yabancı sermaye yatırımlarını teşvik için düşündüğü önlemlerle, kağıt üzerinde kalmış ve pratik bir yarar sağlayamamıştır (Tolun, 1984:93).

39.828.80 metre olan toplam sondaj metrajı son oniki yılın en düşük rakamı olarak gerçekleşmiştir (PİGM, 1980).

³⁹ 1980’e kadar kademeli olarak rafinerilerde işlenen ham petrol miktarı düşmüştür. Rafinerilerin toplam kapasitesi 16,7 milyon ton/yıl olmasına karşın işlenen petrol miktarı;

- 1978’de 13,1 milyon tona,
- 1979’da ise 11,1 milyon tona düşmüştür (PİGM, 1979:13 ve 1980:21).

Tablo I.2’de görüldüğü üzere kriz dönemlerinde yurtiçi üretime ağırlık verilirken, krizlerin sona ermesiyle petrol ithalatına ağırlık verilerek yeniden dışa yönelinmiştir. Bu durumun sonucu olarak, 1970’lerin başında ham petrol tüketiminin yarıya yakını yurtiçi kaynaklardan elde edilebilirken, 1990 yılında ancak % 16’sı, önceki yıllarda daha azı yurtiçinde üretilebilmiştir.

Bu tabloyu yorumlarken, yıllar boyunca petrolün günlük yaşamın daha fazla alanlarında kullanıldığı gerçeğini, “gelişen sanayi ve değişen tüketim yapısı nedeniyle petrol üretim oranı aleyhine gelişmeyi” göz ardı etmemek gerekir.

1.9.3-Dünya Petrol Piyasasındaki Gelişmeler

1973-74’te yaşanan ilk global petrol krizinin yanı sıra 1979-80’de yaşanan ikinci kriz de tüm dünyayı sarmış ve küresel etkilerde bulunmuştur. Bu krizde de ilkinde benzer biçimde, piyasadaki kıtlık beklentilerini artırarak petrol fiyatlarının yeniden tırmanışa geçmesine ol açan bazı siyasal gelişmeler yaşanmıştır⁴⁰ (Pala, 2001:175).

Sürekli patlamalarla tanımlanan bir sanayide, o güne kadar gelmiş geçmiş hiçbir patlama, 1970’ler sonunda ikinci petrol şokunun yarattığı kadar büyük ve sarsıcı olmamıştır. Petrol fiyatının müthiş bir hızla sışradığı, bir varil petrol için 34 dolar ödendiği bu yıllarda, dönen para miktarı o güne kadar petrolcülükten kazanılmış ve harcanmış ne kadar para varsa hepsini gölgede bırakacak kadar çoktur (Yergin, 1999:820).

⁴⁰ İran Şahının devrilmesi, ABD-İran rehine krizi ve İran’ın 8 milyar dolarlık aktiflerinin ABD tarafından dondurulması, İran-İrak Savaşı.

1.9.4- 2808 Sayılı Kanun ve 1983 değişiklikleri

Petrol Kanununun çıktığı 1954 yılından 1983'e değin 29 yıl geçmesine karşın, petrol aramaları yönünden beklenen gelişme sağlanamamış ve çıkarılan petrolün ülke ihtiyaçlarını karşılaması bir yana, Türkiye, gittikçe artan gereksinimini karşılamak amacıyla yurtdışından devamlı petrol ithal etmek zorunda kalmıştır. Bu durumda Petrol Kanununun petrol endüstrisinde özellikle yabancı sermaye yatırımlarını teşvik için düşündüğü bu tedbirler, teoride kalmaktan öteye gidememiş ve pratik bir yarar sağlamamıştır (Tolun, 1984: 92). 1902 Sayılı Kanunun kısıtlayıcı hükümlerinden sonra petrol aramalarını teşvik etmek, yabancı sermaye ve teknolojiyi Türkiye'deki petrol aramalarına çekmek amacıyla 2808 sayılı kanunla, Petrol Kanununda bazı değişiklikler yapılarak yeni hükümler getirilmesine gereksinim duyulmuştur.

Baran⁴¹, 6326 Sayılı Petrol Kanununda 1983 yılında yapılan değişiklikler ile önemli kolaylıkların sağlandığını ve faaliyetlerin gecikmesine neden olan hükümlerin kaldırıldığını ileri sürer (PİGM, 1984). Bu değişiklikleri bölüm başlıklarına göre şöyle sıralayabiliriz:

1.9.5-Genel Hükümler

1.9.6- Tarifler

28.03.1983 tarih ve 2808 Sayılı Kanun ile tarifler bölümüne Türk Silahlı Kuvvetleri, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin kullandığı petrol "memleket ihtiyacı" olarak tanımlanmıştır⁴². Bu miktara, Türkiye limanlarındaki gemilerin ve hava meydanlarındaki uçakların yakıtları ve Türkiye'deki rafinerilerin bu fıkradaki ihtiyaçları karşılamak üzere arıtmaları gereken petrol de dahildir (Tolun, 1984:93). Bu değişiklikle memleket ihtiyacı kavramı daha netleştirilmiştir.

⁴¹ Baran, A. Azmi, Petrol İşleri Genel Müdürü

⁴² 6326 Sayılı Kanunun 3. Madde ek 42. Fıkrası

2808 Sayılı Kanunla yapılan değişiklikten önce bir petrol hakkı sahibinin Türkiye’de ürettiği petrolü ihraç edebilmesi, memleket ihtiyacının bütünüyle karşılanmış olmasına bağlı iken, değişikle petrol hakkı sahibine, Türkiye’de ürettiği petrolü, memleket ihtiyacına kısmen bağlı olmaksızın, yurtdışına ihraç etme olanağı verilmiştir.

1.9.7- Memnuiyetler ve Hususi Kayıtlar

Kanunun 6. Maddesinde yapılan değişikle TPAO’nun, petrolle ilgili müsaade, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatname alması gibi haklarını, bizzat veya idaresine ve sermayesine hâkim olduğu uzman kuruluşlar aracılığıyla kullanma ya da 6326 Sayılı kanun hükümleri dahilinde bu kuruluşlara devredebilme imkanı getirilmiştir⁴³.

1.9.8-Milli Menfaatlerin Korunması

13. maddede yapılan değişikle yurtiçinde üretilen petrol ve doğal gazın ihraç edilmesine olanak sağlanmıştır. Buna göre, petrol hakkı sahipleri 1 Ocak 1980 tarihinden sonra keşfettikleri petrol sahalarında ürettikleri ham petrol ve doğal gazın tamamı üzerinden, kara sahalarında % 35’ini ve deniz sahalarında % 45’ini ham veya mahsul olarak ihraç etme olanağına kavuşturulmuştur. Geri kalan kısım ile 1 Ocak 1980 tarihinden önce bulunmuş sahalarda üretilen ham petrol ve doğal gazın tamamı ve bunlardan elde edilen petrol mahsulleri “memleket ihtiyacı”na ayrılır.

Petrol hakkı sahiplerinin ürettikleri ham petrol ve doğal gazdan memleket ihtiyacını karşılamak üzere ayrılan kısmına piyasa fiyatı uygulanır. Aynı maddede

⁴³ Madde 13 (Değişik: 28/3/1983 - 2808/3 md.)

”1. Petrol hakkı sahipleri, 1 Ocak 1980 tarihinden sonra keşfettikleri petrol sahalarında ürettikleri ham petrol ve tabii gazın tamamı üzerinden, kara sahalarında % 35’ini ve deniz sahalarında % 45’ini ham veya mahsul olarak ihraç etmek hakkına sahiptirler, geri kalan kısım ile 1 Ocak 1980 tarihinden önce bulunmuş sahalardan üretilen ham petrol ve tabii gazın tamamı ve bunlardan elde edilen petrol mahsulleri memleket ihtiyacına ayrılır.”

dünya serbest rekabet fiyatları değiştikçe satış fiyatının da değiştirileceği hükmü yer almıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

PETROL KANUNUNA GÖRE; İDARE, ARAMA, ÜRETİM

2.1- İDARE

2.1.1- Koordinasyon

24. Maddede yapılan değişiklikle “diğer bir makamın yetki alanına giren bir hususu da ihtiva eden bir müracaat hakkında karar almadan önce, ETKB’nın ilgili merciin muvafakatini alma şartı” getirilmiştir.

2.1.2-İtiraz Hakları ve Tahkikat Usulleri

25. maddede yapılan değişiklikle, “Müracaat ve petrol hakkı sahibi PİGM tarafından alınan ve müracaat, müsaade, arama ruhsatnamesi veya belgeden doğan haklarına tesir eden kararlara karşı bu kanunun hükümleri dairesinde tebliğ tarihinden itibaren yirmi gün içinde Bakana itiraz edebilme hakkı” ile ilgili olarak bakanın, konuyu karara bağlaması süresi doksan günden yirmi güne indirilmiş ve kararın ilgililere tebliğ olunması süresi ise yedi günden on güne çıkarılmıştır.⁴⁴ Karşı tarafın Danıştay’a karar tebliğinden itibaren dava açma süresi otuz günden yirmi güne indirilmiştir. Danıştay, bu davaları öncelik ve ivedilikle karara bağlar.⁴⁵

32. maddede yapılan değişiklikle PİGM’ye petrol hakkı ile ilgili olup kesinleşen kararların onbeş gün içinde Resmi Gazete ile ilan edilmesi zorunluluğu getirilmiştir.

⁴⁴ agk, madde 30

⁴⁵ agk, madde 31

2.2. ARAMA VE ÜRETİM⁴⁶

2.2.1- Müsaade

46. Maddenin üçüncü fıkrasında yapılan değişiklikle, PİGM'nin müsaade talebi hakkındaki kararının verme süresi 90 günden 60 güne indirilmiştir.

2.2.2-Arama Ruhsatnamesi

52. Madde ile petrol aramalarına açık bir sahaya yapılan arama ruhsatnamesi müracaatları ile ilgili ayrıntılı düzenleme yapılarak idarenin yetkisi kısıtlanmıştır.

55. Maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle, bir bölgede en fazla 8 ruhsatnameye sahip olabilme hükmüne istisna getirilerek TPAO'nun oniki arama ruhsatı almasına imkan verilmiştir.

55. Madde ile arama ruhsatnamesinin süresinin dört yıl olması ancak hüsnüniyetli aramaya devam eden arayıcının ruhsatının iki yıla kadar artırılabilme imkanı getirilmiştir.

Aynı maddenin üçüncü fıkrasında yapılan değişiklikle ise bir arama ruhsatnamesi süresinin ilk yürürlük tarihinden itibaren azami geçerlilik tarihi 5 yıldan sekiz yıla çıkarılmıştır.

56. Maddede yapılan değişiklikle arayıcının, her arama sahası için ödemekle yükümlü olduğu "devlet hakkı" miktarları 16 kat artırılmıştır.⁴⁷

⁴⁶ Arama ve işletme ruhsatı ile ilgili işlemler üçüncü bölümde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

⁴⁷ Devlet hakkı, arama sahasının hektarı başına yılda;

- 1, 2, 3. yıllar için 2,5 Liradan 40 Liraya,

58. Madde ile arayıcının, aynı bölgeye dahil arama sahalarının herhangi birinde o bölgeye ait eski ruhsatnamesinin tarihinden en geç iki yıl içinde arama sondajlarına başlama mecburiyeti üç yıla çıkarılmıştır.

2.2.3. İşletme Ruhsatnamesi

60. Maddenin ilk fıkrasında yapılan değişiklik ile işletme ruhsatı sahibine, 6326 Sayılı Kanun hükümlerine tabi olmak koşuluyla, hakkı geçerli olduğu müddetçe, ilgili bulunduğu sahada petrol aramak, inkişaf ettirmek, istihsal etmek, istihsal ettiği petrolü nakletmek haklarına ilave olarak “petrolü har safhada satmak” hakkı da verilmiştir. Kanunun ilk halinde bulunmayan ancak, 1973 değişiklikleri ile ilave edilen “tasfiye ameliyeleri ile işletme sahası dışındaki petrol boru hattı, bu ameliyelerin dışında kalır” hükmü kaldırılmıştır. Ayrıca “işletmeciye, tek başına veya diğer işletmecilerle birlikte talebi halinde sahaların rezerv ve üretim durumu elverişli olmak ve ekonomik olduğu kabul edilmek ve bu kanunun amacına ve belge ile ilgili diğer hükümlerine uygun görülmek kaydıyla Bakanlar Kurulu kararıyla belge de verilebileceği” hükmü getirilmiştir.

63. Maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle işletme ruhsatnamesi verilmesiyle arama ruhsatnamesinin nihayet bulunacağı hükmüne bir istisna getirilerek, “arama sahasının arta kalan bölümü için hak sahibi tarafından yeniden işletme ruhsatı talebinde bulunulur ise, bu talep Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne Kanunun 53 üncü maddesinin 4 üncü fıkrası hükmü dışında değerlendirilebilir” biçiminde düzenleme yapılmıştır.

69. Maddede yapılan değişiklikle işletmecilerin, her işletme sahası için ödemekle yükümlü oldukları devlet hakkı 15 kat artırılmıştır.⁴⁸

-
- 4 ve 5. yıllar için 5,00 Liradan 80 Liraya,
 - 5. yıldan sonra her yıl için 7,50 Liradan 120 Liraya yükseltilmiştir.

Bakanlar Kurulu, bu miktarları on katına kadar artırabilir.

2.3. İTHALAT, İHRACAT, FİYAT VE TRANSFERLER

2.3.1.- İthalat ve İhracat

112. maddenin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle, “petrol hakkı sahibi şirketlerin, faaliyetleri için gerekli olan malzemeyi ithal etmeleri ve bu malzemenin ithalinde gümrük ve her türlü ithal vergi ve resimlerinden muaf tutulma hakkının” kapsamı genişletilmiştir. Madde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Bir petrol hakkı sahibi bizzat veya bir temsilci veya Genel Müdürlükçe kabul edilmiş bir müteahhidi vasıtasıyla kendi adına Türkiye’deki petrol ameliyesi için idari faaliyetleri ile bina tesislerinin ve teçhizatlarının inşası, kurulması ve işletilmesine ait malzemeler hariç olmak üzere Genel Müdürlükçe lüzumlu görülen malzemeyi, akaryakıtı ve kara, deniz, hava nakil vasıtalarını münhasıran bu ameliyelerde kullanmak kaydıyla, gümrük ve diğer ithal vergi ve resimlerden muaf olarak ithal edebilir.”

“Bu fıkra da öngörülen istisna ve muaflıklardan faydalanma süresi 2020 takvim yılı sonuna kadardır.”

2.3.2.-Fiyat

2808 Sayılı Kanun, Petrol Kanununun 114. maddesinde fiyat ile ilgili yeni düzenlemeler getirmiştir⁴⁹. Düzenleme ile;

a. Her türlü petrolün ihraç fiyatı, ihraç tarihinde cari serbest rekabet fiyatları dikkate alınarak Petrol İşleri Genel Müdürlüğünce tespit olunacaktır.

⁴⁹ Madde 114 (Değişik: 28/3/1983 - 2808/19 md.)

”Petrol hakkı sahibi, 13 üncü maddenin 1 inci fıkrası mucibince ihraç hakkına sahip olduğu petrol ile bu petrolden imal ettiği petrol mahsullerini her türlü ihraç vergi ve resimlerinden muaf olarak ihraç edebilir. İhraç edilen hampetrol, tabii gaz ve petrol mahsullerinin ihraç fiyatları bunları serbest rekabet emsal fiyatları ile değerlendirilerek Petrol İşleri Genel Müdürlüğünce tespit edilir. Bu fiyatlar, Bakan onayı ile yürürlüğe girer. Petrol İşleri Genel Müdürlüğünce değerlendirmede, tabii gazın kalori eşdeğeri yönünden hampetrol ihraç fiyatına bağlılığı ve alıcı piyasasına yakınlığı esas alınır.”

b. Bu fiyatların uygulanması için Enerji ve Tabii Kaynakları Bakanının onayı gerekli ve yeterli olacaktır.

2.3.3-Transferler

115. maddenin 4. Fıkrası (a) bendi ile “petrol hakkı sahibi bu Kanunun 13 üncü maddesinin 1 inci fıkrasına göre ihracına izin verilen petrolden sağladığı döviz, yurt dışında muhafaza edebilme imkanı getirilmiştir.

2.3.4-Petrol Tüzüğü'nün Yenilenmesi

Petrol Nizamnamesi, 6326 Sayılı Petrol Kanunu'nun 14 üncü maddesi gereğince, bu Kanunun tatbik suretini göstermek üzere düzenlemiş ve 1955 yılında Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Petrol Nizamnamesi 1967-59 tarihleri arasında 3 kez değiştirilmiştir⁵⁰.

Mevzuatta yapılan değişiklikler 6326 Sayılı Petrol Kanunu ve diğer serbestleştirme getiren kanunlarla sınırlı kalmamış, 89/14111 Sayı ve 11.05.1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla Petrol Tüzüğü⁵¹ düzenlenmiş ve 1955 tarihli Petrol Nizamnamesi⁵² yürürlükten kaldırılmıştır. Bir hayli eskimiş olan Petrol Nizamnamesi 17.7.1989 tarihinde "Petrol Tüzüğü" adı altında yürürlüğe konulmuştur.

⁵⁰ Petrol Nizamnamesi ve Tüzüğü değişiklikleri şöyledir:

	Yayın Tarihi	Kabul Tarihi	Karar No
Petrol Nizamnamesi	13.9.1955	28.7.1955	4/5633
1 inci değişiklik	10.9.1957	27.7.1957	4/9259
2 inci değişiklik	02.8.1958	22.7.1958	4/10570
3 üncü değişiklik	17.9.1959	15.8.1959	4/12046
Petrol Tüzüğü	17.7.1989	11.5.1989	89/14111

⁵¹ Resmi Gazete'de yayım tarihi 17.07.1989, S. 20224

⁵² 4/5633 Sayı ve 28.07.1955 tarihli ve Bakanlar Kurulu Kararı

2.3.5-Değişikliklerin Değerlendirilmesi

Türel⁵³, 1983 yılında Petrol Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesiyle petrol aramalarında sağlanan teşvik unsurları, milli petrol şirketi TPAO ile yabancı petrol şirketlerinin müşterek petrol aramalarına başlaması ve Katma Değer Vergisinde yapılan değişikliklerin, petrol aramaları yönünden bir dönüm noktası olduğunu savunur (PİGM, 1985).

Ülke ekonomisinde ve enerji talebinin karşılanmasında büyük önemi olan, büyük yatırım ve döviz harcamalarını gerektiren petrol aranmasına, özellikle yabancı sermayenin bu alanda teşvik edilmesine özen gösterildiğini ve Petrol Kanununun öngördüğü bürokratik işlemlerin kısa sürede tamamlanmasına gayret sarf edildiğini belirtir (PİGM, 1986).

Burada Petrol Kanununun ilk çıktığı 1954'ten sonraki döneme paralel olarak yabancı sermayeden “fazlasıyla büyük” beklentilerin içine girildiğini söylemek mümkündür. 1983 değişiklikleriyle Petrol Kanunu 1954'teki orijinal haline benzer liberal karakteristiğe büründürülmeye çalışılmıştır.

Kurt⁵⁴, 1983 yılında tadil edilen Petrol Kanunu ile teşvik edilen petrol aramalarının sonuç vermeye başladığını belirterek, 1983 yılında 2.203.477 ton olan ham petrol üretiminin 1989 yılında 2.876.195 tona ulaştığını kaydetmiştir (PİGM, 1990).

⁵³ Türel, Sudi N., Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, (1985)

⁵⁴ Kurt, Fahrettin, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, (1989)

2.4-PETROL KANUNUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

6326 Sayılı "Petrol Kanunu" 1954 yılında yürürlüğe girmiş ve bugüne kadar 1955, 1957, 1973, 1979 ve 1983 yıllarında olmak üzere beş kez değişikliğe uğramıştır. Bu Kanunun Amacı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının milli menfaatlere uygun olarak, hızla, sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktır.

Petrol Kanunu, petrolün aranmasından başlayarak keşif, üretim, işletme, taşıma ve tasfiye gibi çeşitli ameliye safhalarını, bu ameliyeleri yapma izninin nasıl, hangi şartlarla, kimlere ve kim tarafından verildiğini, ne şekilde kontrol edildiğini, petrol hakkının mahiyetini, hak sahiplerinin hak ve mükellefiyetlerini, petrol fiyatlarının nasıl tespit edildiğini, idari ve cezai tedbir ve müeyyidelerin neler olduğunu gösteren petrol sanayimizle ilgili (petrol mahsullerinin doğrudan doğruya tüketiciye perakende olarak veya tevzi müesseseleri tarafından satış, satış için gerekli depolama ve nakliye işleri hariç) hukuk kurallarını kapsamına almaktadır.

Petrol Kanunu Türkiye'de "petrol ameliyatı" yapmayı bir takım şartlara tabi tutmuştur. Bu şartlar şöyle özetlenebilir:

- Müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge alınmadan hiçbir petrol ameliyesi yapılamaz.
- Bu Kanundaki esaslara uygun olmak şartıyla, sermaye şirketlerine veya yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzel kişilerine müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi ve belge verilebilir. Gerçek kişiler bu hakka sahip değildir.

İdarenin petrol ameliyatı yapma izni veren tasarrufları:

Müsaade: (P.K. Md.46)

Talep edilen arazinin tamamı veya bir kısmı üzerinde, muayyen bir süre ile inhisarı tazammun etmemek kaydıyla jeolojik istikşafta bulunma izni veren idari işleme müsaade denmektedir.

Kanun "müsaade" süresini tayin yetkisini idareye bırakmıştır.

Arama Ruhsatnamesi : (P.K. Md.50)

Bu Kanun hükümlerine tabi olmak kaydıyla bir arama ruhsatnamesi, sahibine, arama sahasında:

- Jeolojik istikşaf yapmak,
- Kendi petrol imkanlarını tespit maksadıyla, arama sahası dışında müsaade sahibi imiş gibi, jeolojik istikşafta bulunmak.
- İnhisarı tazammun etmek üzere arama veya inkişaf sondajı yapmak ve bu sahadan petrol istihsal etmek.
- Bir keşfi müteakip işletme ruhsatnamesi talebinde bulunmak, haklarını verir.
- Arama ruhsatnamesinin süresi 4 yıldır. Bu süre 2 yılı aşmamak üzere uzatılabilir. İkinci yılın sonunda arayıcının çalışmaları keşif ihtimalini doğuracak durumda ise uygun bir programla uzatma talebinde bulunulması halinde, Bakanlar Kurulu teminat karşılığında süreyi 2 yıla kadar daha uzatabilir.
- Bir arama sahası 50 bin hektardan fazla olamaz.

İşletme Ruhsatnamesi: (P.K. Md.60)

Bir işletme ruhsatnamesi, işletmeciye Petrol Kanunu hükümlerine tabi olmak kaydıyla, hakkı yürürlükte bulunduğu müddetçe ilgili bulunduğu sahada petrol aramak, inkişaf ettirmek ve nakletmek haklarını verir.

- İşletme ruhsatnamesinin süresi, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 20 yıldır. Bu süre milli menfaatlere, teknik ve ekonomik esaslara uygunluğu tespit ve teklif edilmek suretiyle ve toplam (10) ar yılı geçmemek üzere iki defa Bakanlar Kurulu kararıyla uzatılabilir.
- Bir işletme sahası en çok 25 bin hektardır.

Belge: (P.K. Md.80)

Tasfiye, nakliye, depolama gibi petrol sanayisinin bir kısım ameliyelerini yapmaya izin veren idari tasarruflara "Belge" adı verilmektedir.

Belge yapılabilmesi müsaade, arama ve işletme ruhsatnameleri istihsaline mütevakıf bulunan ameliyeler müstesna olmak ve münhasıran belgede belirtilen işleri yapmak üzere sahibine bu kanun hükümleri dairesinde faaliyette bulunmak hakkını verir.

Belge süresi azami 30 yıldır. Bu süre Bakanlar Kurulu Kararı ile 10 yıla kadar uzatılabilir.

Türkiye’de petrol kaynaklarının yabancılar tarafından sömürüldüğü, petrol bulunan kuyuların kapatıldığı, gibi iddialar 60’lı yıllardan bu yana sürekli dile getirilmektedir.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarlığı için hazırlanan yayımlanmamış bir bilgi notunda en çok karşılaşılan sorular ve cevapları şu şekilde sıralanmaktadır:

Petrol bulunduğu halde şirketler tarafından bu kuyuların kapatıldığı doğru mudur? Kuyular hangi gerekçelerle kapatılmaktadır?

“Ülkemizde boş bulunan arama alanlarına Petrol Kanunu’nda ve Tüzüğü’nde belirtilen şartları taşıyan yerli ve yabancı her şirket başvurma hakkına sahiptir. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Kanununun 4. madde hükümlerine göre tüm başvuruları değerlendirerek sonuçlandırmaktadır.

Arama ruhsatına sahip şirketler büyük paralar harcayarak yaptıkları jeolojik-jeofizik-jeokimyasal çalışmalar sonucunda belirledikleri potansiyel alanlarda arama kuyusu açmaya karar vermektedirler.

Açılacak her arama kuyusu ile ilgili olarak, tüm çalışmaların detayını, hedeflerini, sondaj sırasında hangi metrelerde hangi işlemlerin yapılacağını belirten kapsamlı bir kuyu programı Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM)’ne sunulmaktadır.

Arama kuyusu sondajına başladıktan sonra yapılan işlemleri, derinlikleri, formasyonları içeren günlük ve haftalık raporlar PİGM’ye gönderilmektedir.

Kuyunun tamamlanmasını takiben Petrol Kanunu ve Tüzüğü’nün gereği, ayrıntılı olarak yapılan tüm teknik işlemleri, programla olan benzerlik ve uyumsuzlukların nedenlerini, alınan karotları, kırıntıları ve yorumları içeren kapsamlı bir kuyu bitirme raporu PİGM’ye gönderilmektedir. Kuyuda ekonomik miktarda petrol veya doğal gaz bulgusuna rastlanması halinde PİGM’ye ayrıca keşif başvurusu yapılmaktadır.

Petrol arama ruhsatnamelerinin süresinin bitmesini takiben 1 yıl süre ile aynı şirket tarafından tekrar alınması keşif tescili yapılmaksızın kanunen mümkün değildir. Bu nedenle arama ruhsatlarının sahada petrol keşfi yapılmadığı takdirde süresiz olarak aynı şirket veya şirketler uhdesinde kalması söz konusu değildir.

Petrol veya doğal gaz varlığı tespit edilmiş ekonomik, işletmeye elverişli bir arama kuyusunun şirket tarafından kamuoyuna yansıdığı şekilde kapatılması mümkün değildir. Zira, keşif yapılan ancak bu keşif PİGM’ye tescil ettirilmeyen

arama ruhsatı keşif yapılmamış bir ruhsat olarak değerlendirilecek ve arama ruhsatı süresinin bitimi ile ruhsat sahibi şirket tüm haklarını kaybedecektir.

Kuyular ekonomik ve teknik nedenlerle kapatılmaktadır. Ayrıca, arama faaliyetleri sonucunda keşfedilen petrol veya gaz kuyusunun gizlenmesi yukarıdaki açıklamalarda da yer aldığı üzere mümkün değildir.

İlk yapılan üretim testlerinde kuyudan petrol veya gaz gelişi görülebilir. Fakat bu her zaman orada işletilebilir miktarda petrol bulunduğunu göstermemektedir. Ancak üretim testleri olumlu sonuç verirse kuyu üretime konulabilir. İlk testlerde gelen petrol ve gaz çok çabuk bitebilir ve kuyunun suya dönüşmesi doğal olup söz konusu kuyunun tapalanarak terk edilmesi gerekmektedir.”

“Petrol yoktur” diye terk edilen sahalarda, sonradan ruhsat alan şirketlerin petrol bulması nasıl açıklanacaktır?

“Petrol Kanunu gereğince, bir arama ruhsatının bir şirket tarafından süresiz olarak kapatılması mümkün değildir. Ruhsatın kanuni süresi bitiminden itibaren 1 yıl süre ile aynı alanda, aynı şirketin ruhsat alması Kanun tarafından kısıtlanmıştır (Madde 53).

Bir sahada yapılan önceki çalışmaların daha sonraki yıllarda petrol endüstrisinde gelişen teknoloji ve bu sahalardan alınan yeni bilgiler ışığında tekrar değerlendirilmesi sektörde olağan bir uygulamadır.

TPAO'nun yaptığı çalışmalardan sonra petrol yoktur diye terk ettiği sahalarda, sonradan gelen yabancı şirketlerin yeniden arama izni alarak zengin petrol yatakları bulması iddiası ile vurgulanmak istenen, TPAO'nun 29.01.1999 tarihinde bıraktığı Güney Adıyaman işletme ruhsatıdır. Sadece ekonomik ömrünü doldurduğu için TPAO'nun terk ettiği bu sahayı da kapsayan alanda başka bir şirkete arama ruhsatnamesi verilmiştir. Bu şirket sahadaki bazı eski üretim kuyularına tekrar giriş yaparak, kuyuları test etmiş ve bu testler sırasında, kuyuların terk zamanından sonra

geçen sürede yer altında süzülerek biriken az miktardaki petrolü almış ve daha sonra da su gelişi nedeniyle bu kuyuları terk etmek zorunda kalmıştır.”

Kaynakların çıkarılmasını ve işletilmesini engelleyen güçler mi vardır?

“Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizdeki petrol faaliyetlerini de etkileyen bazı faktörler vardır. Şirketler, dünyada mevcut arama alanlarından hangisine yatırım yapacaklarını belirlemek üzere yaptıkları çalışmalarda, bu faktörleri dikkate almaktadırlar.

Bu faktörler önem sırasına göre aşağıda verilmektedir:

1. Jeolojik bakımdan ümitli alanların varlığı,
2. Üretilecek petrolün maliyeti,
3. Dünya petrol piyasasında fiyatların dalgalanması,
4. Yatırım teşviklerinin mevcudiyeti,
5. Toplam vergi yükü(devlet hissesi,gelir ve kurumlar vergileri),
6. Sermaye transferlerinin serbestliği,
7. Bürokrasinin işleyişi ve mevzuatta kolaylık,
8. Ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrar.

Ülkemizde arama ve üretim faaliyetlerini engelliyen bir güç mevcut değildir.

Petrol araştırmalarının büyük risklerle dolu olması ve bu çalışmalardan alınacak sonuçların kesin olarak bilinmemesi ve hatta bulunan ve bilinen rezervlerin

azalmasıyla, risk ihtimallerinin de fazlalaşması gibi sebepler karşısında, petrol aramasını ve üretimi teşvik edici faktörlerin bulunması gereği her ülkede kabul edilmişken, neden Türkiye’de bu husus göz ardı edilmektedir?

“Petrol sektöründe; istikrarlı politikalar, uygun vergi ve fiyat tespiti, sektörün teşviki gibi konular çok büyük önem arz etmektedir.

1954 yılında çıkarılan 6326 sayılı Petrol Kanunu ile ülkemizde yeni ve liberal bir petrol politikası uygulanmaya başlanmıştır.

Petrol Piyasası Kanun Tasarısı TBMM’de kabul edilmiştir. Buna paralel olarak 6326 Sayılı Petrol Kanununda arama ve üretimi ilgilendirecek olan yeni düzenleme çalışmaları sektörün görüşleri de alınarak başlatılmış olup, sağlanacak ilave teşvik unsurları da bu kapsamda yeniden gözden geçirilmektedir” (ETKB, 2003).

2.5. YERALTINDAN PETROL ÇIKARMA FAALİYETLERİNDE KARAR VERME SİSTEMİ

Petrolün yer altından çıkarılıp piyasaya sunulması, farklı faaliyet alanlarını kapsayan ve bağlı bulunduğu kurallar bakımından farklılık arz eden uzun ve karmaşık bir süreci kapsar. Bu işlemleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Petrol arama,
- Çıkarma,
- İşletme,
- Boru hatlarıyla iletme,

- Petrolün işlenmesi (rafınaj),
- Fiyatların belirlenmesi ve son halka dağıtım,

Bu bölümde kamu sektöründe petrol aramadan başlayarak arazide geçen aşamalara ilişkin hukuksal düzenleme incelenecektir.

2.5.1-Petrol Hakkı

Petrol Kanununda, petrolün üç şekilde tanımına yer verilmiştir:

- a) Yerden çıkarılan veya çıkarılabilen mayi veya gaz halindeki biçimle tabii hidrokarbonlar;
- b) Mayi petrol, veya gazla birlikte istihsale elverişli olan veyahut bunların içinde erimiş bulunan biçimle asfalt ve diğer sulu hidrokarbonlar (Değişik: 13/5/1955 - 6558/1 M);
- c) Yukarıdaki fıkralarda yazılı maddelerden müstak hidrokarbon mahsulleri (PK M. 3/1).

Geniş faaliyet dalları bulunan petrol alanında çalışabilmek için yetkiye, “petrol hakkı”na sahip olmak şarttır. Mevzuatımıza göre petrol hakkına sahip olabilmek için belge⁵⁵ ve ruhsat gibi resmi yazıların olması şarttır. Kanunda;

- Müsaade ruhsatnamesi
- Arama ruhsatnamesi

⁵⁵Kanunda belge ve kapsamı şöyle tanımlanmıştır: “Arama, keşif, inkişaf ve istihsalden başka bir petrol ameliyatı yapmak üzere Petrol Kanuna göre verilen müsaade” (PK. M. 3/3).

- İşletme ruhsatnamesinden veya
- Belgeden doğan haklardan herhangi biri “petrol hakkı” olarak nitelendirilmektedir (PK, M. 3/18).

Bir petrol hakkı sahibinin taşınmaz mal üzerinde tesis edebileceği kullanma hakkının niteliğinin ne olduğunu anlamak için petrol faaliyetlerinin ne olduğunun bilinmesi gerekir. Petrol Kanununa göre petrol faaliyetleri şu aşamaları kapsamaktadır:

- Arama, keşif, inkişaf, istihsal ve tasfiye ile petrolün ve petrol ürünlerinin depolanması, nakledilmesi, -petrol ürünlerinin doğrudan doğruya tüketiciye perakende olarak veya tevzi müesseseleri tarafından satışı, depolanması ve taşınması hariç-, nakledilmesi ve satılması;
- Bu faaliyetlerden biri için gerekli enerji ve su tesislerinin; bina, kamp ve diğer bütün tesislerle teçhizatın inşası, kurulması ve işletilmesi,
- Bütün bunlarla ilgili idari faaliyetler (PK M. 3/8).

Bu kapsamda petrol ameliyatı, hem arama, işletme, rafinaj gibi asıl petrol ameliyelerini, hem de bu ameliyeler için gerekli veya onlara yardımcı diğer teknik ve idari işleri kapsamaktadır.

Türkiye’de petrol faaliyetinde bulunma hakkı Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne (PİGM) verilmiştir. PİGM, bu konu ile ilgili bir petrol sicili tutar. Bu sicil alenidir. Sicile petrol hakları, değişiklikleri, bunlar üzerindeki kayıtlamalar aktarılır.

Petrol hakkı, petrol siciline⁵⁶ kaydedildikten sonra taşınmaz mallar üzerinde yapılabilecek akitlere konu olabilirler (PK M. 36). Petrol Kanununda açık bir tarifi

⁵⁶ Petrol Kanununa göre petrol siciline işlenecek olan hususlar şunlardır:

yapılmamakla birlikte, Petrol Tüzüğü'nde yer alan hükümlerden Petrol Sicili, "petrol haklarını ve bu haklar üzerinde yapılan her türlü değişiklikleri gösterir resmi sicil" olarak tanımlanabilir⁵⁷.

"Petrol ameliyatı, petrol endüstrisinin asli ve fer'i nitelikteki bütün faaliyetlerini içine almaktadır" (Tolun, 1983:104

2.5.2. Müracaat

Anayasamıza göre, doğal kaynaklar ve servetler devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

Devlete ait olan yer altı kaynaklarından petrolü ameliyesinin yapılabilmesi için müsaade, arama ruhsatnamesi veya belge alınması gerekmektedir⁵⁸ (PK M. 5/a).

a) Arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi ve belge iktisabı maksadiyle bu kanuna uygun olarak yapılan biçimle talepler.

b) Arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri, belgeler ve bunlardaki değişiklikler; bunların ve müsaadelerin her ne suretle olursa olsun nihayetlenmeleri.

c) (Değişik: 29/5/1957 - 6987/6 M.) Arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri ve belgeler ve bunlardan doğan petrol hakları üzerinde tesis edilecek haklar.

d) (Değişik: 29/5/1957 - 6987/6 M.) Arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri ve belgelerin ve bunlardan doğan petrol haklarının veya bunlar üzerindeki hakların devri ve bütün bunlar üzerine konulacak her türlü tazyitler.

e) Nizamnamede petrol siciline kaydedileceği gösterilen diğer hususlar (PK, M. 34).

⁵⁷ Tolun, (1982:82) petrol sicilini şöyle tarif etmektedir:

- "Doğru olmadığı ispatlanıncaya kadar geçerli olan ve taşıdığı kayıtlara uyulması gereken resmi bir belge (sicil ve senet niteliği taşımakta. (MK, M. 7)"
- "Taşınmaz mallar üzerindeki hakların durumlarını gösteren tapu siciliyle benzerlikleri olan, fakat daha çok madenler ve madenlerle ilgili hakların kaydedildiği maden siciline benzeyen, nev'i şahsına özgü (sui generis) bir hukuki müessese olarak ortaya çıkmaktadır." (Maden Kanunu, M. 102)

⁵⁸ Madde 5 (Değişik: 13/5/1955 - 6558/1 M.)

a) Bu kanuna göre müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge alınmadan hiçbir petrol ameliyesi yapılamaz.

1702 Sayılı Petrol Reformu Kanununda yapılan değişiklik ile ağırlık özel sektörde devlete doğru kaydırılmış, devletin özel teşebbüs ile işbirliği yaparak veya yalnız özel girişim eliyle petrol faaliyetinde bulunulması istisnai olmuştur.

Kanun değişikliği ile “devlet adına müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi ile belge alma hakkı, 6327 sayılı kanunla kurulmuş Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına Ait olduğu” düzenlemesi getirilerek devlet kuruluşu TPAO ön plana çıkarılmıştır. TPAO, devlet adına petrol hakkına dahil olan alanlarda (müsaade, arama, işletme ruhsatı ve belge alma hakkı) her türlü hakka sahip kılınmıştır.

Bu düzenleme, devletin hüküm ve tasarrufu altında olan doğal kaynakların aranması ve işletilmesi hakkını devlete veren dönemin yürürlükteki anayasasındaki (1961 Anayasası) düzenlemelere de paraleldir⁵⁹.

Aynı değişiklik ile kanundaki esaslara uygun olmak koşuluyla, kolektif veya adi komandit şirketler dışında kalan ve Türkiye Cumhuriyeti kanunları ile yabancı devlet mevzuatlarına göre tacir olan tüzel kişilere de müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi verilebileceği belirtilerek, bu tüzel kişilere belge hissesinin yarıdan fazlası devlete ait olmak kaydıyla ve Bakanlar Kurulu kararıyla belge verilebileceği hükmü getirilmiştir⁶⁰.

24 Ocak 1980 Kararlarıyla esen liberalleşme rüzgarları petrol aramalarına da etki etmiş ve 1994 yılında yapılan yeni düzenleme ile Petrol Reformu Kanunu ile getirilen sınırlamalar kaldırılmıştır.

b) Başka bir kanuna göre bir asfalt veya diğer bir sulp hidrokarbon yatağı için verilmiş herhangi bir hak, bu hakkın sahibine bir petrol ameliyatı yapmak veya bir ameliyeye müdahale etmek hakkını vermez (PK M. 5/b).

⁵⁹ Madde 130- Tabii servetler ve kaynakları, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüsle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.

⁶⁰ 1702 Sayılı Petrol Reformu Kanununun Kabul Tarihi: 05.04.1973, M. 3.

Petrol Kanunundaki esaslara uygun olmak şartıyla, sermayelerinde kamu payı bulunanlar da dahil, sermaye şirketlerine veya yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğinde bulunan özel hukuk tüzelkişilerine müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi verilebileceği hükmü getirilmiştir. “Kuruluş amacına uygun olmak şartıyla, yukarıda belirtilen tüzelkişilere, ülke ekonomisine yararlı olması halinde, Bakanlar Kurulunca belge verilebilir. Ancak, yürürlükteki mevzuat çerçevesinde yapılan özelleştirme uygulamaları sonucu, özelleştirilen kuruluşun devri tarihinde söz konusu belge, kuruluşu devralan özel hukuk tüzelkişilerine devredilmiş sayılır ve belgenin tescili ile bu husustaki diğer işlemler Petrol İşleri Genel Müdürlüğünce yapılır⁶¹.”

Petrol hakkı iktisabı için Petrol Kanununun 14. maddesine dayanılarak çıkarılan Petrol Tüzüğünde belirtilen kurallara göre müracaat şarttır. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü’ne (PİGM) yapılan müracaatlar Başvuru ve İşlem Defterine kaydedilir⁶². Petrol Hakkı elde etmek için yapılacak müracaat usulleri Petrol Tüzüğü’nün üçüncü kısmında, 28-51. maddelerinde düzenlenmiştir. Kanunda öngörülen bir hakkın kazanılması için PİGM’ye dilekçeyle başvurulur. Dilekçede, Kanunun hangi maddesinin hangi fıkra ve bendine dayandığı belirtilir ve dilekçeler başvuru sahibince imzalanır (Petrol Tüzüğü M. 29).

⁶¹ Petrol Kanununun 6. maddesi (Değişik: 30/5/1994 - KHK - 533/1 M.; İptal: Anayasa Mahkemesi’nin 21/7/1994 tarih ve E.1994/66, K.1994/63-2 sayılı Kararı ile yeniden düzenleme: 24/11/1994 - 4046/39 M.)

⁶² Başvuru ve işlem defterine, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi, belge ve bunlardan doğan petrol haklarının kazanılması için;

- Yapılan başvurunun niteliği,
- Başvuru sahibinin kimliği,
- Başvurunun gelen evrak defterindeki kayıt tarihi ve sayısı,
- Başvurulara ilişkin işlemler,
- Bu işlemlere yapılan itirazlar,
- İtirazlar üzerine yapılan işlemler ve
- tarihleriyle Genel Müdürlüğün gerekli göreceği diğer hususlar yazılır (Petrol Tüzüğü: M.10)

Ayrıca petrol hakkı iktisap etmek isteyenlerin, müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi⁶³ veya belge alması için öncelikle PİGM tarafından belirlenen bir miktarda teminat yatırması zorunludur⁶⁴ (PK. M. 9/1). Ayrıca PİGM, bakanın talebi üzerine teminat miktarını da artırabilir; verilen süre içinde artırılan teminatı yatırmayanın müsaadesi, arama veya işletme ruhsatnamesi ile belgesi iptal edilir (PK M. 9/2).

2.5.3. Petrol Hakkının Elde Edilme Şartları

Yürürlükte bulunan Anayasamıza göre, doğal servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altında olup Devlet bu hakkını belli bir süre için, gerçek ve tüzel kişilere devredebilir. Bu konudaki sınırlama ve ölçütler kanunla düzenlenmiştir⁶⁵ (ANY M. 168).

Petrol Hakkının kazanılmasında takdire esas alınan şartlar Petrol Kanununda düzenlenmiştir. Öncelikle, müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge almadan hiçbir petrol faaliyetinde bulunulamayacağı hükmü vardır (PK. M. 4).

PK 2. maddede, “Bu Kanunun amacı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının milli menfaatlere uygun olarak, hızla sürekli ve etkili bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaktır” denilmektedir. Takdire esas olan kıstaslar bölümünde, üç şart sıralanmaktadır.

⁶³ Ruhsat Bedeli: Herhangi bir sahadaki bütün maden haklarını almak için ödenen bedeldir. Bu hakkı alan ruhsat sahibi o ruhsat alanında üretilecek olan petrol veya doğal gazın da sahibi olur. Ruhsat sahibi ruhsat bedelinden ayrı olarak ürettiği miktarlar üzerinden devlet hissesi de ödemek zorundadır.

⁶⁴ “Müracaat sahibi, ameliyat esnasında vukuu melhuz zarar ve ziyanı ve bu kanuna göre ödemek mecburiyetinde kalacağı her türlü meblağları karşılamak üzere, Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne tesbit edilecek makul miktarda teminat vermedikçe, müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi veya belge alamaz.”

⁶⁵ “Hangi tabii servet ve kaynağın arama ve işletmesinin, Devletin gerçek ve tüzelkişilerle ortak olarak veya doğrudan gerçek ve tüzelkişiler eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır. Bu durumda gerçek ve tüzelkişilerin uyması gereken şartlar ve Devletçe yapılacak gözetim, denetim usul ve esasları ve müeyyideler kanunda gösterilir.”

Birinci şartta, “Petrol hakkı iktisabı için yapılan bir talebin kabul veya reddedilmesinde; talebin milli menfaatlere ve bu kanunun maksadına uygun bulunup bulunmadığı”nın nazara alınacağı belirtilmektedir (PK. M. 4) Maddede sözü geçen “milli menfaatlere ve Petrol Kanununun maksadına uygunluk” konusunda takdir, Enerji ve Tabii Kaynaklar (ETK) Bakanına aittir (PK M. 20).

Takdir hakkının kanunun amaçlarına uygun kullanılması gerektiği, aksi uygulamaların özel sermaye yatırımlarını etkileyeceği ve petrol hakkının kazanılması için yapılan müracaat hakkında ETK Bakanının siyasi ağırlığını koymasına olanak veren bu takdir hakkının kullanım tarzının “devletin petrol politikasının yönünü gösterecek nitelikte olduğuna vurgu yapan Göğer, şu saptamada bulunmaktadır:

“Bu suretle, bir yandan petrol hakkı sahiplerine yürütme organının bu konudaki siyasetini her fırsatta kontrol etmek ve diğer yandan da her bakımdan kanuna uygun olan bazı müracaatları siyasi veya sair sebeplerle reddetmek imkanı verilmiştir” (Göğer, 1967:101).

İkinci şartta petrol hakkı elde etmek isteyen talip açısından değerlendirmeler yapılmaktadır. Buna göre petrol hakkı kazanımında bulunmak isteyen şirket şu açılardan değerlendirilecektir:

- Tatbik olunan kanun ve nizamnamelere ve talimatlara riayetkarlığı;
- Bu kanunun maksadına uygun bir surette çalışacağı hususunda karine olabilecek evvelki faaliyetleri;
- Benzeri ameliyatın yürütülmesindeki tecrübesi;
- Tasarlanan petrol ameliyatını yürütmek hususundaki mali iktidarı (PK M 4/2).

Buna göre, petrol hakkı edinmek isteyen şirket, önceki faaliyetlerine bakılarak yürürlükteki mevzuata uyup uymadığı yönünde değerlendirilecek, pahalı bir yatırım olan petrol faaliyetinde bulunmaya ekonomik olarak gücünün yetip yetmediği konusu da değerlendirmede rol oynayacaktır.

Üçüncü şart olarak ise “yukarıdaki fıkralara göre aynı derecede kabule şayan bulunan müracaatlar arasında tercih yapılırken müracaat sırası nazara alınacağı” belirtilmiştir (PK M 4/3).

2.5.4. Petrol Hakkının Kullanılacağı Yerler

Petrol hakkına konu olan petrol faaliyetleri ülke toprakları, iç sular, kara suları ya da uluslar arası sularda yapılabilir. Ülke sınırları dahilinde her yerde petrol hakkı iktisabı mümkün değildir. Petrol Kanununa göre ETK Bakanının özel izni olmadan petrol faaliyeti yapılamayacak yerler şöyle sıralanmıştır:

“1. Devletin hudutlarından 5 kilometre mesafe dahilinde veya askeri yasak bölgeler içinde⁶⁶,

2. Tarihi veya dini bir yer veya tesise, petrol ameliyatıyla ilgisi bulunmayan bir yapıya bir su tesisine, bir yol veya umumi geçide 60 metre mesafe dahilinde.

3. Bir şehir veya kasaba belediye imar sahası dahilinde” (PK M. 7).

Bu sınırlamaların yanı sıra müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belge, sahibine bu kanunla veya başka bir kanunla girilmesi veya

⁶⁶ “Askeri yasak bölgelerde yapılacak aramalarla ilgili müsaade verilmeden önce Genelkurmay Başkanlığının izni alınır” (PK M 45/4).

bulunulması yasak olan bir yere girme veya o yerde bulunma hakkı vermez (PK M 8).

Petrol faaliyeti yapılacak bölgeler ile ilgili olarak da Kanunun 45. maddesinde çeşitli düzenleme ve sınırlamalar getirilmiştir. Buna göre;

1. Türkiye bu kanun bakımından Bakanlar Kurulu kararıyla müteaddit bölgelere ayrılabilir. Bölgeler tadil ve bölge taksimatı yeniden tayin edilebilir⁶⁷. Bir bölge üç milyon hektardan aşağı olamaz.
2. Bir bölge Bakanlar Kurulu kararı ile tamamen veya kısmen aramaya veya işletmeye açılabilir veya açık bir saha tadil edilebilir veya kısmen veya tamamen kapatılabilir (Değişik: 5/4/1973 – 1702/20 M.).

Bir bölgenin arama veya işletmeye kısmen veya tamamen kapalı olması, o bölgenin uzantısını teşkil eden ve Türk karasuları dışındaki sularda arama veya işletme ruhsatnamesi verilmesine engel olmaz.

Karasuları dışında denizlerde arama ve işletme ruhsatnamesi verilmesinde ve bu ruhsatlarla ilgili süreler ve yükümlülükler konusunda uygulanacak hukuki rejim Bakanlar Kurulu tarafından tespit olunur.

3. Yukarıdaki fıkralara göre verilen kararlar müktesep hakları ihlal edemez.
4. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, kapalı bölgelerde de Bakanlar Kurulunun izni ile petrol ameliyatı yapabilir (Ek: 5/4/1973 – 1702/20 M.).

⁶⁷ Türkiye'nin ayrıldığı petrol bölgesi sayısı düzenli olarak artmıştır. Halen Türkiye 18 petrol bölgesine ayrılmış bulunmaktadır.

2.5.5. Tescil

Petrol Kanununa göre Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM) kazanılan petrol haklarına ilişkin petrol sicilini tutmakla yükümlüdür. Kanun, “petrol sicilinin ne suretle tutulacağı, kayıtların ne suretle tashih, tadil ve terkin edileceğinin” Petrol Tüzüğünde gösterileceğini hükme bağlamıştır (PK M. 14/4).

PİGM’ce tutulan petrol sicilinin aleni olduğu hükmü bulunmaktadır. Petrol siciline, Petrol Tüzüğü (PT) hükümlerine göre şu hususlar kaydedilir:

1. Arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi ve belge iktisabı amacıyla Petrol Kanununa uygun olarak yapılan bütün talepler.
2. Arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri, belgeler ve bunlardaki değişiklikler; bunların ve müsaadelerin her ne suretle olursa olsun sonuçlandırılmaları.
3. Arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri ve belgeler ve bunlardan doğan petrol hakları üzerinde tesis edilecek haklar (Değişik: 29/5/1957 – 6987/6 M.).
4. Arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri ve belgelerin ve bunlardan doğan petrol haklarının veya bunlar üzerindeki hakların devri ve bütün bunlar üzerine konulacak her türlü takyitler (Değişik: 29/5/1957 – 6987/6 M.).
5. Nizamnamede petrol siciline kaydedileceği gösterilen diğer hususlar (PK M. 34).

Petrol sicili bir esas defterle, bu deftere geçirilen kayıtlara dayanak olan plan, proje, başvuru ve işlem defterleriyle müsaade defterinden oluşur. Ayrıca petrol hakkı sahipleri sicili, petrol hakları üzerine konulan takyitler sicili, düzeltmeler defteriyle günlük defter tutulur (PT M. 8).

Esas defter, plan, proje ve evraka dayalı olarak tutulur ve arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri ve belgelere ait üç bölümden oluşur⁶⁸ (PT M. 9).

Petrol Siciline tescil kurucu bir unsurdur. Petrol Kanununda, haciz ve ihtiyati tedbirler hariç olmak üzere yazılı haklardan ve takyitlerden hiç birinin Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nce kabul ve petrol siciline kaydı yapılmadıkça Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'ne ve üçüncü şahıslara karşı hüküm ifade etmeyeceği kaydedilmektedir (PK M. 36/3). Ayrıca, Petrol sicilinde kayıtlar, aksi sabit oluncaya kadar geçerli sayılır (PT M. 18).

⁶⁸ “Esas deftere; Hak sahibinin kimliği, Hakkın niteliği, kazanılma şekli, başlangıç tarihi, Hakkın kapsadığı arazinin bulunduğu bölge, il, ilçe, yüzölçümü ve sınırları, Hakkın süresi ve uzatmaları, Hakkın sona erme tarihi, sürenin bitmesi, terk, fesih, hukuken düşme gibi sona erme nedenleri, Hak üzerinde değişiklikler, Hak üzerine konulacak diğer haklarla takyitler, bunların çeşidi, kimin lehine yapıldığı ve tarihleri, Hakkın devri, kime devredildiği, tarihi, İşletmecinin, işletme kısmına şerh verilen ve ayrıca belge kısmına yazılan belge konusuna giren tesisleri, Hakkı gösteren vesikada varsa özel koşullar, Kullanma hakları yazılır” (PT M. 9).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PETROL ARAMA RUHSATINDAN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLER VE SONA ERMESİ

3.1. YÜKÜMLÜLÜKLER

3.1.1-Rapor verme

Bu çerçevede düzenlenen belgelere dayanarak her petrol hakkı sahibinin belirli aralıklarla o döneme ait faaliyetlerini gösteren raporu PİGM'ye vermelidir.

Petrol hakkı sahibi:

1. Petrol Tüzüğü'nün emrettiği kayıtları ve hesapları tutmaya;
2. Tüzükte tespit olunacak hal ve şekillerde numuneleri saklamaya;
3. Ameliyatın mahiyet, kapsam ve sonuçlarına ait bilgileri numunelerle birlikte Tüzükte tespit olunan sürede, şekilde, ve yeterlilikte Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne tevdi mecburdur (PK M. 41).

Petrol Tüzüğü'ne göre, PİGM'nin yükümlülüklerini yerine getiremeyecek olan şahıslar adına yapılmak istenen işlemlerin yapılması taleplerini reddetme hakkı yetkisi bulunmaktadır⁶⁹.

Ayrıca, Kanununun 42. maddesinde düzenlenen petrol ameliyatı ile ilgili teftiş ve kontrol yetkisinin sınırları 1973 değişikliği ile daha da genişletilmiştir.

⁶⁹ “Genel Müdürlük, petrol hakkının gerektirdiği sorumluluk ve yükümlülükleri yerine getirmede, Kanununun 4 üncü maddesi hükümlerini gözönünde tutarak mali ve teknik güç, yetenek ve iyi niyetine kanaat getirmediği şahıslar adına yapılmak istenilen bir hakkın devrine veya takyidine ilişkin işlemlerin yapılması istemini reddedebilir” (PT M. 50).

3.1.2-Zararların tazmini

Petrol faaliyeti sırasında, petrol hakkı sahibinin üzerinde veya civarında faaliyette bulunduğu araziye zarar verebilmesi söz konusudur. Petrol hakkı sahibi, petrol ameliyatı sırasında meydana gelebilecek zararları ödemek için teminat vermekle yükümlüdür (PK M. 9). Benzer bir düzenleme Petrol Tüzüğü'nde de yer almaktadır⁷⁰.

“Bir müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi veya belge, taalluk ettiği arazinin malik veya zilyedine veya bu arazinin petrolden gayri ihtiva ettiği madenlere ait haklarla bunlar üzerinde tesis edilmiş veya edilecek diğer hakları ihlal etmez” (PK M. 86/1).

Bu maddeye 1973 değişikliği ile yapılan ek ile Petrol hakkı sahibine; petrol ameliyeleri dolayısıyla kullanma hakkının taalluk ettiği gayrimenkula veya bunun üzerindeki tesisler ile civarındaki gayrimenkul veya tesislere yaptığı zararı, kusur olup olmamasına veya yapılan zararın önceden tahmini mümkün bulunup bulunmamasına bakılmaksızın, tam olarak tazmin etmekle mükellefiyeti getirilmiştir.

3.2-HAKKIN SONA ERMESİ

Anayasamıza göre, doğal kaynaklar Devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğundan ve Petrol Kanununa göre, petrol faaliyetinde bulunmak için her safhada her işlem için ayrı izin alınması gerektiğinden, petrol hakkının kullanılması sınırsız değildir. Mevzuata göre elde edilen petrol hakkı çeşitli nedenlerle son bulabilir.

⁷⁰ “Başvuru sahibi ameliye sırasında ortaya çıkabilecek zarar ve ziyanı ve Kanuna göre ödemek zorunda kalabileceği tutarlara karşılık olmak üzere Genel Müdürlükçe saptanacak teminatı ödemek zorundadır. Teminat, istenilen hak ve bu hak dolayısıyla doğabilecek sorumlulukla orantılı olacaktır” (PT M. 69).

3.2.1 Süre

Petrol faaliyetinin her aşaması için Petrol Kanununda süreler öngörülmüştür. Petrol hakkının süresinin dolması ve bu süre sonunda temdit yapılmaması halinde petrol hakkı sona erer.

3.2.2-Terk

Belli bir yer için alınan petrol hakkı alınan kişi tarafından terk edilebilir. Bunun için ilgili şirketin irade beyanında bulunması gerekir.

Bir petrol hakkı sahibi, arama ruhsatnamesini bir ay, diğer petrol haklarını üç ay önceden Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'ne haber vermek koşuluyla terk edebilir. Bu takdirde arama veya işletme ruhsatnamesinden veya belgeden doğan haklar, ihbar mektubunda bildirilen tarihte sona erer. Petrol hakkı sahibinin bu tarihe kadar olan vecibelerini ifa ettikten sonra her türlü mükellefiyeti de son bulur (PK M 89/1).

Bir petrol hakkı sahibince, arama, işletme veya belge sahasının kısmen terki de mümkündür⁷¹.

3.2.3-Devir

Petrol Kanununun 34. maddesinde ile arama ruhsatnameleri, işletme ruhsatnameleri ve belgelerin ve bunlardan doğan petrol haklarının veya bunlar üzerindeki hakların devredilebileceği hükmü yer almaktadır⁷².

⁷¹ Bu takdirde birinci fıkrada belirtilen hükümler ancak terk edilen saha nispetinde tatbik olunur (PK M. 89/2).

⁷² Türkiye'de petrol arama çalışmalarındaki diğer bir sorun da ruhsat konusundadır. Arama ruhsatlarının alınması ile Petrol Kanunu'na göre doğan vecibelerin zamanında yerine getirilmemesi aramaların sürekliliğini etkilemektedir. Arama ruhsatları verilirken yatırım gücüne dikkat edilmemesi gerçek yatırımcıları engellemektedir.

Devir ile ilgili petrol hakkının kabul ve tescili talebi, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından derhal ele alınır. Talep, petrol ameliyatının daha çabuk veya daha verimli yürütülmesi veya petrol hakkı sahibi tarafından yeterli veya ek kaynak bulunması amacıyla yönelik ise müracaat tarihinden itibaren 60 gün zarfında bir karara bağlanır (PK M. 35).

3.2.4-Fesih

Petrol Kanununun 132. maddesinde iki türlü (doğrudan ve dolaylı) fesih öngörülmüştür. 1973 değişikliği ile fesih yönünde idareye daha fazla yetkiler tanınmıştır.

Sürenin sona ermesinin ardından müracaat edilmemesi, terk ve devir yoluyla petrol hakkının sona ermesinden farklı olarak fesih, petrol hakkı sahibinin iradesine dayanmayan bir yönetsel tasarruftur. Petrol Kanununun 132. maddesinde iki türlü fesih öngörülmektedir.

Birincisinde doğrudan doğruya fesih gerçekleşmekte, ikincisinde ise fesih geçici durdurma yoluna gidildikten sonra yapılmaktadır.

3.2.5-Doğrudan fesih

Doğrudan fesihde geçici durdurma kararına gerek duyulmaksızın, Kanunun 13 (ulusal çıkarların korunması), 57 (arama ruhsatı sahibinin bir yıl içinde faaliyetlere başlaması), 58 (Araştırıcının, kanunun koyduğu süre zarfında arama sondajlarına başlaması), 59 (Bir arama sahasında petrolün keşfedilmesinin ardından araştırıcının, bulunan petrolü üretime başlaması), 67 (işletmecinin, verilen süre zarfında inkişaf sondajına başlaması ve o zamana kadar yapılandırılan daha geniş ölçüde her petrolü araziye hüsnüniyetle tayin ve inkişaf ettirmeye, bunlardan petrol üretimine bu petrolü için Pazar aramaya ve onu satmaya mecbur olması) ve 85. (faaliyeti için lüzumlu

belgeyi alan petrol hakkı sahibinin, ameliyatını hüsnüniyetle sevk ve idare etmekle mükellef olması) maddelerindeki hükümlerine uyulmaması durumunda, arama işletme ruhsatı ya da belge sahibine doksan günlük süre verilir ve bu süre sonunda doğrudan doğruya fesih işlemi uygulanır⁷³.

Bu altı neden dışında petrol hakkının doğrudan doğruya feshi olanağı bulunmamaktadır. Doğrudan fesihte de önce petrol hakkı sahibine doksan günlük süre verilmekte, bu süre sonunda hak sahibi aynı tutumunda ısrar ederse fesih yoluna gidilmektedir. Bu kısıtlamalarla, petrol hakkı sahibine güven verilmek istenmektedir.

3.2.6-Dolaylı fesih

Dolaylı fesihte iki farklı yol izlenebilir :

i. Petrol hakkı sahibi bu kanuna, kanuna, bunlara müstenit kararnamelere, emirlere, müsaade, arama, işletme ruhsatnamesi veya belgede yazılı şartlardan herhangi birine

uymadığı etmediği takdirde Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM), kendisine 90 gün zarfında bunlara uyması aksi takdirde verilen müsaade, ruhsat veya belge ile ilgili ameliyelerin geçici bir süre içinde durdurulabileceğini veya doğrudan doğruya fesih müeyyidesinin uygulanacağını ihbar eder. Bu ihbara rağmen 90 günlük sürenin bitiminde petrol hakkı sahibinin riayetsizliği devam ederse;

- Genel Müdürlük ameliyeyi 90 günden az ve 180 günden çok olmamak üzere geçici olarak durdurabilir yada

- Müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belgenin doğrudan doğruya feshi için Bakana teklifte bulunabilir.

⁷³ 85. madde, 1973 değişikliği ile kanuna ilave edilmiştir.

ii. Geçici durdurma süresince, müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi veya belge sahibi tarafından, riayetsizliğin ortadan kaldırılacağı hakkında, Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne kabule şayan teminat verilirse ameliyelere izin verilir.

- Kabule şayan teminat verilmez ve riayetsizlik giderilmezse veya
- Kabule şayan teminat verilmekle beraber riayetsizlik giderilmezse;

müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi veya belge sahibine 45 günlük bir süre daha verilir. Bu sürenin bitiminde riayetsizlik giderilmemişse müsaade, arama veya işletme ruhsatnamesi veya belge feshedilebilir (PK M.132).

Fesih kararı Petrol İşleri Genel Müdürünün teklifi üzerine Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı tarafından, geçici durdurma kararı ise Petrol İşleri Genel Müdürü tarafından verilir.

Feshine karar verildiği takdirde, müsaadeden, arama veya işletme ruhsatnamesinden veya belgeden doğan haklar, fesih tarihinden itibaren sona erer. Geçici durdurma kararı verildiği takdirde, petrolün satışına tehlikeli fiilin ve israfın önlenmesine ve ameliyatın geçici durdurulmasına neden olan olayın ortadan kaldırılmasına ilişkin ameliyeler haricinde hiç bir ameliye yapılamaz.

3.2.7-Hakların Korunmasında Anlaşmazlıkların Çözümü

6326 Sayılı Petrol Kanunu, petrol hakkı sahiplerinin kanun ve Petrol Tüzüğü'nden doğan itiraz ve ihtilafların çözümü için özel yollar öngörmüş ve anlaşmazlıkların çözümü Petrol Kanununun "İtiraz Hakları ve Tahkikat Usulleri" başlıklı 25-32. maddelerinde düzenlenmiştir.

Müracaat ve petrol hakkı sahibi, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü tarafından alınan ve müracaat, müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi veya belgeden doğan haklarına tesir eden kararlara karşı Petrol Kanunu hükümleri

dairesinde tebliğ tarihinden itibaren yirmi gün içinde ETK Bakanına itiraz edebilir (PK M 25).

Aynı biçimde Petrol Kanunu hükümlerine göre kazanılmış veya kazanılabilecek bütün haklarla ilgili müracaat veya hak sahipleri arasında çıkacak ihtilafların PİGM'ce müzakere ve sulh yolu ile çözümüne çalışılması, ihtilafın bu yolda çözümüne imkan bulunmadığı takdirde ihtilafı konunun ETK Bakanına intikal ettirilmesi öngörülmektedir (PK M 26).

Bakan ve Genel Müdür Petrol Kanununun kendilerine verdiği görevleri yaparken gerekli gördükleri her türlü soruşturmayı yapmaya delilleri tetkike ve soruşturma ile ilgili petrol müesseselerinin bütün işlem, hesap ve kayıtlarını tetkike, petrol ameliyatı ve tesisatını denetlemeye yetkilidirler. Soruşturmada izlenecek yöntem Petrol Tüzüğünde belirlenir; Bakan veya Genel Müdür gerekli gördüklerinde soruşturmayı aleni de yapabilirler⁷⁴ (PK M. 27)

1954 tarihli kanun Bakana intikal eden ihtilafların, bakan tarafından petrol komiserine verilerek incelenmesi öngörülmekteyken buna ilişkin 28 ve 29. maddeler 1973 değişiklikleri ile birlikte yürürlükten kaldırılmıştır.

Bakan, kendisine itiraz yolu ile intikal eden ihtilafları en çok yirmi gün içinde karara bağlar ve Bakanın bu kararı en çok on gün içinde ilgililere tebliğ olunur⁷⁵ (PK M. 30).

Petrol Kanunu hükümleri dairesinde itiraz etmek ve Danıştay'da dava açmak süresi, kararların tebliği tarihinden itibaren yirmi gündür.⁷⁶ Danıştay, bu davaları öncelik ve ivedilikle karara bağlar (PK M. 31).

⁷⁴ Bakan veya Genel Müdürün alenen yapılmasına gerek gördükleri inceleme ve soruşturmanın konusu, yapılacağı yer ve tarihinin Resmi Gazetede ilan edilmesi zorunludur (PT M. 27)

⁷⁵ 1983'te değiştirilmeden önce bu maddedeki süreler, ihtilafın karara bağlanması için 90 gün, tebliğ için 7 gün olarak düzenlenmişti.

⁷⁶ 1983'te değiştirilmeden önce bu maddedeki süre 30 gün olarak düzenlenmişti.

Ayrıca Petrol Tüzüğü'nde, devlet haklarından doğan uyuşmazlıklar nedeniyle itirazların ETB Bakanına yapılacağı, Bakanın itirazı haklı bulması halinde, yapılan işlemi düzelttirilmesi öngörülmektedir. Bakan kararı aleyhine Danıştay'a başvurulabilir (PT M. 80).

Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün, petrol hakkı ile ilgili olup kesinleşen kararlarının onbeş gün içinde Resmi Gazete ile ilan edilmesi zorunludur. Her türlü mükellefiyet bu ilan ile başlar. ETB Bakanı kararlarına karşı petrol hakkı sahibi tarafından vaki itiraz ile birlikte tehiri icra talep edildiği takdirde Danıştay bu talep hakkında en geç bir hafta içinde kararını verir (PK M. 32).

3.2.8-Arama

Arama, petrol faaliyetinin temelini oluşturan en masraflı, riskli ve zor olan bölümdür. Aramanın ne olduğu, Petrol Kanununun üçüncü maddesinin 5. fıkrasında tarif edilmektedir. Tarife göre arama, jeolojik istikşaf⁷⁷ ve arama sondaj olarak iki bölümden oluşmaktadır. Tanımda aramadan, petrol araştırılması ile ilgili olarak arazinin yerden ve havadan topoğrafik usullerle arama sondajı yapılması gibi eşitli faaliyetlerin yapılması anlaşılmaktadır.

Petrol faaliyetlerinde ilk aşama arama faaliyetidir. "Arama ve istihsal" ile ilgili düzenlemeler Petrol Kanununun 46-79. maddelerinde düzenlenmiştir. Petrol aramalarına ilişkin hukuksal rejim zaman içinde değişikliklere uğramıştır.

⁷⁷ Jeolojik istikşaf, tecrübe ve jeolojik bilgi almak amacıyla sondajlar yapmayı kapsar. Arayıcı, kendi petrol sahalarını belirlemek amacıyla arama alanı dışında müsaade sahibiymiş gibi jeolojik istikşafta bulunma hakkına sahiptir (PK, 50/2).

3.3-MÜSAADE

3.3.1-Yasal Düzenleme

6326 Sayılı Petrol Kanununa göre, petrol arama faaliyetinde bulunmak için öncelikle Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne (PİGM) verilen izne ihtiyaç vardır.

Müsaade talebi, Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne (PİGM) dilekçe ile yapılır. Müsaadenin verilir verilmemesi, talepte gösterilen arazinin tamamı ya da bir kısmı üzerinde verilmesi idarenin takdirine bağlıdır. PİGM, müsaadeyi belli kayıt ve artlara bağlı tutabileceği gibi süreyi de belirleme yetkisine sahiptir. Kanun ilk kabul edildiğinde, Petrol Daire Reisliğinin, (sonradan PİGM) müsaade talebini 90 içinde sonuçlandırma zorunluluğu bulunurken, 1983 yılında yapılan değişiklikle idarenin bu konudaki yetkisi daraltılarak 60 güne indirilmiştir (PK, M. 46/3 ve 28.03.1983 Tarih 2808 S. Kanun).

Müsaadenin, aramadan farkı jeolojik istikşafta bulunduğu arazi üzerinde kendisine tekel olanağı vermemesidir. Böylece bir arazi üzerinde birden fazla şirketin aynı anda çalışma olanağı elde ederler. Bu durum devlet lehine sonuçlar doğuracak bir rekabet yaratmaktadır.

3.3.2-İdarenin Yetkisi

Müsaade ile petrol varlığını araştıran kuruluşa belli bir süre için bu izin verilmektedir. Ancak bu sürenin hangi limitler dahilinde olacağı Petrol Kanununca belirlenmemiştir. Müsaade süresi, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nün takdirine bağlıdır. PİGM'nin verdiği müsaade belgelerine bakıldığında genelde bir yıllık süre için yetki verildiği görülmektedir.

Müsaade belgesi süresinin, haklı ve makul nedenlerin bulunması halinde PİGM tarafından uzatılması mümkündür. 1954 tarihli kanunda uzatma için herhangi bir süre öngörülmemesine karşın müsaade uzatımları da genelde bir yıllık süre için

yapılıyordu. Ancak 1973'te çıkarılan 1702 Sayılı Petrol Reformu Kanununun ile bu süre altı ay ile sınırlandırılmıştır (PK, M. 33).

Müsaade yolu, özellikle geniş petrol sahalarına sahip ülkelerde kabul edilmiş bir müessese değildir. Büyük petrol üreticisi olan ülkelerde, yer yüzeyin genel mahiyette incelenmesi ve zaman kaybedilmeden petrol aramasına geçilmesi hem petrol hakkı sahiplerinin hem de o ülkenin çıkarlarına uygun düşmektedir (Göğer, 1967:112).

3.4-ARAMA RUHSATI

3.4.1-Ruhsatın Alınması

Petrol Kanununda “arama ruhsatı sahibi” arayıcı olarak tanımlanmaktadır (PK, M. 3/16). Kanuna göre, arama ruhsatnamesi almak isteyen bir tüzel kişi, Petrol Tüzüğü hükümlerine göre, PİGM'ye bir talepname ile başvuruda bulunur.⁷⁸ Talepte bulunan tüzel kişi “arayıcı” ise, Petrol Kanunu ve Petrol Tüzüğüne uygunluğuna göre kabul veya ret edilir. Aksi biçimde, arama ruhsatı talebinde bulunan tüzel kişi şayet “arayıcı” değil ise bu talep kanuna ve Tüzüğü uygun olsa dahi reddedilebilir.

Bu düzenlemeyle idareye oldukça geniş bir “takdir yetkisi”nin verildiğini söylemek mümkündür. Kuşkusuz bu düzenlemeyi liberal ekonomi ve serbest piyasa ile bağdaştırmak güçtür.

Araştırmacı olmayan bir kimsenin arama ruhsatnamesi almak istemeli halinde PİGM'nin daha büyük bir bağımsızlığı vardır (Göğer, 1967:118).

3.4.2-Ruhsat Sahası

Petrol Kanununun 1954 tarihli ilk metninde bir arazinin bir kısmı ya da bütünü için bir den fazla tüzel kişilik tarafından arama ruhsatnamesi talep edilmesi

⁷⁸ “Talepnameye, ruhsatname harcının ödendiğini gösteren makbuz da bağlanır.” (PK, M.52)

halinde bu müracaatların ihtilaflı itibar olunarak kanunun ihtilafların halline dair hükümleri dairesinde hükümlere tabi olacağını öngörmekteydi.

52. Maddede 1983 yılında yapılan değişiklik ile petrol aramalarına açık bir sahaya yapılan arama ruhsatnamesi müracaatları ile ilgili ayrıntılı düzenleme yapılarak idarenin yetkisi kısıtlanmıştır.

1. Buna göre, petrol aramalarına açık bir sahada yapılan arama ruhsatnamesi başvurularının içeriği başvuruyu takiben dört işgünü gizli tutulur.

aa. Bu süre içinde aynı arazi parçasını kısmen veya tamamen ihtiva eden başka başvurular varsa bu başvurular aynı gün yapılmış sayılarak PİGM tarafından Kanunun dördüncü ve 51. Maddelerine göre değerlendirilir.

bb. Birinci başvurunun ardından dört işgünü içinde aynı arazi parçasının tamamı veya bir kısmı için başka bir aranama ruhsatnamesi başvurusu yapılmışsa talep PİGM tarafından Kanunun dördüncü ve 51. Maddelerine göre değerlendirilir.

cc. Birinci başvuruyu takiben dört işgünüden sonra yapılan ve aynı arazi parçasını kısmen veya tamamen içeren arama ruhsatnamesi başvuruların değerlendirmeye tabi tutulmaz.

2. Reddedilen arama ruhsatnamesi başvurunun sahasına veya terk edilen bir arama sahasına, ret veya terkin kesinleşip Resmi Gazetede ilanını takiben yapılacak başvurular hakkında da aynı hükümler uygulanır.

3. Usulüne uygun olarak yapılmış başvurular PİGM tarafından en geç üç ay içinde sonuca bağlanarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanına sunulur. Bakan, Petrol Kanununun dördüncü maddesinin birinci bendi ve yirminci maddeleri hükümleri

dahilinde takdir hakkını kullanarak gerekli kesin kararı en geç yirmi gün içinde verir⁷⁹.

Kanunda belirlenen çerçeve dahilinde arama başvuruları ile ilgili düzenleme Petrol Tüzüğü'nün 44 ve 45. Maddelerinde de düzenlenmiştir.

Petrol Kanununda arama yapılacak olan alanın fiziki yüzölçümü ile ilgili de kısıtlamalar getirilmiştir. Arama ruhsatının sahası 50.000 hektardan fazla olamaz (PK, M. 53). Arama sahasının alanı ile ilgili 1954'den bu yana herhangi bir değişiklik yapılmamış olması dikkat çekicidir.

Bakanlar Kurulu Kararıyla, Türkiye Petrol Kanunu bakımından müteaddit bölgelere ayrılabilir; bir bölge üç milyon hektardan aşağı olamaz (PK, M. 45). Türkiye'nin ayrıldığı petrol bölge sayısı zamanla değişikliğe uğramıştır. 17.10.1968 tarih ve 6/10881 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, petrol faaliyetlerine kapalı bölgelerin büyük bir bölümü petrol aramalarına açılmıştır. 01.02.1969 tarih ve 13116 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan bu kararname ile aynı zamanda bölge taksimatı da yeniden düzenlenmiş ve daha önce dokuz petrol bölgesine ayrılan Türkiye Coğrafyası onbir petrol bölgesine ayrılmıştır (PD, 1970). Halen Türkiye 18 petrol bölgesine ayrılmış bulunmaktadır. Türkiye'de petrol arama ve işletme sahalarının 18 bölgeye göre dağılımı (bölüm sonunda) Harita III.1'de gösterilmektedir.

Bir tüzel kişi aynı zamanda en fazla sekiz arama ruhsatnamesine sahip olabilir. Petrol Kanununda 121. Maddede devlet adına faaliyette bulunan TPAO'nun bir bölgede en fazla altı tane arama ruhsatına sahip olabilmesi öngörülmekteydi.

⁷⁹ Dördüncü Maddenin Birinci Bendi şöyledir: "Petrol hakkı iktisabı için yapılan bir talebin kabul ve reddedilmesinde: Talebin milli menfaatlere ve bu kanunun maksadına uygun bulunup bulunmadığı nazara alınır."

Kanunun yirminci maddesi şöyledir:

"Genel Müdür bu kanun hükümleri dairesinde bircümle müsaade, arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi ve belgeleri vermeye yetkilidir ve bu kanuna göre yapılması gereken tebliğ, ilan ve tescil işlerinden mesuldür. Ancak dördüncü maddenin birinci fıkrasındaki hususların taktiri Bakan aittir."

1973 değişikliği ile bu sayı on altıya çıkarılmıştır. 1983 yılında 53. Maddenin ikinci fıkrasında yapılan değişiklikle, bir bölgede en fazla 8 ruhsatnameye sahip olabilme hükmüne istisna getirilerek TPAO'nun oniki arama ruhsatı almasına imkan verilmiştir.

Arama ruhsatı almak isteyen tüzel kişi hakkında Kanunla önce “Kanuni süresi sona eren ya da terk edilen bir arama ruhsatı sahası için, aynı tüzel kişi jeolojik istikşaf yapmadan yeniden müracaat edemez. Ancak TPAO bu sınırlayıcı hükmün dışında kalır” biçiminde sınırlama getirilmiş⁸⁰ ardından 1983'te yapılan değişiklik ile yeniden müracaat edememe “bir yıl”lık süre ile sınırlandırılmıştır (PK, M. 53/4).

3.4.3-Ruhsat Süresi

Arama ruhsatının süresi Petrol Kanununda en çok değişikliğe uğrayan bölümdür.

1. 1954 tarihli düzenlemeyle “bir arama ruhsatnamesinin müddetinin 6 yıl” olduğu kabul edilmiştir. Kanunda arama ruhsatının çeşitli sebeplerden dolayı “zaman zaman temdit edilebileceği” ancak bu sürenin “arama ruhsatnamesi müddetinin ilk yürürlük tarihinden itibaren on iki yıldan fazla olmasını intaç edemeyeceği” öngörülmüştür.

2. 1973 tarihli değişiklik ile bu süre üç yıla indirilmiş ancak bu süreyi iki yıla kadar uzatma olanağı sağlanmışır.⁸¹ Yapılan uzatmalar, bir arama ruhsatnamesi süresinin ilk yürürlük tarihinden başlayarak beş yıldan fazla olamaz.

3. 1983 yılında madde üçüncü kez değişikliğe uğramıştır. 55. Madde ile arama ruhsatnamesinin süresinin dört yıl olması ancak hüsnüniyetli aramaya devam eden arayıcının ruhsatının iki yıla kadar artırılabilme imkanına ilave olarak, “ikinci yılın

⁸⁰ 05.04.1973 Tarih ve 1702 Sayılı Kanun

⁸¹ “Bir bölgede arama saharının herhangi birinde, kanun hükümlerine uygun hareket ederek ve iyi niyetle aramayı sürdüren bir arayıcı, o bölgedeki arama ruhsatlarının süresini iki yılı aşmamak üzere uzatılmasını sağlayabilir.” (PK, M. 55/1 ve 2)

sonunda arayıcının çalışmaları keşif ihtimalini doğuracak durumda ise uygun bir programla uzatma talebinde bulunulması halinde, Bakanlar Kurulunun teminat karşılığında süreyi iki yıl kadar daha uzatabilmesi” olanağı getirilmiştir. Aynı maddenin üçüncü fıkrasında yapılan değişiklikle ise bir arama ruhsatnamesi süresinin ilk yürürlük tarihinden itibaren azami geçerlilik tarihi 5 yıldan sekiz yıla çıkarılmıştır.

4. Ruhsat sürelerinin belirlenmesine ilişkin 55. Maddenin değişmeyen tek hükmü denizde petrol aramalarında ilgili beşinci fıkradır. Buna göre, belirtilen süreler, deniz aramalarında yüzde elli oranında artırılabilir.

Görüldüğü gibi, süreler bakımından 1973 yılında bir geriye gidiş, 1983 yılında ise bir ilerleme, genişleme söz konusudur. Ancak 1983'teki düzenleme, her ne kadar 1973'te getirilen kısıtlamaları kısmen genişletmişse de 1954'teki düzenlemenin bir hayli gerisinde kalmaktadır.

Sürelerin kısıtlanması, “milli” menfaatlerin gereği ve yabancı yatırımcıya “şüpheli” yaklaşım düşüncesinin ürünü olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede sürelerin gereğinden fazla kısa olması, petrol aramasına sermaye yatırımlarını sınırlayıcı etkide bulunmaya ve petrol sektörü üzerinde olumsuz etkilere yol açabilir.

3.4.4-Petrol Arayıcısının Yükümlülükleri ve Hüsünüyet Kavramı

1954 tarihli 6326 Sayılı Petrol Kanununun 57. Maddesi petrol arayıcısına çeşitli yükümlülükler getirmiştir. Buna göre arayıcı;

- Arama ruhsatnamesinin yürürlük tarihinden itibaren bir yıl içinde arama sahası dahilinde aramaya ve bu sahanın petrol imkanların tespit amacıyla saha dışında jeolojik istikşafa başlamaya,
- Ruhsatname süresince aramayı hüsünüyetle devam ettirmek zorundadır.

- Mükellefiyet, arayıcıya her bir arama sahası için yükletilmiştir.

Arayıcı, bu ameliyelerden, arama sahası hakkındaki bilgilerine göre ilk olarak yapılması uygun olan biri ile işe başlayıp ardından ameliyeleri, hüsünüyet neyi gerektiriyorsa öylece yapacaktır (Ş. Teziç, 1959:3).

Petrol Kanununda hüsünüyetten ne kastedildiği, tanımlanmıştır. Buna göre, arayıcı; arama ameliyesinde tecrübeli bir şahıstan aynı hal ve şartlar altında beklenebilecek gayret, ehliyet, verimlilik, basiret ve tedbirliliği göstermek mecburiyetindedir (PK, M. 3/21).

Şirketler bir bölge dahilinde sekizi aşmamak üzere, arama ruhsatlarına sahip olabilir. Bunlardan birinde yapılan etütler, aynı bölgedeki diğer sahalarda da bir çok konuya kolaylık getirmektedir. Bu çerçevede arayıcının uzun zaman aynı bölgede yapmakta olduğu bazı sahalardaki arama faaliyetlerine ara verip, diğer sahalardaki arama sonuçlarını beklemesi olanağı bulunmaktadır. Burada aranın, hüsünüyetle çalışmanın gereği olduğu izah ve kabul edilmelidir (Ş. Teziç, 1959:4).

Petrol Kanunu, bir arayıcının, bir bölge içindeki arama sahalarında hüsünüyetle çalışmış olsa bile, üç yıl⁸² içinde bu sahaların birinde arama sondajına başlamamış olmasını Kanunun amacına ve hüsünüyet gereklerine uygun bulmamış ve o bölgede ruhsatnamelerin uzatılmasına olanak vermemiştir. Çünkü, Türkiye'nin herhangi bir bölgesinde arama faaliyetleri hüsünüyetle, ara verilmeden ve süratli bir biçimde yapılacak olursa, o bölgede en geç dört yıl içinde bir arama sondajına başlanmasının mümkün olacağı önceden kabul edilmiştir. Ancak giderilmesi aracının elinde olmayan, makul bazı olağanüstü hallerin olabileceği ve söz konusu sondaj mecburiyetinin yerine getirilmesine engel olabileceği göz önünde bulundurularak, Kanunun ellibeşinci maddesinin ikinci fıkrası ile dört yıllık sürenin ihtiyaca göre iki yılı aşmamak üzere uzatılabileceği hükmü konulmuştur.

⁸² Bu süre 1954'te 5 yıl, 1973'te ise 2 yıl olarak belirlenmiştir.

1983 değişikliği ile 58. Madde ile arayıcının, aynı bölgeye dahil arama sahalarnın herhangi birinde o bölgeye ait eski ruhsatnamesinin tarihinden en geç iki yıl içinde arama sondajlarına başlama mecburiyeti üç yıla çıkarılmıştır.

Petrolün keşfinin ardından, arayıcının üretim zorunluluğu da bulunmaktadır. Bir arama sahasında yapılan bir keşfin ardından, arayıcı sahayı tespit etmek ve inkişaf ettirmekle ve bir işletmeciymiş gibi bulunan petrolün üretmekle yükümlüdür (PK, M. 59/1).

Bu durumda arayıcı, petrol araması ve üretilen petrol bakımından bir işletmecinin tüm yükümlülüklerine tabidir.

3.4.5-Devlet Hakkı

Petrol Kanununda arayıcının her arama sahası için “Devlet Hakkı” ödemekle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Devlet hakkı miktarları her enflasyon ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak 1973 ve 1983 tarihlerinde ayarlamaya tabi tutulmuştur.

1983’te 56. Maddede yapılan değişiklikle arayıcının, her arama sahası için ödemekle yükümlü olduğu “devlet hakkı” miktarları 16 kat artırılmıştır⁸³.

Arayıcının bir yıl zarfında fiilen yaptığı jeolojik araştırma ve sondaj masrafları o yıl içinde ödeyeceği toplam devlet hakkından düşülür. Düşülen miktar toplam Devlet hakkının yüzde ellisinden fazla olamaz (PK, M. 56/2).

Deniz aramalarında, su derinliği ve çalışma şartları göz önünde bulundurularak Devlet Hakkı miktarı yüzde elli oranına kadar azaltılabilir.

⁸³ Devlet hakkı, arama sahasının hektarı başına yılda;

- 1, 2, 3. yıllar için 2,50 Liradan 40 Liraya,
- 4 ve 5 inci yıllar için 5,00 Liradan 80 Liraya
- 5 inci yıldan sonra her yıl için 7,50 Liradan 120 Türk Lirası'na yükseltilmiştir (PK M.56).

3.4.6- Rakamlarla Arama Ruhsatnamesi

2002 yılı sonu itibariyle 302 adet arama ruhsatnamesi ile 29 382 592 hektarlık alan için arama ruhsatnamesi verilmiştir. 31.12.2002 tarihinde şirketlerin bölgelere göre arama ruhsatnameleri durumlarını gösterir liste Tablo III.1'de gösterilmiştir.

PİGM verilerine göre, 6326 sayılı Petrol Kanunu kapsamında Türkiye'de yürütülen petrol arama faaliyetleri şöyle özetlenebilir:

1954-2001 yılları arasında ülkemizde 170 yabancı, 20 yerli şirket arama ve üretim faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu süre içinde şirketlere 2518 adet arama 66 adet de işletme ruhsatı verilmiş, şirketler bu ruhsatlarla ilgili olarak 3448 ekip/ay jeoloji, 4385 ekip/ay jeofizik çalışma yapmışlardır. Bu etütlerin takriben % 73'lük bölümü Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı tarafından gerçekleştirilmiştir.

2001 yılı sonu itibariyle şirketlerin elinde 312 adet arama, 65 adet işletme ruhsatnamesi bulunmaktadır. Arama ruhsatlarının 125 adedi (% 40'ı), işletme ruhsatlarının 44 adedi (% 68'i) TPAO'na aittir. Ayrıca TPAO'nun diğer şirketlerle ortak olarak 5 adet işletme ruhsatnamesi bulunmaktadır.

2001 yıl sonu itibarıyla Türkiye'de 2980 adet arama, tespit, üretim ve jeolojik istikşaf kuyusu açılmış ve toplam 5.911.463 metre sondaj yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda bugüne kadar 100 adet petrol ve 20 adet doğal gaz sahası keşfedilmiş ve 156.600.000 ton petrol, 13.890.932.000 m³ doğal gaz rezervi tespit edilmiştir. 2001 yılı sonu itibariyle 114.826.958 ton petrol ve 5.217.843.876 m³ doğal gaz üretilmiş ve 41.773.000 ton petrol ve 8.673.088.000 m³ doğal gaz rezervimiz kalmıştır.

Açılan kuyuların 2038 adedi, keşfedilen petrol sahalarından 61 adedi, doğal gaz sahalarından 14 adedi TPAO'na aittir. TPAO bunlara ilaveten diğer şirketlerle ortak olarak 6 adet petrol sahası keşfetmiştir. 2001 yılında yapılan 2.551.467 ton petrol, 311.562.545 m³ doğal gaz üretiminin petrol olarak 1.648.547 tonu, doğal gaz

olarak 265.562.545 m³ ü TPAO'na aittir. TPAO bunlara ilaveten diğerk şirketlerle ortak olarak 224.184 ton petrol üretmiştir.

Bütün bu bilgiler ışığında bugüne kadar Türkiye de faaliyet gösteren şirketlerin sayısı ve verilen arama ruhsatlarının sayısı ile yapılan petrol arama faaliyetleri kıyaslandığında bu faaliyetlerin çok az olduğu, büyük bir bölümünün TPAO tarafından gerçekleştirildiğı gözeye çarpmaktadır. Bunun nedeni ise Türkiye'ye gelen yabancı petrol arama şirketlerinin pek çoğunun kısa süreli faaliyet sonrasında Türkiye'yi terk etmesidir. Bu güne kadar Türkiye'de 10 yılın üzerinde arama faaliyeti gösteren şirket sayısı 17 olup, bunlarında çoğunluğu aynı zamanda üretim faaliyetlerinde bulunan şirketlerdir.

Harita III.1 ve III.2'de, arama faaliyetlerinin son aşaması olan arama sondaj faaliyetlerinin petrol bölgelerindeki dağılımına bakıldığında ise arama sondajlarının sırasıyla X no.lu Siirt, I no.lu Marmara, XI no.lu Diyarbakır ve XII no.lu Gaziantep petrol bölgelerinde yoğunlaştığı görülmektedir (ETKB, 2003).

SONUÇ

Enerji, günümüzde insan hayatının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

19. yüzyılda kömür, sanayileşen dünyada temel enerji kaynağı iken, yüzyıl sonunda yerini petrole bırakmıştır. Petrolün kullanılmaya başlanması ile birlikte dünyada yeni gelişmeleri beraberinde getirmiş ve petrol yirminci yüzyılda uluslararası politikanın temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

Görünüşe göre 20. yüzyıla damgasını vuran petrolün, dünya enerji dengesinde en büyük paya sahip yakıt olma özelliğini önümüzdeki 20 yıllık dönemde de koruyacağı anlaşılmaktadır: Bugün global enerji tüketiminin % 40'ından sorumlu olan petrolün toplamdaki payı, 2020'de çok az gerileyerek % 38 gibi hala yüksek bir oranda seyredecektir (Pala, 2003).

Dünyada ve Ülkemizde enerjiye, gün geçtikçe daha fazla gereksinim duyulmaktadır. Dünya nüfusunun artması ve teknolojinin gelişimi ile birlikte enerji tüketiminin de artışı, enerji sektöründe oluşan gelişme ve değişimlerin yakından izlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Petrolün günümüz dünya ekonomi ve siyasetindeki önemi tartışılmazdır. Kullanım alanının yaygınlığı arz-talep dengesi içinde bu ürüne bağımlılığı arttırmış ve sonuçta; bu özelliği ile petrol, yer küre içindeki diğer kaynaklardan ayrılarak stratejik bir konuma gelmiştir.

1926 yılında 792 sayılı Petrol Kanunu, 1954 yılında 6326 sayılı Petrol Kanunu, 1955 ve 1957 yıllarında 6326 sayılı Kanuna yeni teşvik hükümlerinin ilave edilmesi, 1973 yılında 1702 sayılı Petrol Reformu Kanunu, 1983 yılında 2808 sayılı değişiklik Kanunu, 1989 yılında 79 sayılı Kanunda yapılan değişiklik, doğal gaz konusunda 1990 yılında yürürlüğe giren 397 sayılı KHK, 1994 yılında yürürlüğe giren 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesi, 2003 yılının sonunda kabul edilen 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu, Petrol Nizamnamesi ve Petrol Tüzüğü ile bugünkü Petrol hukukuyla ilgili mevzuat oluşturulmuştur.

Anayasamızın 168 inci maddesinde, yeraltı kaynaklarımızın aranmasının ve işletilmesinin devletin hüküm ve tasarrufunda olduğu belirtilmektedir. Yeraltı kaynaklarımızdan olan petrol ve doğal gazın aranması ve işletilmesi 1954 yılında çıkarılan ve amacı bu kaynakların milli menfaatlere uygun olarak hızlı ve sürekli bir şekilde aranmasını, geliştirilmesini ve değerlendirilmesini amaçlayan (Madde 2), 6326 Sayılı Petrol Kanunu ile düzenlenmiştir. Ayrıca Petrol Kanununun uygulanmasını kolaylaştırmak üzere Petrol Tüzüğü de çıkarılmıştır (Madde 14).

6326 Sayılı Petrol Kanunu, bu güne kadar ülkemizin politikalarına, dünyadaki gelişmelere ve petrol endüstrisinin gereklerine uygun olarak 6 kez değişikliğe uğramıştır.

Türkiye’de petrol kaynaklarının, Türk özel teşebbüsü ile birlikte, bu alanda faaliyet gösterecek yabancı sermayeye de açılması ilk kez 07.03.1954 tarihinde kabul edilen 6326 sayılı Petrol Kanunu ile olanaklı kılınmıştır. 6326 sayılı Kanun, en köklüleri 1973 yılında çıkarılan Petrol Reformu Kanunu ve 1983’te çıkarılan 2808 sayılı Kanun olmak üzere, çeşitli tarihlerde yapılan değişikliklerle bugüne kadar yürürlükte kalmıştır. 1954 tarihli petrol kanunu Türkiye’de ulusal petrol tartışmasını başlatmıştır (Kocaoğlu, 1996:166).

Petrol kanunun çıkarıldığı dönemlerde genel kanı olan “Yurdumuz toprakları altında Türkiye’nin ihtiyacına yetecek ve hattâ ihraç edebilecek kadar petrol olduğu” (Lokman, 1970:29) şeklindeki iyimser tahminlerin doğru olmadığı ve Türkiye’nin petrol deniz üzerinde yüzmediği⁸⁴ yapılan etütlerle doğrulanmıştır.

Petrol Kanununun çıkması taraftarı olanlar, Dünya Liline adım atıldığını, Türkiye’nin ihtiyacına yetecek petrolün çıkacağını, yabancı sermayenin ülkemize akacağı iddiasında bulunurken, buna muhalifler, 6326 sayılı kanunda mucize beklendiğini, kapitülasyonların geri getirildiğini, ülke kaynaklarının yabancılara peşkeş çekildiği iddiasında bulunmuştur (Akgüç,1999; Anadol,1998; Sabah,1999; Toker,1999). Sönmez⁸⁵, “petrolün üretiminden pazarlanmasına kadar olan zincirin her halkasında egemen olan emperyalist tekeller ve onların yerli ortaklarıdır. Bu süreçte yer alan

⁸⁴ Basında zaman zaman aşırı iyimser tablolar çizilmektedir. Mustafa Necati Özfatura, “Türkiye’nin petrol okyanusu üzerinde olduğunu ve Ortadoğu petrolünün asıl kaynağının Türkiye sınırları içinde olduğunu” savunmaktadır (Özfatura, 1998)

⁸⁵ Tüm İktisatçılar Birliği Yöneticisi

devlet işletmeleri ise egemen güçlerin sorunlarına çözüm arayan ve yarattıkları olanakları çeşitli kanallarla bu sınıflara aktaran kurumlar durumundadırlar” iddiasında bulunarak petrol sektörünün içinde bulunduğu sorunları şöyle sıralamaktadır:

“Gerekli makine, teçhizat, yarımamul madde, hammaddenin ithali zorunluluğu, teknoloji transferi zorunluluğu, kalifiye eleman eksikliği, finansman sorunu, kurumların izleyecekleri politikanın kurumlarca değil de Bakanlar Kurulunca saptanması ve yürütülmesi, aşırı istihdam, kötü işletmecilik, isabetsiz kararlar vb. olumsuz etkenler, kurumların etkinliğini her yıl azaltan ve onları işlevlerini yerine getirememeye durumuna iten nedenler olmuştur” (Sönmez, 1978:36-43).

Muammer Aksoy, “Türkiye’nin petroleri millileştirilmelidir”⁸⁶ diyerek, devletleştirmenin yararlı olacağını, böylece Türkiye’deki yer altı servetlerinin “yağma edilmesinin” önüne geçileceğini belirtir (Aksoy, 1978:47).

Petrol Dairesi Reisliği’nin, günümüzde yeni yeni örnekleri görülmeye başlanan ve serbest piyasa düzenine geçimle kararı alınan hemen her sektörde oluşturulmasına çalışılan “düzenleyici idare” kavramının Türkiye’deki ilk örneği olduğu düşünülmektedir. Katma bütçeli idaresi ile mali özerkliğe belli ölçüde adım atmış

⁸⁶ Aksoy, bu fikirleri Erzurum’da konferansta dile getirip dışarı çıktığında, “Moskova’ya, Moskova’ya” sloganlarının aleyhine atılarak saldırıya uğradığını belirtmektedir.

olan Petrol Dairesi Reisliği'nin, günümüzdeki kurul yapılarının da ötesinde başkanlık sistemi ile teşkilatlanmıştır⁸⁷ (DPT: 2001b:102-103).

1957 yılında Petrol Kanununda yapılan değişlikle, özel ve yabancı sermayeli şirketlere rafineri kurma hakkı tanınmıştır.

Türkiye'deki petrol kaynaklarının devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu kabul eden 6326 Sayılı Petrol Kanunu zaman zaman kamusal yönün ağır liberal yanları bulunan bir kanundur.

Petrol Kanunu ile, yer altı kaynaklarının aranması ve üretilmesi ile bunların işlenmesi faaliyetlerinde kamu hizmet alanı oluşturulmuştur. Bu alanlarda faaliyetler devletin gözetim ve denetimi altında yürütölmektedir. Bu mal ve hizmetlerin kamuya sunumunda imtiyaz usulü benimsenmemiştir. Kanun ile petrol arama ve üretim faaliyetlerinde ruhsat usulü; işleme, depolama ve taşıma faaliyetlerinde ise yine bir ruhsat türü olan belge esası getirilmiştir. Belge, kamu hizmetlerinin gördürölme yöntemlerinden biri olan ruhsatın, tüm temel unsurlarını taşımasına karşın, Petrol Kanununda ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

⁸⁷ Özerklik açısından ilk yıllarda Reis'in Bakanlar Kurulu Kararı ile atandığının ve doğrudan İşletmeler Bakanına bağlı olduğunun da vurgulanmasında yarar görölmektedir.

Kanun değişikliklerine, genel ekonomik politikalara uyum sağlanması, yatırımcı ve girişimci için istikrar ve güven ortamının yaratılması, petrol faaliyetleri ve piyasanın kurumsallaştırılması, serbestleştirmeye uygun altyapının oluşturulması, Avrupa Birliği düzenlemelerine ve Türkiye'nin uluslar arası anlaşmalardan doğan taahhütlerine uyum, özelleştirme sonucu piyasada oluşabilecek sorunların engellenmesi, Türkiye'nin yakın çevresinde oluşan imkanların değerlendirilmesi ve piyasa taraflarının beklentilerinin karşılanması sebepleriyle ihtiyaç duyulmuştur (Gümrah⁸⁸, 2001:36).

Türkiye'nin petrol ihtiyacının büyük ölçüde ithalatla karşılandığı ve bu alımlardan doğan döviz kaybının, ödemeler dengesindeki açığın en önemli nedenlerinden biri olduğuna dikkat çeken Altuğ, petrol üretimini artırma çabalarının daha yoğun bir biçimde ele alınması zorunluluğunun “açıkça ortaya çıktığını belirterek aksi durumda, petrol fiyatlarında meydana gelen sürekli artışın Türkiye ekonomisini giderek daha güç koşullara sürükleyeceğini kaydetmektedir (Altuğ, 1983:306).

Petrol faaliyeti, komple ve entegre bir çalışmayı kapsar ve sondajdan üretime, rafinajdan boru hatlarıyla taşımaya, dağıtımdan pazarlamaya bir dizi iş ve işlemleri gerektirir.

Petrole ilişkin faaliyetleri “petrol faaliyeti” ve “piyasa faaliyeti” olarak iki başlıkta toplamak mümkündür. Jeolojik istikşaf ile arama ve işletme faaliyetleri petrol faaliyeti olarak adlandırılmaktadır. Petrol ile ilgili faaliyetlerden, petrol faaliyeti

⁸⁸ Gümrah, Fevzi, Prof. Dr., ODTÜ Petrol Araştırma ve Doğal Gaz Mühendisliği bölümü, Petrol Araştırma Merkezi.

dışında kalan tüm teslimat ve hizmet ifaları piyasa faaliyetleri olarak nitelendirilmektedir.

Petrol aramanın ilk safhası, arazinin yerden ve havadan topoğrafik, jeolojik, jeofizik ve benzeri yöntemlerle tetkik edilmesinden ve jeolojik bilgi edinmek amacıyla sondajlar yapılmasından ibaret olan “jeolojik istikşaf”tır.

Jeolojik istikşafın yapılabilmesi için Petrol İşleri Genel Müdürlüğünden (Kanunun ilk aşamasında Petrol Dairesi Reisliğinden) “müsaade” alınması gerekmektedir. Müsaade, sahibine sınırlı haklar sağlayan, belli bir süre ile belli bir arazi parçasında jeolojik istikşaf yapma hakkı sağlar.

İkinci safha, jeolojik istikşafa göre petrol bulma belirtisi bulunan bir bölge üzerinde ayrıntılı arama faaliyetine geçmektir. Bu faaliyetler, detay jeolojiden başlayarak petrol bulma ve petrollü arazinin potansiyelini saptamak amacıyla sondajlar yapmaya kadar bir dizi faaliyeti kapsamaktadır. Bu faaliyetler büyük sermayeye ve arama yapılan arazilere ilişkin detaylı bilgiler gerektirmektedir. Bu faaliyetler için büyük paralar harcayıp yatırım yapan ve de riske giren bir yatırımcının da bir sahada arama ve istikşaf sondajı yapma, bu sahadan petrol üretmeyi ve bir keşfin ardından bir işletme ruhsatnamesi talebinde bulunmayı mümkün kılan, taahhüt eden bir hakka sahip olması doğaldır. Bu amaçla verilen “arama ruhsatnamesi” sahibine bütün bu imkanları sağlayan haklarından başka gerekirse, kendi petrol haklarını saptamak amacıyla arama sahası dışında müsaade sahibiymiş gibi jeolojik istikşafta bulunmak hakkını da sağlar.

Petrol Kanun ve Tüzüğüne göre; Türkiye, 18 Petrol Bölgesine ayrılmıştır.

Petrol Şirketleri belli bir süre ile, bir kısım araziye veya bir bölgeyi veya tüm bölgeleri içine alan Jeolojik İstikşaf Müsaadesi alabilirler. Ancak bu müsaade araştırmacılara, diğer araştırmacılar ve bir petrol hakkı sahibinin ameliyatı ile tedahül eden bir faaliyette bulunma hakkı vermemektedir.

Arama ruhsatı almak isteyen bir hükmi şahıs Petrol Tüzüğü (29 ve 30/B) hükümlerine uygun olarak Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne bir talepname ile müracaat etmektedir. 6326 Sayılı Petrol Kanununun 4 ve 51. maddeleri gereğince arama ruhsatnamesi bir araştırmacı tarafından talep edilmişse, bu talep Kanun ve Tüzüğe uygun olup olmadığına göre kabul veya reddedilmektedir. Arama ruhsatnamesi, araştırmacı olmayan bir hükmi şahıs tarafından talep edilmişse, bu talep Kanun ve Tüzüğe uygun olduğu takdirde dahi reddedilebilir.

Bir şirket, bir bölgede, 8 adet arama ruhsatı alabilir. 1 arama ruhsatının yüzölçümü 50.000 hektarı geçemez (Petrol Kanunu 53). Ancak Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı bölge sayısının 10 katını aşmamak koşulu ile bir bölgede 12 ruhsat alabilir. Devlet adına arama ve işletme ruhsatnamesi alma hakkı Türkiye Petrolleri A.O.'ya aittir (Petrol Kanunu 6).

Arama ruhsatı süresi 4 yıldır. Bu süre önce (Petrol Kanunu 55/2) 2 yıl, daha sonra eğer keşif ihtimali doğmuş ise, teminat karşılığı ve Bakanlar Kurulu Kararı ile 2 yıl daha uzatılabilir. (Şirketin programda öngörülen hususları yerine getirmemesi halinde teminat hazineye irat kaydedilir.) Buna göre bir arama ruhsatı süresi 8 yıldan fazla olamaz. Ancak bir keşif yapılmış ise Petrol İşleri Genel Müdürlüğü sahanın geliştirilmesi için (Petrol Kanununu 55/4) 3 yılı aşmamak üzere bir uzatma yapabilir. Bu süreler deniz aramalarında % 50 oranında artırılabilir (Petrol Kanununu 55/5).

Petrol Kanunu 58 inci maddesine göre şirketin aynı petrol bölgesindeki arama sahalarının birinde o bölgedeki en eski ruhsatnamesinin tarihinden itibaren en geç 3 yılın içinde bir arama kuyusuna başlaması gerekmektedir. Bu durum “Bölgesel Sondaj Mükellefiyeti” olarak tanımlanmaktadır. Bu mükellefiyet Bakanlar Kurulu Kararı ile teminat karşılığı 1 yıl daha uzatılabilir. Aynı petrol bölgesinde bir arama kuyusunun bitiş tarihinden itibaren 6 ay içinde yenisine başlanılmalıdır. Bu başlama süresi de Petrol Kanununun 33 üncü maddesine göre en çok 6 ay temdit edilebilir.

Petrol Kanununun 60 ıncı maddesine göre, bir arayıcı keşif yaptığı arama ruhsatı içinde, yüzölçümü 25.000 hektarı geçmemek üzere İşletme Ruhsatı alabilmektedir. Bir işletme ruhsatnamesinin süresi 20 yıldır. Bu süre Bakanlar Kurulu Kararı ile 2 defa 10 ar yıl uzatılabilir (Petrol Kanunu 65).

Bir arayıcı veya işletmeci üreterek depoladığı petrolün sekizde birini Devlet hissesi olarak aynı veya nakdi olarak ödemekle mükelleftir (Petrol Kanunu 78).

Arama sahasında yapılan bir keşfin ardından arayıcı, petrol faaliyeti ve üretilen petrol bakımından işletmecinin tüm yükümlülüklerine tabi olur. Arayıcı sahayı hatlarla çevirdikten sonra “işletme ruhsatnamesi” alır.

Karada açılan bir petrol arama kuyusunun şirketlere maliyeti sondaj öncesi yatırımlar hariç olmak üzere birkaç milyon ABD Doları mertebesindedir. Bu nedenle petrol veya doğal gaz varlığı tespit edilmiş ekonomik işletmeye elverişli bir arama kuyusunun şirket tarafından kapatılması, ileride bu kuyu ile ilgili olarak o şirketin tasarruf hakkı kaybolacağından ve sahadaki tüm teknik bilgiler Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne açık hale getirileceğinden mümkün değildir.

Şirketlerin yapmış olduğu tüm çalışmalar Petrol İşleri Genel Müdürlüğüne takip edilmekte alınan bilgiler Petrol Kanunu kapsamınca Genel Müdürlüğün Arşivlerinde kullanıma açık hale getirilmektedir. Zaten bir kuyunun kapatılması, o günkü teknolojik şartlar içinde testler yapılması, ve kuyudan alınan verilerin değerlendirilmesi neticesinde ekonomik miktarda üretim sağlanmaması durumunda yapılan bir operasyon olup, emniyet ve çevre açısından da kanuni bir zorunluluktur (Petrol Kanunu 3/22, Petrol Tüzüğü 6, 61/G).

Petrol hakkı sahibi şirketler petrol faaliyetleri için lüzumlu olan yabancı personeli 2007 sayılı Kanun hükümlerinden istisna edilerek çalıştırabilirler (PK. 119) ve kendileri veya müteahhitleri vasıtasıyla petrol faaliyetleri ile ilgili malzeme, akaryakıt ve vasıtaları bu amaçla kullanmak kaydı ile gümrük ve diğer ithal vergi ve resimlerden ithal edebilirler (PK. 112).

Tüzel kişiliği bulunan ve katma bütçe ile idare edilen Petrol İşleri Genel Müdürlüğü 1954 yılı Mart ayında Petrol Dairesi Reisliği adıyla kurulmuş olup⁸⁹, 1973'te ismi Petrol İşleri Genel Müdürlüğü (PİGM) olarak değiştirilmiştir. Petrol Kanununun uygulanması ile görevlendirilen Petrol Dairesi Reisliği önce Sanayi Bakanlığı'na bağlanmış, çeşitli bakanlıklara bağlanan kamu enerji kurum ve kuruluşları, ulusal bir enerji politikası gütmek amacıyla 1963 yılında kurulan Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının kurulmasının on yıl ardından 1973'te bu bakanlık ile ilişkilendirilmiştir. Petrol Kanunu hükümlerine göre (M. 20), PİGM Genel Müdürü, her türlü müsaade, arama ruhsatnamesi işletme ruhsatnamesi ve belgeleri vermeye yetkili ve Kanuna göre yapılması gereken tebliğ, ilan ve tescil işlerinden sorumludur. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, yapılmakta olan petrol faaliyetini, faaliyet ile ilgili her türlü belgeyi denetleme ve kontrole yetkilidir.

Petrol tesislerinin kurulması ile ilgili karar süreçleri karşılaştırılmalı olarak incelenen bu tez çalışması ile standart bir karar sisteminin olmadığı ve zaman zaman da kurumsal çekişmelerin “memleket menfaati”nin önüne geçtiği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin ilk petrol arıtma Tesisi olan Batman Rafinerisi ve son kurulan Rafineri olan Orta Anadolu Rafinerisi'ne (OAR) belge verilmesine ilişkin karar sistemi kıyaslandığında bazı gelişmeler dikkat çekmektedir.

⁸⁹ “1954 yılında Petrol Dairesi, teşkilatını kurmaya, Petrol Kanununu yabancı ülkelerde ilgili kuruluşlara duyurmaya , Türkiye'yi petrol bölgelerine ayırmaya teksif etmiş ve bu arada Kanuna göre müracaat eden 8 şirkete izin vermiştir.” (PİGM, 1957:9).

Öncelikle, OAR'ın kurulması ile ilgili karar sürecine incelendiğinde, belge talepleri daha kapsamlı olarak değerlendirilmekte ve daha fazla kuruluşun görüşleri alınmaktadır. Belge talebi Petrol İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde de daha detaylı incelenmektedir. Batman Rafinerisine belge verilirken, PDR'de genel bir değerlendirme yapılmasına karşın, Orta Anadolu Rafinerine belge verilmeden önce bir mühendisten mütalaa istenmiş ardından 5 kişiden oluşan bir komisyonca da müşterek mütalaaada bulunulmuştur.

Karar sürecinde Genel Kurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşlerine da ayrıca başvurulmuştur. Ancak burada anakronik ironi dikkat çekicidir. Rafineri ile ilgili işlemlerin neredeyse tamamlanması aşamasında bu iki kuruluştan görüş istenmiştir. Nitekim, Genelkurmay'ın Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na yazdığı cevabi yazıda bu husus eleştirir konusu yapılarak “Devlet Planlama Teşkilatı ve Bakanlığınızca uygun görülerek karar altına alınan ve tesisi için hertürlü işlemi tamamlanan ve hatta şirketi tarafından inşasına dahi başlatılmış bulunan mevzubahis rafineri hakkında; yalnızca belge verilmesi sırasında, belgeye dercedilmesi gereken hususi şartlara ilişkin görüş talebiyle karşılaşılması, bugüne kadar ittihaz edilen usul ve prensiplerle uyuşmadığı dikkati çekmektedir” denilmiştir (Belgeler, Genelkurmay:1977).

Rafineri kurulması için belge verilmesi karar sürecinde, çevre sorunlarına duyarlı olunmaya başlanması ise olumlu bir gelişmedir. PİGM'ce, TPAO'dan atık suların döküleceği nehrin kirletilmemesi için alınacak tedbirlere ilişkin bilgi istenmiş ancak

bu bilginin gelmesi beklenmeden, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına, rafineri kurulmasına ilişkin uygun görüş arz edilmiştir.

Belge alma süresi incelendiğinde, karar alma sürecinin diğer belgelere oranla bir hayli uzadığı dikkat çekmektedir. Batman Rafinerisi'ne belge bir ayda verilirken, belge almak için geçirilen süre Orta Anadolu Rafinerisi'nde (OAR) beş ayı ařmıřtır⁹⁰.

Belge karar sürecinde yaşanan bir diğer karmaşa da rafineri belge süresinin uzatımı ile ilgilidir. 1955 yılında 40 yıllık süre için belge verilen Batman Rafinerisinin belgesinin süresi 1995 yılında dolmasına karşın, bu tarihten tam 6 yıl sonra 15 Ağustos 2001 tarihinde belgenin süre uzatımı için müracaatta bulunulmuştur. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca, Başbakanlıktan süre uzatımı için "Bakanlar Kurulu Kararı istihsali" istenirken, Başbakanlıktan yazılan cevabi yazıda, "6326 Sayılı Petrol Kanununa 1702 sayılı Kanunla eklenen geçici 7 inci maddede, bu Kanunun yürürlüğe girdiği 1973 yılından önce verilmiş olan belgelerde yazılı müddetlerin verildikleri tarihte yürürlükte bulunan hükümlere tabi olacakları" kaydedilerek, "konunun bu açıdan bir kez daha değerlendirilmesi" istenmiştir. Başbakanlığın "Bakanlar Kurulu Kararı İstihsali"ne olumsuz yanıt verilmesi zerine, Petrol İşleri Genel Müdürünce imzalanan "Petrol Hakkına Müteallik Karar" ile süre uzatımına gidilmiştir. Bu da belge süresinin uzatılması ile ilgili karar sürecinde yetkili merciin

⁹⁰ TPAO'ca, 15.03.1955 tarihli yazı ile "Yeni Rafineri Belge Talebi"nde bulunulmuş, talebin yapılmasından bir ay sonra Petrol Dairesi Reisliğinin 15.04.1955 tarih ve 1 no'lu kararı ile "Merkezi Ankara'da bulunan Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına Siirt Vilayeti, Beşiri Kazası Batman mevkiinde tasfiyehane kurmak ve işletmek üzere aşağıdaki karar dahilinde 1 numaralı tasfiyehane Belgesinin verildiği belirtilmiştir. Orta Anadolu Rafinerisinin kurulması için ise TPAO'nun 23.08.1976 tarihinde PİGM'ye başvurmasının ardından 28.01.1977 tarihinde ilgili kuruma tasfiyehane belgesi verilmiştir.

kim olduğuna dair, PİGM, ETBK ve Başbakanlık arasında konsensüs olmadığını ve 2001 yılına kadar konunun ilgili mercilerce farklı algılandığını göstermektedir.

Keza Petro-kimya tesislerinin kuruluşunda da ciddi anlamda bir bürokratik direniş söz konusudur. TPAO'nun ilk Petro-kimya tesislerini kurmak için müracaatı, ardından PETKİM'in kurularak belge talep edilmesi ile ilgili devletin kurumlarının ciddi bir çekişme içinde olduğu dördüncü bölümde ele alınmıştır.

Petrokimya sanayi için etütlerin hazırlanmasının ardından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından 9 Nisan 1965 tarih ve 11654 sayılı yazı ile Petrol Daire Reisliği'ne (PDR) başvuruda bulunularak belge talep edilmiştir.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın, kurulacak Petrokimya sanayii tesisleri için belge verilmesi talebine ait 9 Nisan 1965 tarih ve 11654 sayılı müracaat dilekçesiyle eklerini ihtiva eden dosya, Petrol Dairesi Reisliği (PDR) tarafından incelenmek üzere "müşterek komisyon"⁹¹a havale edilmiştir. Dosya muhteviyatının Petrol Kanunu ve Nizamname hükümleri göz önünde tutularak incelenmiş ancak müşterek komisyon tarafından "petrokimya endüstrisinin petrol ameliyatından olup olmadığına dair" karar verilememiştir. Komisyon Kararında şöyle denilmektedir:

Adında petrol bulunan ve petrol ürünlerinin işleneceği "Petrokimya Tesisinin" kurulmasında petrol konusunda en yetkili kurum olan Petrol Daire Reisliği'nin

⁹¹ Petrol Dairesi Reisliği (PDR) bünyesinde kurulu bulunan "müşterek komisyon" şu üyelerden oluşmaktadır: PDR Teknik Reis Muavini, PDR İdari Reis Muavini, Teknik Müşavir (jeolog), Teknik Müşavir (Mühendis), Mühendis ve Hukuk Müşaviri.

(PDR) tereddüde düşmesi ve petrokimya'nın petrol ameliyesi olup olmadığı konusunda karar veremeyip ilgili kuruluş TPAO'ya yazı yazması dikkat çekici olduğu kadar aynı zamanda düşündürücüdür de...

Ülke sanayisi için hayati önemi bulunan Petro-kimya tesislerinin ilk kurulduğu 1966'daki iç çekişme, karar mekanizmasının sağlıklı işlemediğinin, kararların döneme ve kurumlara göre farklı yorumlanabildiğinin açık bir göstergesidir.

23.06.1989 tarih ve 89/14264 Sayılı Kararname uyarınca tüm petrol ürünlerinin ithali ve ihracı serbest bırakılmış, ancak petrol hakkı sahibi şirketlerin dışında kalan tüm kuruluş ve şirketlerin petrol ürünü ithali için PİGM'den belge almaları şartı getirilmiştir (PİGM, 1994:77).

01.07.1998 tarihinde yürürlüğe giren 98/10745 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile otomatik fiyatlandırma sistemine geçilmiş ve bu fiyatlandırmada bir dönüm noktası olmuştur. Uygulama ile Petrol ürünlerinin gerçek fiyatlarla alınıp satılması sektörde rekabet dönemini başlatmıştır. Akaryakıt dağıtım şirketleri rafinerilerin yanı sıra ekonomik buldukları anda ithalata yönelerek rekabet edebilecek altyapıyı oluşturmuşlar ve önemli miktarda ürün ithal etmişlerdir.

23.02.1998 tarih ve 98/10745 sayılı Kararnamede de petrol hakkı sahibi şirketlerin dışında kalan tüm kuruluş ve şirketlerin petrol ürünü ithali için PİGM'den izin almaları gerektiği şartı bulunmak iken 5015 sayılı Kanun ile bu izin şartı ortadan kaldırılmıştır.

Petrol İşleri Eski Genel Müdür Yardımcısı Ülker Turuğ'a göre, Ham petrol işleme, dağıtım, pazarlama faaliyetlerinde kamu etkinliğinin çok fazla olduğu dönemlerde, aslında ayrıntılı bir biçimde kural koyma, mevzuat hazırlama ve denetleme fazla önemli değildi. Çünkü faaliyetlerle ilgili olarak kamu yöneticilerine "talimat verilmesi", işlerin gördürülmesi bakımından yeterli olmaktadır.

Mevcut uygulamadaki akaryakıt fiyat unsurları içinde yer alan tüm vergi ve fonların nispi olması ve dünya petrol piyasasında günlük olarak belirlenen ham petrol ve ürün fiyatlarındaki değişikliklerin perakende satış fiyatlarına vergiler dolayısıyla katlanarak yansımaları, serbest ekonomi sisteminin çalışmasına engel olmuştur. Politik kararlarla gereken zamanlarda fiyat değişiklikleri yapılamadığından rafineri şirketleri son yıllarda büyük zararlara uğramıştır.

Ülkemizde, devletin ticarete olan müdahalelerinin azalmasına, özel sektörün etkinliğinin artmasına neden olan tedbirler alınırken, piyasaların şeffaf, adil ve rekabetçi bir ortamda teşvik edici düzenlemeler yapılamamıştır (Turuğ, 2000).

Ayrıca petrol ürünleri üzerindeki ağır ve sık değişen vergi yükü de piyasanın serbestleşmesi önünde ciddi bir engel oluşturmaya devam etmektedir. Fiyatlandırma ve rafinaj sektöründe devlet ağırlığı yerine serbest piyasa ekonomisine geçilerek rekabet mekanizmasının işler hale getirilmesi için çalışmalar yapılmasına rağmen, piyasanın bugünkü şartlarıyla rekabetçi olduğunu söylemek güçtür.

Tüm bu olumsuz görüşlere karşın, petrol sektöründe rekabetin en önemli göstergesi, fiyat mekanizmasının müdahale olmaksızın serbestçe piyasa tarafından işletilerek tüketiciye kaliteli mal ve ürünün uygun fiyatla sunulabilmesidir. 01.07.1998 tarihinde yürürlüğe konulan otomatik fiyatlandırma sistemi bu yolda atılan önemli bir adım olmuştur. 01.01.2005 tarihinden itibaren 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile petrol ithalatının serbest bırakılması ise ikinci önemli adım olmuştur. Bu düzenlemelerle dağıtım şirketleri, rafineriden ikmal yapmanın yanı sıra, ekonomik buldukları anda ithalata yönelerek rafinerilerle rekabet edebilecek altyapıyı oluşturmuşlar ve önemli miktarda ürün ithalatı gerçekleştirmişlerdir.

24 Haziran 1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi ve 2003 yılında çıkarılan 5015 sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile fiyatların tespiti piyasanın işleyişine bırakılmıştır. Bugün “resmi olarak” Türkiye’de devletin fiyatlara müdahalesi yoktur. Ancak toplam rafinaj kapasitesinin % 85-86’sı kamunun elinde olunca hükümetler fiyata ve piyasanın işleyişine kolayca müdahale edebilmektedir.

Planlı dönemde esas hedef kamusal görevler, piyasa içerisinde kamu şirketlerinin konumunun ve görevlerinin belirlenmesidir. Amaç açıkça ortaya konulmalı ve her bir uygulama belirlenen amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmelidir.

Petrol ile ilgili temel düzenlemeler, Petrol Kanunu, Petrol Piyasası Kanunu ve Petrol Tüzüğü ile yapılmış olup, Petrol İşleri Genel Müdürlüğü ile Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) genelgeleri ile düzenlemeler yapılmaktadır.

1954 yılında yürürlüğe giren Petrol Kanunu ile başlangıçta faaliyetlerin özel sektör girişimlerine bırakılmak istendiği görülmektedir. Zamanla devletçi ve liberal unsurların ağır bastığı değişik görüşlerin etkisi altında çeşitli revizyonlar yapılmış ise de günümüzde liberal yapıya doğru bir eğilim bulunmaktadır.

Petrol Kanunu'nda ihtiyaç duyulan değişiklik ve düzenlemeler, bir an evvel gerçekleştirilmelidir. Bölgesel sondaj mükellefiyeti, ruhsat sayısı sınırlaması ve benzeri maddeler kaldırılarak, ruhsatların ihale yolu ile en iyi program ve en yüksek yatırım taahhüdünde bulunan gerçek yatırımcı firmalara verilmesi sağlanmalıdır.

Gelecek dönemde Türkiye'deki yatırımların büyük çoğunluğunun TPAO'ca yapılacağı tahmin edilmektedir. Bu yüzden TPAO her alanda desteklenmeli ve yatırımlar için gerekli kaynaklar sağlanmalıdır. TPAO'nın, uluslararası firmalarla rekabet edebilmesi için, gerekli teknolojinin sağlanması, teknik eleman açıklarının giderilmesi, personelinin bilgi ve deneyimlerinin artırılması konularında desteklenmesine önem verilmelidir.

Her ne kadar 6326 sayılı Petrol Kanunu, arama ve üretim ile ilgili faaliyetleri ayrıntılı bir biçimde düzenliyorsa da, yarım yüzyıldan fazla bir geçmişi olan yasada, bazı hükümlerin günümüz koşullarına uygun hale getirilmesinin bir zorunluluk olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda ithalat-ihracat, vergilendirme, teşvik, sermaye transferi, arama ve üretim ile ilgili takip ve denetim sistemlerinin günün gelişen ve değişen ihtiyaçları ile uyumlu hale getirilmesi uygun olacaktır.

Avrupa Birliği (AB) ile müzakerelerin başlaması arifesinde Türk Petrol mevzuatının AB mevzuatı ile uyumlu hale getirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Nitekim, 9. Ulaştırma Şurası'nda, 6326 sayılı Petrol Kanunu ile ilgili olarak Gümrük Birliği sürecindeki uyum çalışmalarının sürdürüldüğü belirtilerek şöyle denilmektedir:

“Sözkonusu yasadaki aramadan, fiyatlandırma ve pazarlamaya kadarki bir çok boyutlarını ilgilendiren mevzuatlarla ilgili sürdürülen çalışmaların hızlandırılmasında yarar görülmektedir” (T.C. Ulaştırma Bakanlığı, 1998:5).

Bugün mevcut bulunan petrolün çıkarılması ve işlenmesi önünde de ciddi bürokratik engeller ve uzun bir süreç bulunması, kurumlar arasında koordinasyon eksikliğinin olması, petrolde karar sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

Petrol ameliyatı için müracaat ve sonuç alma süreci oldukça karmaşık ve uzun süren faaliyetler zincirinden oluşmaktadır. Petrol faaliyeti için 144 adet belge gerekmektedir. Bu işlem sürecinde 86 adet dış yazışma, 67 iç yazışma yapılmakta 523 adet paraf ve 133 adet imza atılmaktadır. Bu rakamlar değerlendirildiğinde petrol ile ilgili iş ve işlemlerde bürokrasinin azaltılması gereği dikkat çekmektedir.

6326 Sayılı Petrol Kanunu, kanun gereği aldığı yetki ile arama yatırımına başlayan yatırımcının gerek yerüstü gerek yer altı çalışmaları ve sonuçta petrol keşfederse elde edeceği kârı ile yaptığı faaliyetlerden dolayı devlete ödeyeceği pay arasında bir denge kurmuştur. Bu denge genelde devlet hakkı, devlet hissesi, ülke muhasebe kayıt

sistemi, vergi tavanı yatırımcının sermayesinin geri kazanılmasını sağlayan sermaye transferi gibi uygulamalar ile sağlanmaya çalışılmıştır. Bunlar yanında sözkonusu olan yatırımın nihai ürünü olan petrolün fiyatının serbest pazar koşullarında oluşacağı, ülke rafinerilerinde kullanılacağı, dolayısıyla pazar imkanının varlığı sektörle ilgili faaliyetleri yapabileceği gibi yatırımcıya cazip gelecek unsurlarla da beslenmiştir (Altan, 2003:29).

Türkiye, petrol hukuku ve petrol sanayi alanında önemli değişiklikler arifesindedir. AB'ye uyum ve piyasaların liberasyonu çerçevesinde bazı adımlar atılmakta ve atılacaktır. Ancak, Türkiye'de petrol faaliyetlerini düzenleyen kanun ve tüzük hükümleri, Ünlüer'in deyişiyle, "katı"dır (Ünlüer, 1972:VIII). Mevzuatın, sürelerde, mali hak ve yükümlölüklerde ve diğer şartlarda idareye esnek davranma imkanı verecek biçimde düzenlenmesi gerekmektedir.

Petrol faaliyeti bir bütün olarak değerlendirilmeli; petrol inkişaf, arama, üretim, arıtma, taşıma, pazarlama ve satış işleri ve bunlarla ilgili konular koordine edilmelidir.

Necdet Pamir, TPAO, BOTAş gibi kuruluşların politik etki ve atamalardan arındırılması ve özerkleşmesi, petrol sektörünün reorganize olması, TPAO'nun 1980 öncesinde olduğu ve ilk kuruluş kanunda sağlanmış olduğu gibi dikey entegre

yapıda (arama-üretim-tasıma-rafinaj-dağıtım-pazarlama) yeniden biçimlendirilmesi gerektiğini belirtir⁹² (Pamir, 2002).

Büyük yatırımlar gerektiren, özellikle arama ve işletme aşamalarında büyük riskler ihtiva eden petrol faaliyetini teşvik edici düzenlemeler yapılmalı ve yatırımcıya güven verilmelidir.

Uluslararası petrol piyasasında, sanayinde, ticaret ve fiyatlarında AB, OPEC ülkeleri gibi ülkelerde petrol ile ilgili gelişmeler yakından izlenmeli, değişen koşullara göre, petrol faaliyetleri koordine edilmelidir.

Akman, “Petrol Kanunu daha liberalleştirilmeli ve başlangıçta tüm dünya üretici ülkelerinde olduğu gibi risk faktörünün çok yüksek olduğu büyük yatırımlar, yabancı para ve ileri teknoloji gerektiren petrol aramaları için, çok uluslu yatırımcı şirketlere cazip gelecek şekilde yasal değişiklikler yapılmalı” derken bu arada “TPAO’nun yurtiçi ve yurtdışında yürüttüğü petrol ve doğal gaz arama ve üretim çalışmalarına artan tempoda devam etmesi” gerektiğini savunur (Akman, 1999).

⁹² Bu tekliflere karşın, tersi bir süreç işlediğini belirten Necdet Pamir şunları kaydetmektedir: “Ne var ki halen görülen uygulamalar, bunun tam tersine bir sürece işaret etmektedir. TPAO’ya yönelik düzeltici hiçbir çaba gözlenmediği gibi, sağlıklı bir bilgilendirme ve ilgili kesimlerde ulusal mutabakatı tesis edecek biçimde tartışılmayıp, meslek kuruluşlarından görüş alınmaksızın yapılan uygulamalarla Doğal Gaz Piyasası, Elektrik Piyasası ve hemen ardından da bunların yerine geçecek Enerji Piyasası Yasalarının yıldırım hızıyla çıkarılması ile, olumsuzluklar doruk noktasına çıkmıştır. Ülkenin geleceği, aceleye getirilen, birçok sakınca içeren yasalarla ipotek altına alınırken, ehil olmayan kişilerin atanmasıyla ve gene partizanca anlayışlarla oluşturulan Enerji Piyasası Kurulu da, ayrıcalıklı haklarla donatılarak, bir başka tehlikeli yapılanma devreye sokulmuş olmaktadır” (Pamir, 2002).

Cumhuriyetten günümüze kadar petrol politikası incelendiğinde devletçiliğin, karma ekonominin ve özel girişimciliğin iç ve dış konjoktüre göre değişik biçimlerde uygulandığı görölmektedir. Kocaoğlu, Türkiye'nin uzun dönemli enerji taleplerini bilerek, sağlıklı bir enerji politikası gütmesi gerektiğini belirterek şunları kaydetmektedir:

“Enerji alanındaki özel sektör kuruluşları devletçe yönlendirilmeli, denetlenmeli ve desteklenmelidir. Bunu yapacak kamu kuruluşları, öncelikle belirlenen fonksiyonları yapabilecek bir yapıya da kavuşturulmak zorundadır.” (Kocaoğlu, 1996:169)

Petrolün “bir para ve güç kaynağı olduğunu belirten Kızılkaplan, Türkiye'nin “Batı standartlarında petrolle ilgili olarak bir devlet politikası veya stratejisi olmadığını savunur (Kızılkaplan, 2005).

Özyürek, “yıllardır sürdürölen yanlış politikalar sonucunda” % 90'ı ithal edilmek zorunda kalınan petrole yüksek oranda bağımlı bir enerji politikasının “çarpık siyasi anlayış” tarafından sürdüröldüğünü belirterek şunları kaydetmiştir:

“Ülkemizde petrol ve gaz aramacılığı yıllardır deyim yerindeyse durdurulmuş, arama faaliyetlerini neredeyse bir başına yürötmeye çalışan ulusal kuruluş TPAO'nun eli kolu bağlamış, enerji politikasının ekonomik, stratejik önemi unutulmuş ve salt ticari boyuta indirgenmiştir.” (Özyürek, 2004:12)

Enerji üretiminde petrolün payının azaltılması, yurtiçinde petrol aramalarına, bir “master plan” dahilinde hız verilmesi, TPAO’nun yeniden dikey entegre yapıda örgütlenmesi gerektiğini belirten Özyürek, “özerklik, ehliyet ve liyakate önem verilmesi gerektiğini savlar (Özyürek, 2004:21-22).

Dr. Cengiz Keskin, Türkiye Üçüncü Petrol Kongresi’ni açış konuşmasında, “Türkiye’nin enerji sorunlarının bir bütün halinde ele alınmadığından” yakınmaktadır (Keskin, 1976:7). Aradan geçen zamana rağmen aynı dağınıklığın en önemli enerji kaynaklarından olan petrolde de halen devam ettiğini ve karar alma mekanizmasının sistemli bir biçimde bulunmadığını söylemek mümkündür.

Petrol sanayinin alanları olan arama ve üretimin yanı sıra arıtma, taşıma ve pazarlama konularında ulusal çıkarları amaç edinen karar mekanizmasında yetki görev ve sorumlulukların net bir biçimde saptandığı komple bir düzene ihtiyaç bulunmaktadır.

Türkiye’de petrol sektörünün iş hacmi 20 milyar doların üzerindedir. Bu denli büyük ve ülke ekonomisi açısından son derece önemli bir sektörün yönetilmesi, yönlendirilmesi ve denetlenmesi de büyük öneme haizdir. Karar alma ve denetim faaliyetlerindeki kısa süreli bir gecikme, erteleme gibi bir durumda, bunun ülke ekonomisine yansımaları, kaynak israfı, vergi kaybı ve milyonlarca dolarlık kayba yol açabilecektir.

Petrol faaliyetinin yakından takibi, tüketicinin korunması, standartlara uygunluğun sağlanması, halkın can ve mal güvenliğinin sağlanması, piyasada rekabetçi ortamın tesis edilmesi gibi hizmetler, konusunda uzmanlaşmış yeterli ve nitelikli personeli bulunan yönetsel ve mali özerkliğe haiz bir idare tarafından yürütülmelidir. Bu çerçevede piyasada rekabetçi ve serbest ortam kadar, sektörün üst kuruluşu olan Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu'nun da (EPDK) siyasi etkilerin dışına çıkarılarak popülist kaygılarla yapılan gereksiz müdahalelerden arındırılmalıdır. Üst kurulların, diğer kamu kuruluşları gibi denetim altına alınmaya çalışıldığı bu günlerde, EPDK'nın özerkliğine gölge düşürülmemelidir.

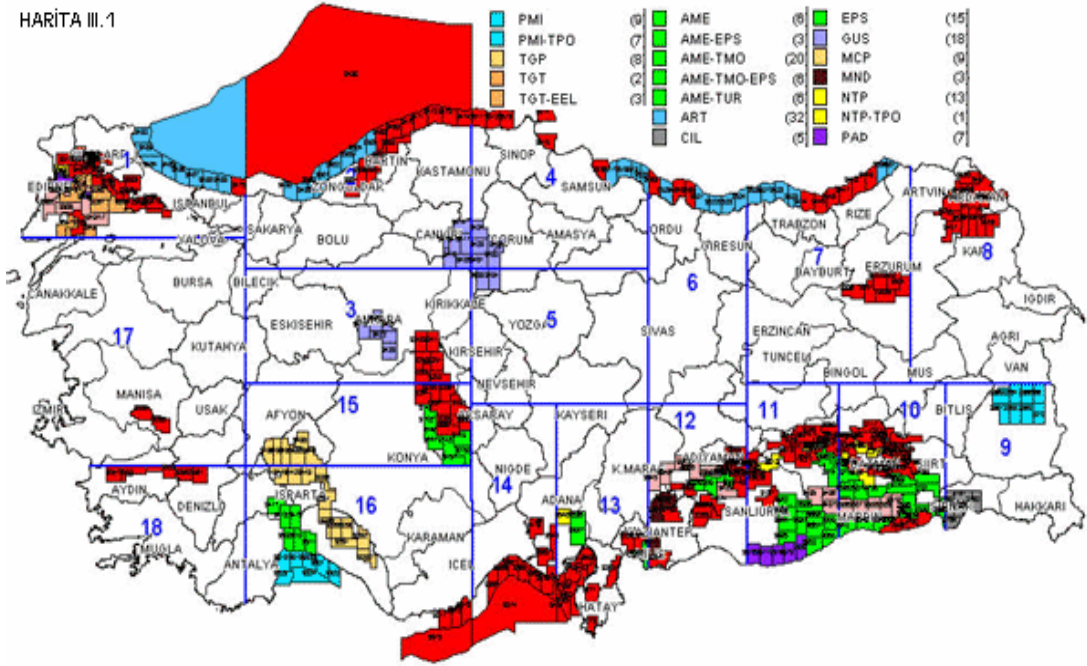
Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinin ardından, petrol sektörünün rekabetçi bir ortamda, gerekli yatırımları yapmış bir şekilde, standartlara uygun mal ve hizmet üreterek ülke kalkınmasına daha iyi hizmet verecek duruma gelmesi ile petrol sektöründe karar sisteminin daha sağlıklı işleyeceği bir konuma gelinebilecektir.

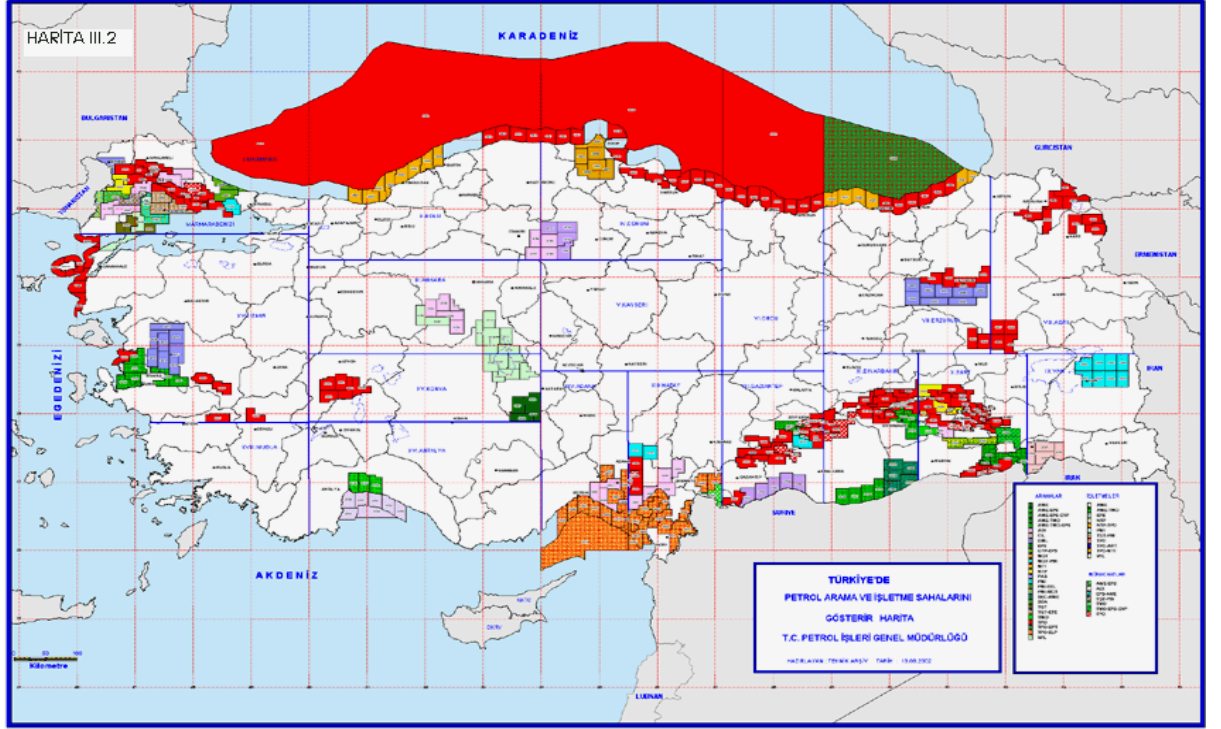
TABLO III. 1
31.12.2002 TARİHİNDE ŞİRKETLERİN BÖLGELERE GÖRE ARAMA
RUHSATNAMELERİ DURUMLARINI GÖSTERİR LİSTE

Şirketler Companies	B ö l g e l e r - D i s t r i c t s																		Toplam - Total	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	Ad et No.	Yüzölçümü Area (H.)
Türkiye Petrolleri A.O.	11	5		13		9	12	12		11	12	11	3		5		16		120	18 647 619
N.V.Turkse Perenco	2																		2	73 524
Petroleum Exp. Med. Inc.	1							8			1	2							12	588 083
Aladdin Middle East Ltd.									1										1	11 086
Aladdin Middle East Ltd. Transmed.Oil Co.									4										4	149 326
Ersan Pet. San. A.Ş. Aladdin Middle East Ltd.									1	4	1						6		12	411 717
Chevron Int. Inc.								5											5	203 387
Transmed. Oil Co.									1			1							2	88 385
Polmak Sondaj San. A.Ş.			4									5							9	435 781
Thrace Basin Nat. Gas Corp. Enron Thrace Exp.	3																		3	148 640
Ersan Pet. San. A.Ş.															4				4	199 201
Madison (Turkey) Inc. Petroleum Exp. Med. Inc.	2																		2	91 032
Madison Oil Turkey Inc.		8																	8	389 127
Wilco Turkey Ltd.	1		8												6		1		16	757 647
Amity Oil Int. Pty. Ltd.	5	2	5	2					1				5	4		7			31	1 459 114
Sina Oil AG	2																		2	89 696
Aladdin Middle East Ltd. Ersan Pet. San. A.Ş. Güney Yıldızı Tic. A.Ş.												1							1	48 525
Türkiye Petrolleri A.O. El Paso Prod.													12	11					23	1 724 114
Dorchester Master Limited	1						8										8		17	837 058
Thrace Basin Nat. Gas Corp.	3																		3	148 514
Madison (Turkey) Inc.				6															6	289 776
Aladdin Middle East Ltd. Ersan Pet. San A.Ş. Transmed. Oil Co.																3			3	149 310

Ersan Pet. San A.Ş. Güney Yıldızı Tic. A.Ş.										2									2	99 328
Türkiye Petrolleri A.O. BP Exp. Türkiye							1												1	1 707 300
Madison Oil (Turkey) Inc. Petroleum Exp. Med. Inc.	2																		2	99 109
Southwind Energy LLC. Aladdin Middle East Ltd.											9								9	439 701
Transmed. Oil Co. Ersan Pet. San A.Ş. Güney Yıldızı Tic.A.Ş.										2									2	96 492
GENEL TOPLAM - GRAND TOTAL	33	15	13	25		9	21	12	13	23	25	19	23	15	10	31		302	29 382 592	

HARİTA III.1

KAYNAKÇA

Akçael, Ahmet, (1993), “Türkiye’de Petrol Faaliyetlerinde Hukuki Çerçeve”, Panel, **Birinci Petrol Şurası**, Ankara, PÜİS Yayınları

Akgüç, Öztin, (1999), “Mucize Arayışı”, **Cumhuriyet gazetesi**, 30.04.1999

Akman, Vedat, (1999), “Enerji Üretiminde Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri (3)”, **Hürses gazetesi**, 04.04.1999

Aksoy, Muammer, (1978), “Tartışma”, **Türkiye Dördüncü Petrol Kongresi**, Bildiriler ve Açık Oturum, Derleyen Göksenin Eseller, Ankara, yy

Akyol, Taha, (1998), “27 Mayıs”, **Milliyet gazetesi**, 27.05.1998

Akyol, Taha, (1998), “Sol ekonomi”, **Milliyet gazetesi**, 27.02.2001

Aldoğan, Ahmet Melih, (1994), **Petrol ve Türev Ürünlerinin Türkiye Ekonomisindeki Önemi ve Geleceği**, İzmir, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Arslan, A.Yavuz; Pıtır, Ümit, (2004), “Mersin Petrole Kurban”, **Aksiyon dergisi**, Sayı 505

Atlan, Özer, (2003), “Petrol Kanunu Değişikliği Hakkında Görüşler”, **PetroGas dergisi**, Sayı 39, Mayıs 2003

Altuğ, Fevzi, (1983), **Petrol Sorunun Tarihsel Gelişimi ve Türkiye**, Bursa, Akademi Kitabevi Yayınları

Anadol, Cemal, (1998), “Milli Petrol Meselemizden Petrol Fırtınasına”, **Ortadoğu gazetesi**, 20.10.1998

ATAŞ, (2005), ATAŞ Hakkında, Tarihçe, www.atas.gen.tr, 10.03.2005

Avcıoğlu, Doğan, (1969), **Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın**, İstanbul, Bilgi Yayınları

Aytemiz, İsmail, (2000), “Akaryakıt Tüketim Vergisi Oranı Yeniden Düzenlenmelidir”, **PetroGas Dergisi**, Sayı 16, Mart-Nisan 2000

Başol, Koray, (1992), **Doğal Kaynaklar Ekonomisi**, İzmir, Akıselim Ofset Tesisleri

Baytok, Taner, (2001), **Bir Asker Bir Diplomat Güven Erkaya**, İstanbul, Doğan Kitap

BİİK, (1964), **Bakanlıklararası İktisadi İşbirliği Kurulu Kararı**, 10.04.1964 tarih ve 12 no'lu belge.

Boratav, Korkut; Keyder, Çağlar; Pamuk, Şevket; (1987), **Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu**, İstanbul, Kaynak Yayınları

Cem, İsmail, (1999), **Türkiye'de Geri Kalmışlığı Tarihi**, 14. basım, İstanbul, Cem Yayınları

Çoğalan, Dr. Hasan Hüseyin, (1998) “Enerji Durumumuz”, **Enerji İşleri Genel Müdürlüğü Yayını**, Ankara

Coşkun, Özdilek, (1998), “Otomatik Fiyatlandırma Mekanizması”, **Kilometre dergisi** , Ağustos 1998

Danış, Hüsamettin, (2000), “Petrol Sektöründe Yeniden Yapılanma ve TÜPRAŞ”, **PetroGas Dergisi**, Sayı 16, Mart-Nisan 2000

Danıştay, (1971), **Danıştay** Üçüncü Daire Kararı, Karar No: 573, Esas No: 577, Karar Tarihi: 08.10.1971

Danıştay, (2004), **Danıştay** 10. Dairesi, “TÜPRAŞ’ın Özelleştirilmesinin İptal Kararı”, Esas No:2004/8257, Karar no:2004/7618

Demirağ, Osman, (2002), “TPAO”, www.tpao.gov.tr, 22.12.2002

Demirel, Süleyman, (1997), “Siyasi ve Ekonomik Boyutlarıyla Petrol”, **Üçüncü Petrol Şûrası**, Sunuş Konuşması, Ankara, PÜİS Yayınları

Dinçer, Şadan, (1974), “1973 Yılı Petrol Faaliyeti”, **1973 Yılı Petrol Faaliyeti Bülteni**, N: 18, Ankara, PİGM Neşriyatı, No: 18, MTA Enstitüsü Matbaası

Dinçer, Akif Şadan, (1979), “1978 Yılı Petrol Faaliyetleri”, **1978 Yılı Petrol Faaliyetleri**, Ankara, PİGM Neşriyatı, No: 23, MTA Enstitüsü Matbaası

DPT, (1996), **Madencilik Özel İhtisas Komisyonu Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu: Petrol ve Doğalgaz Çalışma Grubu Raporu**, Ankara, DPT Yayını

DPT, (2001/a), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Petrokimya Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayını

DPT, (2001/b), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Enerji Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayını

DTM, (2002), “Dünya Petrol Fiyatlarındaki gelişmeler ve Petrol İthalatımız”
<http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi4/petrol.htm>, 26.09.2002

Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, (ty), **1998 Enerji Raporu**, Ankara, Nurol Matbaacılık

Ekonomist dergisi (2000), "Petrol 40 Doları Aşmaz Yıl Sonu 25 Dolara Düşer", 24 Eylül 2000, S. 39

Erdem, Ayhan, (1999), **Dağıtım Kanallarında Güç İlişkisi ve Türkiye’deki Petrol Dağıtım Şirketleri Üzerine Bir Uygulama**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Ersoy, Doğan, (1993), **Türkiye’de Akaryakıt Fiyatları ve Politikaları 1910-1992**, PÜİS Eğitim Yayınları, Ankara

ETKB, (2003), “Petrol Kanunu ve Petrol Tüzüğü”, **T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı**, (ETKB) Müsteşarlığı Yayımlanmamış Bilgi Notu,

Göğer, Erdoğan, (1967), **Petrol Hukuku**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları

Göze, Ayferi, (1976), **Maden ve Petrol Hukukumuz**, İstanbul, Fen Fakültesi Basım evi

Güleç, Turgut Y., (1968), **Türkiye’de Petrol**, İstanbul, yy

Gümrag, Fevzi, (2001), “Enerjide Mevcut Durum ve Beklentiler”, **PetroGas dergisi**, Sayı 21, Ocak-Şubat 2001

Habertürk, (2004), “ATAŞ yangınında skandal: İtfaiyeyi içeri almamışlar”,
<http://www.haberturk.com/habermetnix.haberturk?@=155342>, 30.07.2004

Hürriyet, (2001), “Petrol Genel Müdürünü Solvent Yedi”, **Hürriyet gazetesi**, 07.07.2001

Hürriyet, (2003), “Bürokratik İşlemlerin En Uzun Sürdüğü 10. Ülke”, **Hürriyet gazetesi**, 05.12.2003

Hürriyet, (2004), “İtfaiyeyi almamışlar”, **Hürriyet gazetesi**, 30.07.2004

Hürriyet, (2005a), “TÜPRAŞ: Fiyatımı Açıklarım, Vergi Benim İşim Değil”, **Hürriyet gazetesi**, 12.01.2005

Hürriyet, (2005b), “Akaryakıtta 235 Değil 6 Kez Zam Yapıldı”, **Hürriyet gazetesi**, 14.01.2005

İlter, Yalçın, (2001), “Yeni Petrol Kanunu Bir An Önce Yürürlüğe Girmeli”, **PetroGas dergisi**, Sayı 21, Ocak-Şubat 2001

Karadağ, Raif, (1990), **Petrol Fırtınası**, İstanbul, Divan Yayınları

Kaletsy, (2001), Anatole, “The West Must Break Its Addiction To Oil”, **The Times**, 18.10.2001

Kayra, Cahit, (1976), “Üçüncü Petrol Kongresi Açılış Konuşması”, **Türkiye Üçüncü Petrol Kongresi**, Bildiriler, Konferans ve Açık Oturumlar, Derleyenler: Cengiz Keskin, Zekâi Nazikoğlu, Ankara, yy,

Keskin, Dr. Cengiz, (1976), “Üçüncü Petrol Kongresi’ni Düzenleyen Dört Örgüt Adına Açılış Konuşması”, **Türkiye Üçüncü Petrol Kongresi**, Bildiriler, Konferans ve Açık Oturumlar, Derleyenler: Cengiz Keskin, Zekâi Nazikoğlu, Ankara, yy,

Kızılkaplan, Barkın, (2005), “Petro-strateji”, <http://www.anasam.net/yazi.asp?16>, 09.01.2005

Kibritçioğlu, Aykut, (1999), “Türkiye’de Akaryakıt Ürünü Fiyat Artışları ve Enflasyon: Mitler ve Gerçekler”, **Yeni Türkiye dergisi**, Mayıs-Haziran 1999, Sayı: 27

Kocaoğlu, A. Mehmet, (1996), **Petro-strateji**, İstanbul, Harp Akademileri Yayınları

Köse, Salih, (2000), **24 Ocak 1980 ve 5 Nisan 1994 İstikrar Programları Çerçevesinde Yapılan Hukuki ve Kurumsal Düzenlemelerin Mukayeseli Analizi**, Ankara, DPT Yayını

Kuran, M. Ergun, (1995), “Türkiye’de Petrol Yatakları, Arama, Sondaj, Üretim, Rafinaj, Boru Hatları Faaliyetleri” **İkinci Petrol Şurası**, Panel, Ankara, PÜİS Yayını

Lokman, Kemal, (1967), **Türkiye’de Petrol Rafinerileri**, Ankara, MTA Yayını

Lokman, Kemal, (1970), **Petrollerimiz ve Bir Kıyaslama**, Ankara, MTA Yayını

Lokman, Kemal, (1971), “Türkiye’deki Petrol Faaliyetlerinin Mukayeseli Bir Takdimi”, **Türkiye Birinci Petrol Kongresi**, Tebliğler, Derleyenler: Cengiz Keskin, Ferruh Demirmen, Ankara, Ayyıldız Matbaası,

Milliyet, (2005), “TÜPRAŞ Zammı Kafaları Karıştırdı”, <http://www.milliyet.com.tr/2005/01/12/son/soneko39.html>, 14.01.2005

NTV, (2003), “Türkiye Enerjide Kritik Pazar”, Daniel Yergin ile Röportaj, <http://www.ntvmsnbc.com/news/220495.asp>, 13.06.2003

Okandan, Enver, (2002), “Türkiye’nin Petrol Arama ve Üretim Potansiyeli” http://www.pal.metu.edu.tr/articles/petrol_nerede.htm, 28.10.2002

Okur, Ahmet, (1986), **Petrokimya Endüstrisinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi**, İzmir, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Özal, Korkut, (1976), “Açış Konuşması”, Türkiye Üçüncü Petrol Kongresi, **Türkiye Üçüncü Petrol Kongresi**, Bildiriler, Konferans ve Açık Oturumlar, Derleyenler: Cengiz Keskin, Zekâi Nazikoğlu, Ankara, yy,

Özkara, Ahmet, (1992), “ATAŞ Rafinerisi”, **1991 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 36, Ankara, Ajans-Türk Matbaası

Özkaya, Şule, (2002), “Petrol Fiyatlarının Ekonomilere Etkisi”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues/ozkaya.htm>, 20.09.2002

Öztürk, Fikret, **Petrol ve Biz**, Ocak-Şubat 1999

Özyürek, Mustafa, (2004), “Dünyada ve Türkiye’de Petrol ve Doğal Gaz Politikaları” Konulu Panelde yapılan Konuşma Metni, Ankara

Pala, Cenk, (1992), **Petrol Krizleri ve Dünya İktisadi Sistemine Etkileri**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Pala, Cenk, (1996), **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni: ABD-Petrol-Dolar “Petrol Krizlerinin Perde Arkası”**, yyy, Kavram Yayınları, 1996

Pala, Cenk, (2001), “Afganistan Savaşı’nın Hazar Boru Hattı Projelerine Etkisi: “Kırmızı Kalem” Bu Kez Kimin Elinde?”, **Stratejik Araştırmalar Dosyası dergisi**, V.3, N: 11, 09.12.2001

Pala, Cenk, (2003), “21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol Ve Doğal Gazın Yeri Ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye” **TÜSİAD Görüş dergisi**, Sayı: 54, Mart-Nisan 2003

Pamir, A. Necdet , (2002), “Avrasya Boru hatları, Enerji Güvenliği ve Türkiye”, www.ir.metu.edu.tr/conf2002/papers/pamir.pdf, 14.04.2005

PetroGas Dergisi, (2000), “Petrol Sektöründe Son Gelişmeler”, Mart-Nisan 2000, Sayı:16

Petrol Kanunu Layihası, (1954), Ankara, MTA Matbaası,

PDR, (1955a), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Türkiye Petrolleri A.O. Umum Müdürlüğü” “Yeni Rafineri Belge Talebi Hakkında” 15.03.1955 tarihli Petrol Dairesi Reisliği’ne yazılan dilekçe, Yevmiye no:2, Muamele no:1

PDR, (1955b), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Batman Tasfiyehanesi Kurma Kararı, 15.04.1955 tarih ve 1 no’lu karar

PDR, (1955c) **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Sayın İşletmeler Vekiline”, 18.04.1955 tarih ve 118 Sayılı Yazı

PDR, (1955d), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, Siirt Valiliğine yazılan istimlake ilişkin talep, 12.11.1955 tarih ve 37-55/974 sayılı belge

PDR, (1955e), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, Belge (Tasfiyehane), No: 1

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1957), **Türk Petrol Kanunu ve 1956 Petrol Faaliyetleri**, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Matbaası

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1958), **Petrol Faaliyeti Bülteni**, No:2, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Matbaası

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1959), **Petrol Faaliyeti Bülteni**, No:3, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Matbaası

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1960), **Petrol Faaliyeti Bülteni**, No:4, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Matbaası

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1961), **1960 Petrol Faaliyeti**, Bülten No:5, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Matbaası

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1965), **1964 Petrol Faaliyeti**, Bülten No:9, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Matbaası

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1967), **1966 Petrol Faaliyeti**, Bülten No:11, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, Kağıt Basım İşleri A.Ş.

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1968), **1967 Petrol Faaliyeti**, Bülten No:12, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, Kağıt Basım İşleri A.Ş.

PD, T.C. Petrol Dairesi, (1969), **1968 Petrol Faaliyeti**, Bülten No:13, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, Kağıt Basım İşleri A.Ş.

PD, , T.C. Petrol Dairesi, (1970), **1969 Petrol Faaliyeti**, Bülten No:14, Ankara, Petrol Dairesi Neşriyatı, MTA Enstitüsü Matbaası

PDR, (1965a), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “TPAO’nun Petro-kimya Sanayii İçin Belge Talebi Hk.” Müşterek Komisyon Kararı, 2 Haziran 1965 tarih ve 10-16/27 sayılı belge

PDR, (1965b), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Kurulacak Petro-kimya Tesisi İçin Belge Talebi Hk.”, 2 Haziran 1965 tarih ve 38-3-/02972 sayı

PDR, (1965c), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “TPAO’nun Petrokimya Tesisi h.”, 16 Haziran 1965 tarih ve 38-30/03329

PDR, (1965d), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Protokol”, 10.8.1965 tarih, sy

PDR, (1965e), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Petrokimya Tesisleriyle İlgili Belgeye İlave Edilmesi İstenilen Özel Şartlar Hakkında Not”, 20 Eylül ve 37-61/05390 Sayılı yazı

İKK, (1965), **T.C. İktisadi Kurul Komitesi**, “Petro Kimya Sanayi ve Petrol Kanunu” konulu 2.7.1965 tarih ve 34 sayılı belge.

PETKİM, (1965), **Petkim Petrokimya Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü**, “Petrol Daire Reisliğine”, 28.12.1965 tarih, Ny.

PETKİM, (1966a), **Petkim Petrokimya Anonim Şirketi Genel Müdürlüğü**, “Petrokimya Projemiz hk” konulu ETBK’ya yazılan yazı, 4.1.1966 tarih ve P-P/65-161 sayılı belge.

PDR, (1966a), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Petrol Hakkına Müteallik Karar”, 21.2.1966 tarih ve 658 no’lu belge.

PDR, (1966b), **T.C. Petrol Dairesi Reisliği**, “Petrokimya Belgesi”, 21.2.1966 tarih ve 9 no’lu belge.

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1974), **1973 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Neşriyatı No: 18, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1975), **1974 Yılı Türkiye Petrol Faaliyetleri**, PİGM Dergi No: 19, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1976), **1975 Petroleum Activities in Turkey**, Bullettin No: 20, Ankara, Dönmez offset

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1977), **1976 Petroleum Activities in Turkey**, Bullettin No: 21, Ankara, byy

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1979), **1978 Yılı Petrol Faaliyetleri**, PİGM Dergi No: 23, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1980), **1979 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 24, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1982), **1981 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 26, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1983), **1982 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 27, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1984), **1983 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 28, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1985), **1984 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 29, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1986), **1985 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 30, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1987), **1986 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 31, Ankara, byy

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1988), **1987 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 32, Ankara, byy

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1990), **1989 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 34, Ankara, byy

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1991), **1990 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 35, Ankara, byy

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1992), **1991 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 36, Ankara, Ajans-Türk Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1994), **1993 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 38, Ankara, Ajans-Türk Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1995), **1994 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 39, Ankara, Ajans-Türk Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1996), **1995 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 40, Ankara, Ajans-Türk Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1997), **1996 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 41, Ankara, Ayrıntı Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1998), **1997 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 42, Ankara, Nurol Matbaacılık

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1999), **1998 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 43, Ankara, Ayrıntı Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (2000), **1999 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 44, Ankara, Ayrıntı Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (2001), **2000 Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 45, Ankara, Ayrıntı Matbaası

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (1995), **Petrolün Tarihçesi ve Türkiye’de Açılan Petrol Kuyuları**, Ankara

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (2002), ”Petrol Kanunu”, www.pigm.gov.tr/petrolkanunu, 20.10.2002

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (2002b), “Türk Rafinaj Sektörü ve Sorunları”, Yayınlanmamış Bilgi Notu,

PİGM, T.C. Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, (2004), “2002 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye’deki Ham Petrol Rezervleri”, <http://www.pigm.gov.tr/istatistik/hampetrolrezerv.htm>, 24.11.2004

PÜİS, (1993), **Birinci Petrol Şûrası**, Ankara, PÜİS Yayını

PÜİS, (1995), **İkinci Petrol Şûrası**, Ankara, PÜİS Yayını

PÜİS, (1997), **Üçüncü Petrol Şûrası**, Ankara, PÜİS Yayını

PÜİS, (2002), **Dördüncü Petrol Şûrası**, Ankara, PÜİS Yayını

RG, **Resmi Gazete**, (1926), 792 Sayılı Petrol Kanunu, 6 Nisan 1926, Sayı:341, TBMM Üçüncü Tertip Düstur, C. 7, s. 690 vd.

RG, **Resmi Gazete**, (1954), 6326 Sayılı Petrol Kanunu, 16 Mart 1954, S. 8659, Üçüncü Tertip Düstur, C. 35, s. 1390 vd.

RG, **Resmi Gazete**, (1954), 7 Mart 1954 tarih ve 6327 Sayılı Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Kanunu, 16.03.1954, S. 8659

RG, **Resmi Gazete**, (1962), Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 3.12.1962, S. 11272

RG, **Resmi Gazete**, (1977)“Petrol Hakkına Müteallik Karar,Tarih: 25.01.1977, No: 1727”, 07.02.1977, S. 15843

RG, **Resmi Gazete**, (1989), “3571 Sayılı Kanun”, 20.06.1989, S. 20201

Sabah, (1991), “Yılmaz, Kendisinden Habersiz Zam Yapan TÜPRAŞ Genel Müdürünü Görevden Aldı”, **Sabah gazetesi**, 02.11.1991,

Sabah (1999), “Dünya Ligine Adım Adım”, **Sabah gazetesi**, 31.12.1999

Sariahmetoğlu, Nesrin, (2000), “Hazar Petrol Boru Hattının Güzergahı ve Güvenliği Meselesine Bir Bakış”, **T.C. Başbakanlık TİKA Avrasya Etüdleri Dergisi**, S. 17, İlkbahar- Yaz 2000

Sönmez, Mustafa, (1978), “Petrol Kesiminde Kamu Kuruluşları”, **Türkiye Dördüncü Petrol Kongresi**, Bildiriler ve Açık Oturum, Derleyen Gökseven Eseller, Ankara, yy

Şahin, Elaattin, (ty), **Türkiye’de Petrol Sektörü ve Bu Sektörün Son Halkasını Oluşturan Dağıtım Sektöründe, Petrol Ofisi’nin Rolü ve Önemi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

Erten, Taylan,(2000), “Tahkim Kanunu”, **Dünya gazetesi**, 28.01.2000

T.C. Ulaştırma Bakanlığı, (1998), **9. Ulaştırma Şurası**, Boru Hattı Ulaştırması Komisyon Raporu, T.C. Ulaştırma Bakanlığı Yayını, yyy, yy

Teziç, Safi, (1959), “Petrol Arayanın Bazı Mükellefiyetleri”, **Petrol Dairesi Bülteni**, No: 3, Petrol Dairesi Reisliği Neşriyatı

Toker, Metin, (1999), “Bu Şarkıları Duymuşluğumuz Vardır”, **Milliyet gazetesi**, 21.07.1999

Tolun, Osman, (1965), “Petrol Faaliyeti”, **Petrol Dairesi Bülteni**, No:9, Ankara, MTA Matbaası

Tolun, Osman, (1973), “Cumhuriyetimizin 50 nci Yılında Türkiye’nin Petrol Endüstrisine Kısa Bir Bakış”, **Cumhuriyetin 50. Yılında Petrol ve 1972 Yılı Faaliyeti**, Ankara, PİGM Neşriyatı, No: 17

Tolun, Osman, (1982), “Hukukumuzda Petrol Sicilinin Yeri”, **1981 Yılı Petrol Faaliyeti**, PİGM Dergi No: 26, Ankara, MTA Enstitüsü Matbaası

Tolun, Osman, (1983), “Petrol Hukukumuzda Göre Kullanma Hakkı”, **PİGM dergisi**, No: 27, Ankara, MTA Matbaası

Tolun, Osman, (1984), “Petrol Kanunundaki Son Değişiklik ve Petrol Aramalarını Teşvik Edici Yeni Hükümler”, **PİGM dergisi**, No 28, Ankara, MTA Matbaası

Tolunay, N., (1958) “Türkiye’de Petrol İmkânlarına Kısa Bir Bakış”, **Petrol Dairesi Bülteni**, N:2, Ankara, yy

Topaloğlu, İhsan, “Enerji Sorunumuz ve Petrol”, **Akşam gazetesi**, 22.03.1969

TPAO (1990), **Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü Organizasyon El Kitabı**, Ankara, yy,

TPAO, (1965a), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında Petrokimya Sanayinin Gerçekleştirilmesiyle İlgili Olarak Tesbit Edilen Hedef ve Tedbirler”, Sy

TPAO, (1965b), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “Petrokimya Sanayi Kuruluşuna Ait Çalışmalar Hakkında Not”, Sy

TPAO, (1965c), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “Kurulacak Petrokimya Tesisi İçin Belge Verilmesi Hk” 9 Nisan 1965 tarih ve PK/67-65, 11654 sayılı belge

TPAO, (1965d), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “Ortaklığımızın Geçmiş Tecrübeleri”, 9 Nisan 1965 tarih ve PK/67-65, 11654 sayılı belge eki, Ek-15

TPAO, (1965e), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “İki Yıl için Tasarlanan Petrol Ameliyatının Mahiyet ve Şümulü Hk.”, 9 Nisan 1965 tarih ve PK/67-65, 11654 sayılı belge eki, Ek-18

TPAO, (1965f), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “Belge Talebi Hk.”, 8 Haziran 1965 tarih ve 18272 sayılı yazı.

TPAO, (1965g), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “PDR’nin 20 Eylül 1965 gün ve 37-61/05390 Sayılı Yazısına Cevap”, 22.9.1965 tarih ve 32727 sayılı yazı

TPAO, (1965h), **Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı**, “BP/TPO/755 Hak Sıra Numaralı Dosya Hk.” 9 Kasım 1965 tarih ve 39228 sayılı belge

TPAO, (2002a), “Türkiye’de Enerji”, <http://www.tpa.gov.tr/rprte/energytr2.htm>, 20.09.2002

TPAO, (2002b), **TPAO 2001 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara

Turuğ, Ülker, (2000), “Petrol Kanununda Yapılan Değişiklikler”, **PetroGas dergisi**, S:16, Mart-Nisan 2000

TÜPRAŞ, (2004), **TÜPRAŞ 2003 Yılı Faaliyet Raporu**, Ankara, Nurol Matbaacılık, http://www.tupras.com.tr/downloads/Yillik_Rapor_2003.pdf, 14.03.2005

Türkcan, Prof. Dr. Ergun, (1999), “Dünya Krizi Dünyayı Nereye Götürüyor?”, **Ekonom Ekonomi Muhabirleri Derneği dergisi**, Temmuz 1998 – Ocak 1999, S. 10-11, http://64.233.183.104/search?q=cache:7CdE2el9IFgJ:www.emd.org.tr/ekonom/eko1011_dos.htm+Prof.+Dr.+Ergun+T%C3%BCrkcan&hl=tr, 02.05.2005

Türkyılmaz, Oğuz, (1976), “Türkiye Petrolünde Yabancı Tekeller”, **Türkiye Üçüncü Petrol Kongresi**, Bildiriler, Konferans ve Açık Oturumlar, Derleyenler: Cengiz Keskin, Zekâi Nazikoğlu, Ankara, yy,

Ünler, Ayhan, (1972), **Petrol Hukukunun İran’da Geçirdiği İstihaleler ve Bugünkü Türk Petrol Hukuku**, İstanbul, Yelken Matbaası

Yardım, Gökhan, (2001), “Kafkas ve Orta Asya Petrollerinin ve Doğal Gaz Kaynaklarının Mevcut Durumu, Geleceği, Boru Hatları İle İlgili Gelişmeler, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Boru Hatlarının Türkiye Açısından Önemi, Türkiye Üzerindeki Etkileri, Bu konuda Yapılması Gereken Hususlar”, **MGA Semineri**, Ankara

Yergin, Daniel, (1999), **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, 2. Baskı,
Ankara ,T. İş Bankası Kültür Yayınları